

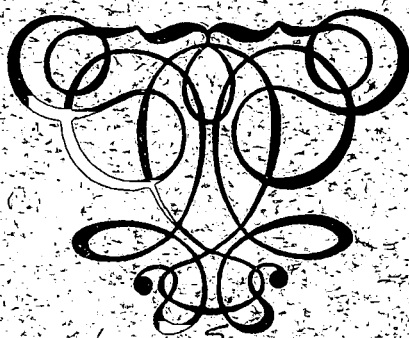
STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK · STATISTIK · EKONOMI

NY FÖLJD UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL

G. Bomgren. Den rättsliga konstruktionen av sekreta utskottets ställning till plena under frihetstiden. — **Turé Larsson.** Den effektiva räntan på den svenska obligationsmarknaden sedan år 1921. — **Översikter och meddelanden.** I. Politik: Några valreformer. Utrikestjänstens omläggning i U. S. A. Av **Gustaf Olsson.** — **Litteraturgranskningar:** John Lindgren, Det socialdemokratiska arbetarpartiets uppkomst i Sverige 1881—1889. Anm. av **Herbert Tingsten.** — Gunnar Högslén, Det svenska kommittéväsendet intill år 1905, dess uppkomst, ställning och betydelse. Anm. av **Herbert Tingsten.** — **Sakkunnigutlåtanden** avgivna i och för återbesättandet av professuren i statsrätt m. m. vid Stockholms Högskola.

ARG. 30

OKTOBER 1927

HÄFT. 4

LUND · STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION · LUND

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP

Lösnummer av detta häfte kostar kr. 3:50.

PRENUMERATIONSANMÄLAN

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT kommer att framgent liksom hittills innehålla dels vetenskapliga uppsatser i politik — ordet taget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels en avdelning översikter och meddelanden, avsedd att hålla läsaren å jour med vad som händer och skrives å hithörande områden, dels slutligen mera ingående granskningar av utkommande, framför allt svensk, men jämväl annan nordisk samt utländsk statsvetenskaplig litteratur. Tidskriften vill framträda som ett organ för vetenskaplig orientering och diskussion i de ämnen, vilka falla inom den angivna ramen.

Tidskriftens redaktion hårdhaves, under överinseende av Fahlbeckska stiftelsens kollegium (professorerna R. MALMGREN, S. WICKSELL, E. SOMMARIN, L. WEIBULL, G. CARLSSON och M. P. N. NILSSON), närmast av professor MALMGREN som redaktionssekreterare och ansvarig utgivare, under medverkan av professor SOMMARIN (nationalekonomi) och professor S. WICKSELL (statistik).

Tidskriften utkommer som hittills i 5 häften om året, omfattande tillsammans minst 20 ark. Prenumerationspriset är 10 kr. pr. år. Lösa häften säljas i mån av tillgång till ett pris av c:a 75 öre pr. ark.

Prenumeration kan ske antingen genom postverket eller direkt hos »Statsvetenskaplig Tidskrifts Expedition, Lund».

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes.

Lund i augusti 1927.

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

Av Skrifter utgivna av Fahlbeckska Stiftelsen här utkommit:

- I. SVEN HELANDER: Marx och Hegel. En kritisk studie över socialdemokratisk världsåskådning. 1920. Pris kr. 4. —
- II. CURT WEIBULL: Lübeck och Skånemarknaden. Studier i Lübecks pundtullsböcker och pundtullskvitton 1368—1369 och 1398—1400. 1922. Pris kr. 3: 50.
- III. HALVAR G. F. SUNDBERG: Bidrag till frågan om besluts verkställbarhet enligt kommunallagarna. 1924. Pris kr. 3. —
- IV. ISRAEL MYRBERG: Om tjänstemäns oavsättlighet. En redogörelse för svensk praxis. 1925. Pris kr. 5. —
- V. ERIK LINDAHL: Arbetsdagens förkortning. Några nationalekonomiska synpunkter. 1925. Pris kr. 1. —
- VI. HERBERT TINGSTEN: Konstitutionella fullmaktslagar i modern parlamentarism. 1926. Pris kr. 4: 50.
- VII. CURT RÖHTLIEB: Johan Fischerström. En studie i upplysnings-tidens tankeliv. 1926. Pris kr. 1: 50.
- VIII. BIRGER WEDBERG: Nådefrågor historiskt belysta. 1926. Pris kr. 2: 75.

DEN RÄTTSLIGA KONSTRUKTIONEN AV
SEKRETA UTSKOTTETS STÄLLNING
TILL PLENA UNDER
FRIHETSTIDEN.¹

AV

E. O. HOVRÄTTSNOTARIEN G. BOMGREN.

Ett glänsande bevis för det statsrättsliga intresse, som förefanns hos frihetstidens parlamentariker, är deras ofta upprepade försök att söka klarlägga Sekreta Utskottets rättsliga ställning till plena genom att sammanfatta de hithörande författningsreglerna i en konstruktiv formel, ett verkligt rättsinstitut. På grund av de ofta förekommande kompetenskonflikterna mellan utskottet och plena, blev det nämligen nödvändigt att finna en regel, efter vilken i tvivelaktiga gränsfall dessa konflikter kunde lösas, och denna regel sökte man överraskande ofta finna genom en rättslig deduktion ur det allmänna rättsbegrepp, varunder man såg förhållandet mellan utskottet och plena. För att kunna erhålla en riktig uppfattning av lagarnas och instruktionernas bestämmelser angående utskottets kompetensområde är det därför nödvändigt att äga en viss kännedom om frihetstidens rättskonstruktiva uppfattning av nämnda förhållande.

¹ Föreliggande framställning utgör ursprungligen ett särskilt kapitel av en i manuskript förefintlig avhandling om Sekreta Utskottets sammansättning och rättsliga ställning inom riksdagsorganisationen under åren 1723—1756, men på grund av de här behandlade problemens större allmänna räckvidd har det syntts lämpligt att särskilt publicera densamma. Av nu angivet skäl berör uppsatsen endast förhållandena t. o. m. 1755-års riksdag. De använda förkortningarna för betecknande av källorna äro de inom litteraturen vanligen brukade, varför alltså »R.A.P.» innebär en hänvisning till Ridderskapets och Adels protokoll samt »S.R.A.» till Svenska Riksdagsakter.

Lösningen av detta problem förutsätter åter en kort framställning av, hur detta förhållande skulle ha tett sig från den moderna rättsvetenskapens ståndpunkt, ty utan en dylik framställning som bakgrund saknas alla förutsättningar för ett riktigt inträngande i den förstnämnda frågan.

Det sistnämnda problemet blir dock såtillvida försvårat, som de flesta moderna författningar endast känna rent beredande utskott, varför doktrinen icke haft större anledning att syssla med de beslutande utskottens ställning till riksförsamlingen, och att, som Lagerroth gör, draga några slutsatser av förhållandet mellan representationen och statsfolket i en modern indirekt demokrati leder lätt till felaktiga resultat, bl. a. därför att det i detta fall icke är fråga om en representation i egentlig mening¹. Dock torde en del synpunkter kunna erhållas vid en komparativ undersökning av de författningar, vilka före världskriget voro gällande, medan det måhända ej är fullt så lämpligt att utsträcka detta studium till de efter fredssluten gällande konstitutionerna, enär dessa ännu ej — med några få undantag — varit föremål för en noggrannare vetenskaplig undersökning. Och här gäller det ju som sagt närmast att utreda doktrinen ställning till ifrågavarande problem.

Av de tyska författningarna gav Badens »Verfassungsurkunde» av den 2 augusti 1818 i §§ 51 och 57 bestämmelser om ett »landständischer Ausschuss», som ägde representera lantdagen mellan parlamentssessionerna, och vars kompetensområde bestämdes av författningsurkunden och konstitutionella stadgar, men som därjämte kunde få sig överlåtet de ärenden, som den sista lantdagen (med stor-

¹ Frihetstidens författning s. 327 ff., 552 ff. — Förf., vilken från början avsett att samtidigt giva en särskild, översiktlig framställning av förhållandet mellan de båda juridiska begreppen representation och organ, har av yttre skäl hindrats att i tid fullborda en redan påbörjad avhandling härom. Då det är omöjligt att angiva, när denna blir färdig, kan här endast en hänvisning ske till de främsta källorna för denna undersökning, nämligen: Jellinek, *Recht des modernen Staates*. Rehm, *Allgemeine Staatslehre*. Carré de Malberg, *Contribution à la théorie générale de l'État*. Gierke, *Das Wesen der menschlichen Verbände*. Kelsen, *Allgemeine Staatslehre*. Reuterskiöld, *Rätts- och samhällslära*. Bergendal, *Aktiebolagets författning*. Boëthius, *Om statslivet*. Mitteis, *Die Lehre von der Stellvertretung nach römischem Recht*. Almén, *Lagen om avtal*. Michoud, *La théorie de la personnalité morale*, m. fl. i dessa framställningar omnämnda arbeten.

hertigens godkännande) uppdragit åt detsamma. Dess ställning till lantdagen blev alltså beroende icke blott på författningsstadganden utan även på innehållet i lantdagens uppdrag, varför även Walz anser dess ställning i huvudsak ha varit lika en mandataries¹. I stort sett samma regler gällde för lantdagsutskottet i Braunschweig, varför man förklarade även dess ställning till representationen bero på ett uppdrag eller en fullmakt². Även Württemberg hade ett »ständicher Ausschuss», vars kompetensområde dock rättsligen bestämdes av författningslagarnas innehåll, men därjämte förklarade grundlagen själv dess ställning bero på ett ställföreträdarskap — en förklaring, som dock icke kan äga bindande verkan för doktrinen — samt tillade utskottet skyldighet att avlägga räkenskap inför båda kamrarna. Göz åtnöjer sig också med att förklara, att det här icke kan vara fråga om ett sådant ställföreträdarskap, som är grundat på mandat, utan utskottets rättigheter och plikter regleras enligt honom av författningen³. Vad Lübecks författning angick, fanns väl enligt denna en särskild med beslutanderätt försedd »Geheimkommission», men dennas maktområde var beroende på innehållet av en för varje tillfälle av »die Bürgerschaft» given fullmakt. Dessutom förekom ett »Bürgerausschuss» (liksom i Bremen, där det kallades Bürgeramt) av vissa medlemmar ur »die Bürgerschaft», vars kompetens däremot var bestämd enbart av författningen. En beslutande rätt (åtminstone i förvaltningsfrågor) ägde även de deputationer, som enligt Bremens författning bestodo av medlemmar ur senaten och »die Bürgerschaft», och denna deras beslutanderätt var likaledes beroende enbart på författningsstadgandena⁴. Även den gamla österrikisk-

¹ Das Staatsrecht d. Grossherzogtums Baden (Öffentl. R. d. Gegenwart Bd V) s. 91 f.

² Gesetz betr. die Zusammensetzung des Landesversammlung 6/5 1899, § 18, jfr Neue Landesherrschafts-ordnung 12/10 1832 §§ 118 ff., särsk. § 126. Härtill A. Rhamm: Das Staatsrecht des Grossherzogtums Braunschweig (Öffentl. R. d. Gegenwart Bd IV) s. 27.

³ Verf. Urk. 28/9 1819, §§ 187, 188, 191, jfr Das Staatsrecht des Königreichs Württemberg (Öffentl. R. d. Gegenwart Bd II) s. 147.

⁴ Verf. der freien Hansestadt Bremen 21/2 1854, enl. kung. 1/1 1894, §§ 46—47 (Bürgeramt), § 59 (Deputationerna). — Verf. der freien und Hansestadt Lübeck art. 52 (Geheimkommission), art. 52—72 särsk. art. 69 (Bürgerausschuss), jfr Bollman: Das Staatsrecht der freien Hansestädte Bremen und Lübeck (Das öffentl. Recht d. Gegenwart Bd XXVII) s. 42, 65, 69 ff., s. 73.

ungerska staten ägde i de delegationer, som bestodo av medlemmar ur det österrikiska riksrådet och den ungerska riksdagen, parlamentsutskott med fritt beslutande myndighet, fullt oberoende av respektive folkrepresentationer, och enligt Jellinek voro dessa att betrakta som sekundära organ¹. Det tyska Bundesrath ägde åter i princip endast deliberativa utskott, men genom särskilda anordningar genom riksförfattningen och konstitutionella stadgar kunde en del av dessa även få beslutande myndighet². Det engelska utskottsväsendet är ju åter organiserat på ett egendomligt och från de kontinental systemen helt avvikande sätt. Skulle man söka ur här berörda synpunkt sammanfatta de regler, som gälla för de engelska utskotten, torde man kunna säga, att de i princip äro beredande. Dock äga de s. k. select committees en viss beslutanderätt, särskilt ifråga om processuella handlingar. Dock är dessas makt även i här berörda avseende helt beroende av de bestämmelser, som underhuset för varje gång särskilt fastställer³, och enligt Redlich kan ingen tvekan råda om, att deras makt är beroende på en »Generalvollmacht» från plena. En liknande, något begränsad beslutanderätt torde man kunna anse det nuvarande svenska konstitutionsutskottet äga, och härvidlag får det anses otvivelaktigt, att det äger denna rättighet endast i kraft av grundlagens egna bestämmelser⁴.

De utskott av folkrepresentationen, vilka enligt de före kriget gällande författningarna förekommo i övriga länder, synas däremot i regel ha varit rent beredande och kunna alltså ej lämna något material till avgörande av det här framlagda problemet.

Denna komparativa studie torde ha givit vid handen, att de flesta av dessa beslutande utskott äro att anse som någon slags legala ställföreträdare för parlamenten. Fullt tydligt är detta i de fall, då deras kompetensområde bestämmes av instruktioner, fastställda av den ena eller båda kamrarna, ty då dessa instruktioner på grund

¹ Jellinek: Allgemeine Staatslehre s. 547 jfr J. Ulbrich: Das Staatsrecht des Kaisertums Österreich (Das öffentl. Recht d. Gegenwart Bd X) s. 104 ff.

² Laband: Reichsstaatsrecht (Das öffentl. Recht d. Gegenwart Bd I) s. 71 jfr Densamme: Staatsrecht des deutschen Reichs 5 Aufl. I: 286, 290 f. jfr I: 352 f.

³ J. Redlich, Recht und Technik des englischen Parlamentarismus s. 444 ff. särsk. s. 461 f. jfr K. Pettersson: Utskottsväsendet i underhuset, särsk. s. 163 ff.

⁴ R.O. § 38 mom. 3 och 4 jfr R.F. § 106.

av det sätt, på vilket de givas, ej kunna anses som grundlagsförklaringar, återstår endast att behandla dem som ett slags offentliga fullmakter, och alltså utskotten som ett slags fullmäktige eller ställföreträdare. Utan att här närmare utveckla skälen därför, torde det kunna påstås, att intet hinder möter för att ett legalt ställföreträderskap kombineras med en fullmakt, om den senare utsträcker den legala behörigheten. Däremot kan en ställföreträdarens legala behörighet ej inskränkas genom en fullmakt utan endast genom en ny lagbestämmelse. Ävenledes torde det vara omöjligt, att som Jellinek gör ifråga om de österrikisk-ungerska deputationerna, förklara de beslutande riksdagsutskottens ställning till riksdagen som ett organförhållande, utan med representation — ordet taget i sin egentliga betydelse — kan endast avses ett särskilt slag av legalt ställföreträderskap.

Av ovan anförda framställning torde därför utan vidare framgå, att Sekreta Utskottet betraktat från den moderna doktrinen ståndpunkt bör anses som en slags ställföreträdare för — väl att märka — de fyra stånden, hela riksdagen¹, men av vilken art detta ställföreträderskap är, torde däremot vara svårare att avgöra. Utan att närmare ingå på en undersökning av rättskällorna för utskottets ställning torde det dock kunna påstås, att denna till ej ringa del normerades av grundlagens egna stadganden men även av instruktioner och edsformulär, för att ej tala om den kompletterande verkan, praxis hade. Den sistnämnda kan dock ur här berörda synpunkt jämföras med grundlagarna, ty båda äro uttryck för rättsordningens omedelbart normgivande verkan, varför tvivelsmål endast uppstår ifråga om instruktionernas — edsformulären anslöto sig i princip som ett accessorium till dessa och grundlagen — natur. Teoretiskt sett vann den uppfattningen alltmer insteg under frihetstiden, att dessa endast vore att anse såsom tolkningar och förklaringar av grundlagen, men denna teori stod i uppenbar strid med grundlagens såväl anda som bokstav. Visserligen kan icke med skäl göras gällande, att grundlagsförklaringar för att vara gällande fordrade kunglig sanktion — Regeringsformen 1720, ingressen, utgick tvärtom från, att uttydning och förbättring av grundlagen tillkom ständerna

¹ S.R.A. ser. 2 I s. 300, II s. 524, III s. 467, 631.

allena, — men däremot kan hävdas, att instruktionerna fastställdes av de tre högre stånden, utan att bönderna ägde deltaga vare sig i överläggningarna eller besluten. Riksdagsordningen, § 17, fordrade enhälligt beslut av de fyra stånden endast i fråga om privilegier, och vad som rörde Riksens Ständers frihet, vilket senare uttryck hade avseende endast på ständernas förhållande utåt, särskilt med hänsyn till kungamakten, men ej på förhållandet mellan plena och deputationerna. Men paragrafen förutsatte dock uttryckligen, att besluten i de frågor, vars avgörande tillkom samtliga ständerna, ankommo på de fyra ständens stämmor. Härvidlag skulle möjligen kunna invändas, att grundlagen tacite utgått från att Sekreta Utskottets organisation och kompetens hörde till de frågor, som icke fordrade beslut av samtliga ständerna, men dels hade grundnormerna för utskottets ställning upptagits i Riksdagsordningen, varför någon positiv omständighet måste anföras för, att förklaring av denna § i Riksdagsordningen för sin giltighet endast fordrade beslut av tre stånd, medan förklaringar av övriga §§ i Riksdagsordningen ankommo på samtliga stånden, dels måste ratio legis för en dylik bestämmelse — om den förefunnes — närmare karakteriseras. Och denna förutsättningsvis antagna ratio legis kan endast vara, antingen att utskottet var en representation enbart för tre stånd, i vilket fall dessa ensamma kunde fatta beslut om respektive ständs enskilda angelägenheter, men detta strider mot den historiska verkligheten, nämligen att SU:s beslut ansågos som riksdagens beslut, ty ett enskilt stånd kunde aldrig varken självt eller genom ett »utskott» fatta för hela riksdagen bindande beslut, eller också att de tre stånden som creationsorgan av utskottet av rättsordningen — främst praxis — fått makt att närmare fastställa gränserna för utskottets kompetens. Men en dylik makt skiljer sig på ett konstitutivt sätt från rätten att giva grundlagsförklaringar. Föröfrigt torde icke ens den av vissa av frihetstidens parlamentariker antagna teorien, att instruktionerna vore att anse som förklaringar av grundlagen, stå i strid med sistnämnda antagande, utan teoriens innebörd torde närmast vara, att de tre stånden vid sin verksamhet som creationsorgan såtillvida voro bundna av grundlagen, att de icke ägde att åt utskottet uppdraga en så vidsträckt makt, att den kom i strid med dennas föreskrifter. Riktigheten av den här framförda uppfattningen

synes även framgå av den omständigheten, att den stånden påstådda rätten att gemensamt giva utskottet bindande direktiv utöver instruktionernas bestämmelser aldrig blev formligt förkastad¹. Problemet om Sekreta Utskottets rättsliga konstruktion kan dock icke anses definitivt avgjort, förrän hänsyn tagits även till, att dess beslut auktoriserades genom riksdagsbeslutet. Den rättsliga arten av denna auktorisering kan nämligen bli föremål för olika uppfattningar. Man kan i den se ett slags ratihabition eller sanktion, utan vilken utskottets beslut ej voro giltiga, d. v. s. som en art av rättsordningen satt resolutiv villkorsbestämmelse, eller man kan fränkänna den all verklig rättsverkan, varvid den blir en normalt inträdande, men för beslutens rättsgiltighet ingalunda nödvändig formföreskrift. Då en formföreskrift näppeligen från början kan sakna verklig normkaraktär, innebär det senare, att en förändring ägt rum ifråga om det rättsfaktum, som rättsordningen anser vara det för ifrågavarande institut i egentlig mening grundläggande, eller ifråga om Sekreta Utskottet, att för giltighet av dess beslut till en början fordrades en sanktion från ständernas sida, men att senare denna sanktion förlorade sin verkliga betydelse och blev en »död punkt». Den auktoriseringsformel, som förekom i riksdagsbesluten, synes ifråga om sin avfattning även tyda på en dylik förvandling². Sätillvida bibehöll dock alltid auktoriseringsformeln sin verkan, som bondeståndet därigenom formligen förband sig att även det upprätthålla utskottets beslut. Dock torde intet tvivel råda om, att utskottets avgöranden även utan ett dylikt godkännande ansågos rättsligen bindande, isynnerhet som aldrig något försök torde ha gjorts att vid riksdagsbeslutets uppsättande vägra auktorisering. Anser man åter auktoriseringen som en verklig sanktion, torde man bli nödsakad att förklara giltigheten av Sekreta Utskottets beslut beroende på någon slags »Gesamtakt» av utskottet och ständerna, men häremot strider den omständigheten, att Kungl. Maj:t ofta verkställde Sekreta Utskottets

¹ Se R.A.P. 1734 ^{31/6} Borgarståndets extr. prot. av ^{26/6}—1742 ^{30/4}, ^{17/3} Borgarståndets extr. prot. av ^{16/6}.

² 1600-talets uppfattning i praxis och doktrin jfr med Riksdagsbesluten 1723, § 2, 1727, § 2, 1731, § 1, (Stiernman: Alla riksdagars och mötens besluth D. III. s. 2555 ff., 2662 ff. o. 2693 f.). 1720 blev utskottet försett med en formlig fullmakt (S.R.A. ser. 2 I s. 71), varför i riksdagsbeslutet (art. 6) Sekreta Utskottets beslut endast återopas (Stiernman a. a. D II s. 2429 ff.).

beslut innan de auktoriserats i riksdagsbeslutet^{1, 2}. Auktoriseringsformeln i riksdagsbeslutet får alltså materiell verkan endast för det fall, att utskottet överskridit sin behörighet, ty i detta fall bör naturligtvis ex analogia reglerna för negotiorum gestio kunna tillämpas. Ifråga om de ärenden, vilka tillhörde Sekreta Utskottets avgörande, uppträdde alltså utskottet som ett »representativt organ», vars ställföreträdarskap främst var av legal natur, såtillvida som de grundläggande normerna för dess ställning gavs i grundlagen, men vilket legala ställföreträdarskap närmare bestämdes genom instruktionerna, vilka ur rättslig synpunkt voro att fatta som en på ett mandat från det kreerande organet, de tre högre stånden, grundad fullmakt, varigenom utskottets behörighet (och befogenhet) närmare fixerades. En viss tendens förelåg, att inskränka det kreerande organets rätt att fixera innehållet i denna fullmakt därhän, att det borde stå i sträng överensstämmelse med det legala ställföreträdarskapet, varför instruktionerna stundom uppfattades som »förklaringar och tolkningar» av grundlagen. Denna tendens kunde dock under ifrågavarande tid ej tränga igenom, utan fullmakten innehöll såväl utvidgningar av det legala ställföreträdarskapet (t. ex. Ständernas kontors läggande under utskottets kompetens) som inskränkningar häruti (ex. borgarståndets direktiv). Det senare innebär en missuppfattning av utskottets ställning, såtillvida som dess natur av att vara ständernas legala ställföreträdare underkändes, och dess ställning normerades endast av mandatet och fullmakten. Å andra sidan är det oriktigt, att i utskottet se endast en legal ställföreträdare, ty även för det fall, att instruktionerna noggrant överensstämt med grundlagens föreskrifter, kunna dessa ej betraktas som verkliga grundlagsförklaringar, utan leda sin rättskraft ur en det kreerande organet av författningen givna rättighet att närmare fixera utskottets kompetensområde, d. v. s. de äro verkliga fullmakter. I den mån utskottet genom dessa fullmakter erhåller behörighet utöver den, som grundlagen giver det, grunda sig dessa fullmakter på ett mandat från det kreerande organet. Då huvudmannen — Riksens Ständer — och det kreerande organet i detta fall icke samman-

¹ Jfr S. U:s skrivelser till Kungl. Maj:t i S.R.A. ser. 2 I—III.

² Från tredje mans synpunkt kan en »Gesamtakt» föreligga, även om »die Teilakte» härröra från olika tidpunkter.

falla, måste det senares möjlighet att giva en dylik på mandat grundad fullmakt ytterst vara beroende på en, i ej uttryckliga ord, formulerad norm i rättsordningen. De tre ständens ställning inskränkte sig således icke till att vara ett rent creationsorgan, om man fattar detta begrepp så som Jellinek gjort¹, utan därutöver ägde de rätt att meddela ett mandat och en fullmakt. Detta förhållande medförde en viss osäkerhet om, vem som var att anse som huvudman, då det normala fallet onekligen är, att huvudmannen själv utfärdar mandatet. Nödvändigt är dock detta ingalunda; man behöver blott tänka på det fullt analoga förhållandet, då en förmyndare, som saknar möjlighet att företräda sin myndling, utfärdar en begränsad rättegångsfullmakt. Huvudmannen blir fortfarande myndlingen, icke förmyndaren. Att det i detta fall är fråga om faktisk omöjlighet för förmyndaren att uppträda, medan det ifråga om de tre stånden gäller juridisk omöjlighet för dem att direkt företräda ständerna, kan icke grundlägga en verkligt konstitutiv skillnad. De tre stånden få alltså i sin tur betraktas som ett slags legal ställföreträdare åt ständerna, men en ställföreträdare, vars befogenhet och behörighet är inskränkt till att utse en annan, verkligt handlande ställföreträdare samt att förse denne med nödig fullmakt för att komplettera de legala regler, som gälla om detta andra, egentliga ställföreträdarskap. Utan att antaga den här förfäktade meningen torde det vara omöjligt att rätt förstå, hur mössornas ansvarsyrkande gentemot Sekreta Utskottet på 1742—43 års riksdag överhuvudtaget kunde framställas och — om även i betydligt modifierad form — vinna erkännande. Den rättsgrund, på vilken de stödde sitt yrkande, var just, att utskottets ställning normerades av en fullmakt, och under debatten, som i formellt avseende i hög grad bar en rent juridisk prägel, erkändes detta i stort sett även av mot sidan, men samtidigt var det ständerna, ej de tre stånden, som utkrävde detta ansvar.

Den ovan verkställda analysen har avsett att giva en så trogen bild som möjligt av det delvis synnerligen komplicerade rättsförhållande, som faktiskt var rådande mellan utskottet, riksdagen och de tre högre stånden. Att det härvidlag varit nödvändigt att tillgripa den moderna juridiska vetenskapens metoder och termer, innebär

¹ Allgemeine Staatslehre sid. 545 f.

naturligtvis inte en historisk konstruktion utan torde få anses vara ett nödvändigt hjälpmedel för en historieforskning, som höjt sig över det annalistiska stadiet. Ett helt annat och härifrån skilt problem är åter att söka utforska, hur man under frihetstiden sökte lösa den ovan behandlade konstruktionsfrågan. Det kan visserligen vid första ögonblicket synas, som om detta senare problem endast innebure »eine Rechtsaltertumsforschung» och sålunda vore av mindre intresse, men undersöker man saken närmare, torde det visa sig, att så ej är fallet. Detta främst av den anledningen, att det är den faktiskt gällande uppfattningen av rätten — denna må ur objektiv synpunkt vara riktig eller ej — som utgör det verkliga motivet till alla senare verkställda lagändringar. Naturligtvis spela härvidlag rättskonstruktionerna en mindre framträdande roll än själva rättstillämpningen, men helt utan betydelse äro de förra icke, vilket särskilt visar sig under frihetstiden, då man med utgångspunkt i en allmän rättskonstruktion genom logiska deduktioner sökte ernå vissa praktiska resultat. Härigenom kommer en framställning av detta problem att få betydelse icke blott för de statsrättsliga teoriernas historia utan även för själva rättsinstitutets historiska utveckling.

Man torde redan à priori få anse det sannolikt, att frihetstidens parlamentariker, vilka till stor del voro juridiskt och administrativt utbildade ämbetsmän, vid lösandet av detta i första hand rent teoretiska problem tagit intryck av redan gällande juridiska konstruktioner och teorier. Härvidlag torde främst tre källor ha kunnat komma i betraktande, nämligen: den dåtida allmänna statsläran, den romerska rätten och den svenska privaträtten, vilken senare genom Loccenii, Nehrman och Abrahamssons arbeten varit föremål för vetenskaplig behandling. Vad den första av dessa källor angår, synes den vid första ögonblicket icke ha varit i stånd att lämna något rikare material, ty som Gierke riktigt uppvisat¹ är den egentliga representationstanken främmande för de före 1700-talet verksamma statsrättslärarna, med undantag för Althusius, och det torde få anses uteslutet, att denne övat något inflytande på våra 1700-talsparlamentariker. Dock torde en närmare undersökning giva vid handen, att det trots detta hos 1600-talets statsrättslärare fanns

¹ Johannes Althusius s. 219 ff.

ett institut, som med en viss formuleringsskicklighet kunde användas för att förklara Sekreta Utskottets ställning till riksdagen, nämligen härskarfördraget. Genom Gierkes forskningar är påvisat, hur tanken på härskarfördraget med nödvändighet förutsätter teorien om folksuveräniteten. Vad är då naturligare, än att frihetstidens riksdagsmän, som i riksdagen sågo den egentliga bäraren av folkets suveränitet, för att förklara, hur Sekreta Utskottet var i stånd att utöva vissa, ej obetydliga suveränitetsrättigheter, tillgrepo teorien om härskarfördraget, varvid detta naturligtvis främst får fattas som en ensidig rättshandel. För klargörande av, i vad mån denna teori inverkat på den rättsliga konstruktionen av Sekreta Utskottets ställning till riksdagen, torde det därför vara lämpligt att först giva en kortfattad framställning av de viktigaste former, i vilka denna teori uppträder.

Hos Grotius framträder folksuveränitetsteorien endast i en mer underordnad ställning, såtillvida som härskaren enligt honom under alla förhållanden äger en självständig rätt till suveräniteten, och han förklarar uttryckligen det vara felaktigt att antaga, att folket skulle äga rätt att avsätta eller straffa en dålig regent¹. Denne äger istället under alla förhållanden en sakrätt till suveräniteten, vare sig denna rätt är en jus proprietatis, usufructuarium eller temporarium, varvid den senare skiljer sig från den förstnämnda endast därigenom, att den är tidsbegränsad, men i övrigt lika vidsträckt som egendomsrätten². Dock kan makten givas åt en härskare på behaglig tid, varvid folket naturligtvis när som helst kan återtaga makten, men en dylik folkets rätt beror ej på, att det har någon övermakt, utan härskarens maktställning bör i detta fall anses endast som ett precarium, d. v. s. ett besittningsförhållande på behaglig tid, som ej beror på uttryckligt fördrag³. Innehaver härskaren åter suveräniteten med nyttjanderätt, vilket är fallet bl. a. i en valmonarki, äger han icke själva regeringsrätten men väl frukterna av denna, d. v. s. han kan i tvivelaktiga fall ej föryttra sitt imperium och äger ej själv utse sin efterträdare, vilket istället sker av lagen eller, om en

¹ De jure belli ac pacis Lib I, Cap. III, § 8.

² Ibid. §§ 11, 1 och 2.

³ Jfr L. 1—22 D de precario 43, 26. I vad mån G. rätt uppfattat dessa källställen måste här lämnas därhän.

sådan saknas, genom ett samstämmigt mandat från folket¹. Ytterligare må nämnas, att även för det fall att härskaren avgiver ett löfte att ifråga om utövandet av vissa suveränitetsrättigheter alltid förhålla sig på visst sätt, innebär detta icke att han förlorar suveräniteten och att folket skulle äga en högre makt än han, utan löftet får endast anses som en *lex commissoria*, en förfallsklausul². Slutligen bör påpekas, att Grotius visserligen förklarar suveräniteten vara odelbar men dock medgiver, att »*fieri (potest) tamen interdum ut dividatur, sive per partes quas vocant potentiales sive per partes subjectivas*». Som Rehm riktigt anmärkt³, är dock motsättningen mer skenbar än verklig, enär inom ett visst bestämt område — det må nu vara begränsat till tiden, rummet eller funktionen — suveräniteten innehas endast av en, det må vara folket eller härskaren. Grotius förklarar också uttryckligen: »*Sic etiam fieri potest, ut populus regem eligens quasdā actus sibi servet, alias autem regi deferat pleno jure*»⁴. Av det sagda torde framgå, i hur hög grad Grotius trots sin formella opposition mot den romerska privaträtten⁵ dock vid uppställandet av sina teorier var beroende av dennas resultat. Vad själva konstruktionen av härskarfördraget angår, synes Grotius dock ha frigjort sig från inverkan av de romerska källorna. Visserligen erkänner han, att en härskare kan få en full egendomsrätt till ett imperium även genom ett rättvist krig, men det normala sättet synes enligt honom vara ett fördrag från folket, en *delatio*. Härvid är att märka, att ehuru denna *delatio* giver upphov till en egen rätt för härskaren, en sakrätt, förklaras detta ske genom kontrakt⁶, ej som enligt den romerska rätten på grund av en lag⁷. Av Grotius ovan anförda teorier är det för föreliggande ämne särskilt en, som bör beaktas, nämligen påpekandet, att högsta makten kan vara föremål för en delning. Då Grotius uttryckssätt stundom är rätt dunkelt, kan hans uttalanden ofta giva anledning till skilda tolk-

¹ Ibid. §§ 12, 3; 13, 1 och 15, 1.

² Ibid. § 16, 1 ff.

³ Geschichte der Rechtswissenschaft, s. 240.

⁴ Ibid. § 17, 1.

⁵ Proleg. 53.

⁶ Lib. II, Cap. XIV.

⁷ L. 1 Pr. D. de constit. princ. 1, 4.

ningar, och detta är särskilt fallet i ifrågavarande hänseende. Detta får åter såtillvida stor betydelse, som härigenom en anledning kan givas att hos honom finna stöd för den åsikten, att en delning av suveräniteten överhuvudtaget var möjlig, ett resultat som av frihetstidens parlamentariker kunnat väcka den föreställningen, att förhållandet mellan riksdagen och Sekreta Utskottet närmast var att betrakta som en dylik delning av suveräniteten.

Om en viss möjlighet finnes för, att Grotius' läror inverkat på frihetstidens konstruktion av förhållandet mellan riksdagen och Sekreta Utskottet, torde däremot förhållandet bli ett annat ifråga om de satsar, som framfördes av absolutismens store teoretiker, Hobbes. Visserligen erkänner denne uttryckligen, att folket kan innehava den högsta makten, och såtillvida stå hans läror i god samklang med frihetstidens uppfattning av riksdagen som den egentliga bäraren av statsmakten, men däremot hävdar han strängt omöjligheten av, att ett rättsförhållande kan existera mellan den (eller de), som erhållit härskarmakten, och det ursprungliga folket, sedan det senare väl överlämnat suveräniteten, ty sedan denna övergått till härskaren, existerar icke längre folket som en personlighet, d. v. s. det har förlorat sin rättssubjektivitet¹. Den yttersta anledningen härtill är, att något självständigt härskarfördrag överhuvudtaget icke förefinnes, utan överlämnandet av suveräniteten utgör endast ett moment i själva samhällsfördraget, ehuru han på ett ställe i *De cive*² förklarar »Itaque intercedentibus pactis, quibus singulis singuli obligantur et juris donatione, quam ratam habere obligantur imperanti, duplici obligatione civium munitur imperium, ea quae est ad concives et ea quae est ad imperantem». Av detta yttrande har Rehm³ dragit den slutsatsen, att även Hobbes erkänner tillvaron av ett särskilt härskarfördrag, skilt från samhällsfördraget. Erkännas må, att orden äro ytterst tvetydiga, men ser man dem såväl i sitt sammanhang som i förbindelse med Hobbes' uttalanden i *Leviathan*, torde man dock kunna påstå, att det väl är fråga om två olika förpliktelser, men att de uppstå genom ett enda fördrag. Samhällsfördraget, unio, förklaras sålunda vara ett under-

¹ *De cive* Cap. VII, § 8.

² Cap. VI, § 20.

³ A. a. s. 242, not. 11.

ordnande av allas vilja under en vilja på så sätt, att de enskilda människorna till härskaren överlåta (transferunt) »*jus virium et facultatum suarum*»¹. Undersöker man föröfrigt närmare Hobbes' definitioner på *translatio* och *pactum*, torde man finna, att han ingalunda avsett att uppställa ett särskilt härskarfördrag. För *translatio* fordras visserligen enligt honom en accept från mottagarens sida, men att det skiljer sig från *contractus* och *pactum*, d. v. s. fördraget, framgår av, att de senare förklaras vara en »*actio duorum vel plurium jura sua mutuo transferentium*»². Härvidlag är att märka, att härskaren överhuvudtaget aldrig överlåter någon sin rätt till folket. Den egentliga avsikten med ifrågavarande yttrande av Hobbes synes vara att påvisa, hur undersåtarna såtillvida ha skyldigheter även mot härskaren, att de ej utan dennes godkännande kunna välja en ny suverän³. Samhällsfördraget får därför anses som ett slags fördrag till förmån för tredje man, ehuru det naturligtvis ej överensstämmer med den moderna rättens tredjemans fördrag⁴. Med en dylik utgångspunkt är det helt naturligt, att Hobbes drager den slutsatsen, att suveräniteten är odelbar. Visserligen talar han på ett ställe i *Leviathan* om »*mixt Government*»⁵ men tillägger »*And therefore if the King bear the person of the People, and the generell Assembly bear the person of the People and another Assembly bear the person of a Part of the people, they are not one Person, nor one Sovereign, but three Persons, and three Sovereigns*», och detta förklaras vara »*an irregularity of a Common-wealth*». Vad åter härskarens rätt till suveräniteten angår, kan han innehava sin maktställning för livet, och har då en absolut makt, så att han fritt kan förfoga över densamma, eller också på viss i förhand bestämd tid. I detta senare fall kvarbliver suveräniteten såsom ett *dominium* hos folket, men härskaren har ett slags *ususfructus* till densamma. Denne senare härskare är dock icke egentligen att anse som en monark utan som ett slags folkets första minister⁶, enär han kan

¹ Ibid. Cap. V §§ 7 och 8.

² Ibid. Cap. II §§ 5 o. 9, jfr *Leviathan* Chap. 14.

³ Jfr *Leviathan* Chap. 18, jfr Pollock: *An introduction to the history of politic* s. 86, Gierke sist a. a. s. 86 f. Jellinck a. a. s. 208, not. 3.

⁴ Detta är omöjligt redan av den anledningen att tredje-mans fördragen äro en relativt sen skapelse.

⁵ Chap. 29.

⁶ *De cive* Cap. VII § 16.

berövas sina befogenheter även före den bestämda tiden. Om ovan återgivna teorier få anses vara icke särskilt lämpade att förklara den svenska 1700-talsförfattningen, må dock erkännas att även hos Hobbes förekommer ett yttrande, som kunde tolkas så, att det gav en förklaring av Sekreta Utskottets ställning, nämligen Hobbes' uppfattning av den aristokratiska regeringsformens (*curia optimatum*) uppkomst. Han förklarar nämligen, att denna har sitt ursprung i den rena demokratien, som till *curia optimatum* överlämnar sin rätt på så sätt, att vad folket förut varit mäktigt att verkställa, det tillkommer nu *curia optimatum*. Här skulle det alltså finnas plats för ett verkligt härskarfördrag, ty det är ju strängt taget en redan existerande suverän statsmakt, som överlåter sin makt på en annan. Detta torde dock bero på en oklarhet hos Hobbes, ty strax efteråt förklarar han, att i och med ett dylikt överlåtande upphör folket att existera som rättssubjekt, och någon delning av statsmakten är det därför ingalunda tal om¹.

Mer givande för föreliggande ämne torde en undersökning av Pufendorfs läror bliva. Denne fordrar som bekant för tillkomsten av en regelrätt stat tillvaron av tre skilda rättshandlingar, samhällsfördraget, det dekret, som bestämmer regeringsformen, samt själva härskarfördraget². Trots att folket på detta sätt bibehåller sin rättssubjektivitet även efter ingåendet av härskarfördraget, förklarar Pufendorf, att härskaren har en egendomsartad rätt till suveräniteten, och att han därför icke är underkastad ansvar inför någon dödlig³. Förbises må ej heller, att man hos denne författare återfinner tanken på en delning av suveräniteten. Visserligen förklarar han, att detta icke är lämpligt ur politisk synpunkt, och att staten i så fall blir en »irregulare corpus», men något absolut hinder för, att så kan vara fallet, finnes icke⁴. Viktigare torde dock vara, att han teoretiskt erkänner tillvaron av en konstitutionell monarki, där

¹ Ibid. Cap. VII § 8.

² De officio Cap. VI, §§ 7—9, och De jure nat. et gent. Lib. VII, Cap. II, §§ 5, 7—8.

³ De officio Cap. IX §§ 1 o. 2, och De jure nat. et gent. Lib. VII, Cap. III, § 1.

⁴ De officio Cap. VII § 9 och De jure nat. et gent. Lib. VII, Cap. III, §§ 11 och 14. Jellinek Gesetz und Verordnung s. 61 betonar skarpare, att P. anser staten vid en dylik delning bli en »irregulare corpus», jfr Gierke sist a. a. s. 192 ff. och Das deutsche Genossenschaftsrecht IV, s. 478 n. 120.

härskaren är nödsakad att först inhämta råd av en folkförsamling. Detta innebär dock enligt Pufendorf icke någon egentlig delning av suveräniteten, ty församlingen har endast en »cognitio velut concomitans», vilket får anses vara ett *conditio sine qua non* för att härskaren skall kunna fatta några beslut. Staten uttrycker sin vilja endast genom härskarens vilja, men denne kan icke uttrycka någon vilja, förrän han hört församlingen. Därför får dock icke församlingen anses stå över härskaren, utan denne har samma rätt som i en absolut monarki, fast denna rätt är beroende av ett visst villkors inträdande¹. I vissa fall kan dock folket äga en rätt att avsätta en dålig härskare, men i så fall är denne icke att betrakta som en monark utan snarare som en »*eminens magistratus*»², som ej innehar *summum imperium*.

Först hos Locke återuppstår tanken på en representation i mer egentlig mening. Denne förklarar sålunda uttryckligen, att den legislativa makten beror på en delegation från folket, varför legislaturen själv ej kan överlåta denna makt på en annan, utan att härför fordras en författningsändring av folket³. Att enligt Locke ett verkligt rättsförhållande förefinnes mellan folket och legislaturen framgår ytterligare av, att han förklarar, att »*the community*» bibehåller den högsta makten även gentemot lagstiftarna, om dessa skulle fatta några beslut, som voro stridande »*against the liberties and properties of the subjects*», dock med den inskränkningen, att så länge styrelsesättet består, innehar legislaturen den högsta makten⁴. Med rätta förklarar också Gierke, att den parlamentariska representationen enligt Locke var ett på en fullmakt (riktigare: mandat) beroende ställföreträderskap⁵.

Det torde få anses som fastslaget, att så gott som samtliga här-
ovan behandlade statsrättslärares arbeten voro kända i Sverige
under 1700-talet, och särskilt gäller detta ifråga om Pufendorf och
Locke⁶. I vad mån de särskilda arbetena av den äldre naturrätts-
lärans teoretiker Grotius, Hobbes och Pufendorf, inverkat på lös-

¹ De jure nat. et gent. Lib. VII, Cap. VI, § 10.

² Ibid. Cap. V § 9.

³ Two treatises on government II, Chap. XI §§ 134 och 141.

⁴ Ibid. Chap. XIII § 149, jfr § 150.

⁵ Johannes Althusius, s. 220.

⁶ Härom E. Fahlbeck: Studier över frihetstidens politiska idéer.

ningen av det ifrågavarande konstruktionsproblemet torde numera vara omöjligt att utreda. Det förefaller som om kunskapen varit mer ytlig och att man ej varit i stånd att fullt uppfatta de olika författarnas stundom rätt subtila distinktioner. Sålunda har av det undersökta materialet visat sig, att endast ett enda yttrande finnes, där man kan finna en mer otvetydig reminiscens från den tidigare naturrättens statsläror. Med anledning av Sekreta Utskottets åtgärd år 1741 att sammandraga trupper i Finland ingav nämligen vice presidenten Hammarberg ett memorial, där det bl. a. hette: »Riksens Ständer ha undandragit och förbehållit sig några vissa måls övervägande och avslutande såsom jura eminentia och summæ majestatis, änskönt de till sina omständigheter kunna även erfordra en besynnerlig tysthet», varefter en uppräknig av dessa majestätsrättigheter verkställdes¹. Tyvärr är yttrandet så pass obestämt, att man ej med säkerhet kan yttra sig om dess ursprungliga proveniens. Då det dock synes förutsätta, om också icke en delning av själva suveränitetsrättigheterna, så dock en delning av statsfunktionerna, tala vissa skäl för, att det inspirerats av kännedomen om den tyska naturrätten, särskilt Grotius, vilken, som ovan visats, klarast framhäver möjligheten av en dylik delning. Det är nämligen i Hammarbergs yttrande, väl att märka, icke tal om något slags mandat eller delegation, utan den grundläggande tankegången synes istället vara, att utskottet med en självständig rätt, beroende enbart på författningens bestämmelser, ägde avgöra vissa frågor^{2,3}.

Däremot torde kunna påstås, att Lockes läror voro mer lämpade att giva ett riktigt uttryck för det rättsliga förhållandet mel-

¹ R.A.P. 1741 23/2.

² Samma tankegång fast använd på förhållandet mellan riksdagen och konungen återfinnes ännu tydligare i den 1747 utgivna »Riksdagsmannarätt». Lagerroth a. a. s. 377 ff. har i denna velat se en självständig sammansmältning av Hobbes' och Lockes idéer. Då man dock stundom finner nästan ordagrant samma påståenden som i Pufendorfs och Grotius' arbeten, torde man vara nödsakad att antaga, att förf. istället huvudsakligen låtit sig påverkas av den tyska naturrättens spekulationer. Därmed må ingalunda förnekas, att förf. kunnat taga intryck även av Hobbes och Locke.

³ Jfr Jellinek a. a. s. 597, som dock aldrig fullt tydligt förbinder delningen av »höghetsrättigheterna» med läran om den enl. naturrättslära i princip odelbara suveräniteten, medan han väl riktigt påpekar (a. a. s. 497), att dessa sammanblandade suveränitet och statsmakt.

lan Sekreta Utskottet och riksdagen. Fråga är dock, om intet tanken på ett mandatförhållande kunde återfinnas i en för frihetstidens parlamentariker närmare till hands liggande källa, ex. den romerska rätten. Som bekant saknade dock denna principiellt institutet ställföreträdarskap, vilket istället ersattes av andra för en mer modern stat icke lämpade institut¹. Ett undantag utgjorde dock mandatet, som enligt senare romersk rätt övergick från att avse enbart förhållandet mellan huvudmannen och mandatarien, till att medföra även direkta verkningar mellan huvudmannen och tredje man (mandatets yttre sida)². Något direkt inflytande härifrån kan det dock knappast ha varit tal om, ty i så fall torde man väl i likhet med den romerska rätten ha betecknat fullmakten som mandat eller uppdrag, men intet av dessa båda senare uttryck synes förekomma i debatterna. Däremot torde det vara fullt riktigt att påstå, att den romerska rätten väl övat ett inflytande på den svenska statsrätten under 1700-talet, men detta inflytande synes vara förmedlat indirekt genom den svenska privaträtten. Som Trygger uppvisat, kände den äldsta svenska rätten till ett från mandatet skilt fullmaktsinstitut. Under 1600-talet kom dock att på detta institut, främst genom förmedling av Loccenius, inympas bestämmelserna om det romerska mandatet, eller för att tala med Trygger: »Istället för att giva klarhet över såväl fullmakten som mandatet skapade man ett nytt institut, som lånade litet av vardera. Det uttömde varken mandatet eller fullmakten, det blev ett fullmaktsmandat»³.

Här torde den egentliga roten vara att söka till den under ifrågasvarande tid härskande läran om Sekreta Utskottet som ständernas fullmäktige, även om det ej får förbises, att Lockes läror möjligen övat ett betydligt inflytande på densamma. Att det ej är fråga om en ren fullmakt utan för att använda Tryggers träffande uttryck om ett »fullmaktsmandat», och att alltså det romersk-rättsliga inflytandet om också indirekt är påvisbart, framgår tydligt av debatterna hos adeln. Här talar man jämt och ständigt om »fullmakt», »fullmäktige» och »fullmaktsgivare» men icke så ofta för att beteckna det yttre förhållandet mellan huvudmannen och tredje man utan

¹ Trygger: Om fullmakt som civilrättsligt institut s. 24 ff.

² Ibid. s. 50.

³ Ibid. s. 106.

för att förklara det inre förhållandet mellan huvudmannen och fullmäktigen (eg. mandatarien), d. v. s. för att återgiva det rena mandatsförhållandet¹. Som ovan visats, strida dock de positiva lagbestämmelserna om Sekreta Utskottets maktställning i vissa fall mot teorien om ett fullmaktsmandat, och detta var även klart för de av frihetstidens parlamentariker, vilka ville försvara Sekreta Utskottets självständighet. Innan denna fråga upptogs till behandling, torde det dock vara lämpligt att något undersöka den av Lagerroth framkastade tanken, att frihetstidens parlamentariker delvis själva skulle fattat utskottets ställning »som en i fundamentallagen själv normerad organställning»². Man kan redan a priori känna sig något tveksam angående riktigheten av ett dylikt yttrande, när man betänker att organteoriens i övrigt först kända framträdande är att datera efter uppkomsten av den »historiska skolan». Detta betyder dock mindre mot att källorna själva icke synas giva någon som helst anledning till ett dylikt antagande. Lagerroth stöder sig främst på, att det vid 1726 års riksdag fälldes ett par yttranden om, att »Sekreta Utskottet representerade de förnämsta legislatores»³, en tankegång som upptogs av Sekreta Utskottet självt vid 1734 års riksdag⁴. Hur felaktigt det är, att stöda sig på ett dylikt enstaka yttrande, visas — förutom av att det blev föremål för häftig kritik — även av det av Lagerroth själv refererade yttrandet vid samma riksdag, att när Sekreta Utskottet väl fått instruktion och alltså vore befullmäktigat, representerade det samtliga ständerna⁵. I det senare yttrandet är ordet »representation» tydligen taget i sin egentliga mening av ett slags ställföreträdarskap, och intet skäl torde kunna påvisas, varför ordet i det förra yttrandet skulle ha en annan betydelse. Där emot kunna en del andra uttalanden bli föremål för tvivel. Sålunda

¹ Ex. R.A.P. 1723 ⁴/₂ Grundel, 1727 ¹⁵/₃ Bränder, Stobée, Baniér, ⁵/₇ mem. av Fersen, 1738 ⁹/₃ Riddercrantz, Coyet (med tvekan) lantm. 1739 ⁸/₃ mem. av Adlerbeth; Wulfwenstierna, Lilljestierna, ⁶/₃ lantm. (med tvekan), 1741 ¹⁶/₂ Lilljestierna, Dohna, ¹⁹/₂ Bielke, reservation av Ulfsparre, ⁶/₃ Wrede, 1742 ²⁷/₆ Bielke, ²/₁₀ mem. av Knorring, Wrede, ⁹/₁₀ mem. av Ehrenmalm; Lilljeberg, Dohna, lantm. 1743 ³⁰/₄ Cronhiort, Friesendorff, ²⁹/₇ Stierneld, Hårleman, 1746 ¹¹/₁₀ Thure G. Rudbeck, 1751 ²⁶/₉ Scheffer (med tvekan).

² A. a. s. 329.

³ R.A.P. 1726 ¹⁹/₁₀ Sparre.

⁴ S.U.P. 1734 ⁹/₁₂ (cit. efter Lagerroth a. a. s. 330).

⁵ R.A.P. 1727 ¹⁶/₃ Cederström.

ytraras vid ett tillfälle, att Sekreta Utskottet »består» av »Riksens Ständer»¹, och utskottet förklarar självt vid ett tillfälle, att dess medlemmar äro »lemmar och ledamöter av Riksens Ständer»². Vid 1734 års riksdag förklarar Coyet, att Sekreta Utskottet formerar en hel kropp, men tillägger »som av tvenne stånd är autoriserad»³. Här emot opponerar sig dock en ledamot av utskottet, vilken ingalunda vill anse utskottet som en »corps séparé» utan förklarar det bestå av »ledamöter av R. o. A:n», varvid han t. o. m. går så långt, att han finner påståendet, att utskottet vore en »corps séparé», vara en insimulation mot detsamma⁴. Coyet ser sig också nödsakad att vid följande riksdag intaga en annan position och förklara, att utskottets ställning är beroende av fundamentallagen, vilken ej kan ändras⁵. Vid det följande riksmötet påstår åter en annan talare, att Riksdagsordningen »klarligen uttrycker, när med orden Riksens Ständer hör förstås plena och när med samma ord förstås de tre stånden, som sitta i Sekreta Utskottet»⁶, men härmed bör sammanställas ett senare yttrande av samme talare, att »Sekreta Utskottet ej kan undandraga sig att åtlyda vad Riksens Ständer fastställer»⁷. Mer genomtänkt är däremot ett uttalande av H. Gyllenborg, där han yttrar: »All sammansättning av rikskroppar härrör av hela menighetens fria begivande. Att rådplåga om regeringssättet måste ju nödvändigt utväljas deputationer; de äro de, som bära namnet av Riksens Ständer, alla befullmäktigade och följaktligen underlagda ansvar . . . desse äro sedan i förmågo av en allmänt vedertagen lag fördelta i tvenne kroppar, den ena, som efter bästa vett och samvete hanterar de saker, som för rikets nyttas skull böra hållas tysta; den andra åter avslutar med lika makt alla de saker, som allmänt kunna bli kunniga. När alla saker således äro avhandlade förena samtliga sig om ett riksdagsbeslut, som stadfäster så de tysta som allmänna göromålen, vilket väl efter tidernas skiften kan ändras men aldrig av

¹ R.A.P. 1727, ¹⁶/₈, De Laval.

² Sekreta Utskottets extr. prot. 1726 ²⁴/₁₀.

³ R.A.P. 1734 ⁹/₈.

⁴ R.A.P. ⁹/₈ Lewenhaupt.

⁵ R.A.P. 1739 ⁹/₈.

⁶ R.A.P. 1741 ¹⁶/₂ Palmstierna.

⁷ ⁵/₈.

någon övermakt påtalas»¹. Denna förklaring utgår tydligen från, att något representationsförhållande eller ställföreträdarskap överhuvudtaget icke existerar mellan plena och Sekreta Utskottet, utan att vardera äro att anse som av varandra fullt självständiga representationer eller organ för statsfolket. Att Gyllenborg det oaktat ej lyckats fasthålla denna synpunkt framgår av, att han förklarar bådas ställning vara beroende av »menighetens begivande», ehuru själva fördelningen av funktionerna verkstälts genom fundamentallagen. Enligt Gyllenborgs uppfattning förekom alltså två representationer för statsfolket, nämligen plena och Sekreta Utskottet, vilka icke hade någon förbindelse med varandra på annat sätt, än att de vid sessionstidens slut förenade sig om ett gemensamt riksdagsbeslut, vilket alltså väl närmast vore att anse som någon slags »Gesamtakt». Denna uppfattning kom dock i alltför uppenbar strid med de verkliga förhållandena för att kunna ha någon utsikt att tränga igenom. Vad övriga talaré angår, framgår av deras yttranden på intet sätt, att de skulle förnekat, att något representationsförhållande bestod mellan plena och utskottet. Tvärtom erkändes vid flera tillfällen, som av det ovan sagda framgår, att utskottet stode i en underordnad ställning till plena. Det som dessa politiker däremot ville framhålla, var, att detta förhållande var reglerat främst av fundamentallagarna, eller med andra ord, att utskottets ställning var grundlagsnormerad, och detta har även med skärpa påpekats av Lagerroth. Denne gör sig dock skyldig till en förhastad slutsats, när han förklarar detta vara liktydigt med, att man ansåg utskottets ställning till plena analog med den, »en modern representation intager till valmanskåren»². Striden rörde sig istället i sak om en helt annan fråga, nämligen om detta ställföreträdarskap skulle vara legalt, eller om det skulle anses grundat på ett mandat från plena. Med undantag för Gyllenborgs ovan anförda resonemang, samt möjligen några andra ytterst vaga och i grund och botten intetsägande påståenden, finner man nämligen i alla uttalanden angående problemet om Sekreta Utskottets rättsliga ställning, att dess egenskap av ställföreträdare eller fullmäktig aldrig ifrågasattes, utan diskussionerna röra sig endast om, huruvida grunden till detta ställföreträdar-

¹ R.A.P. 1742 9/10.

² A. a. s. 329.

skap var att söka i en lagregel eller i ett uppdrag från plena. Som ovan framhävts kan varken den ena eller andra konstruktionen anses giva ett adekvat uttryck för den positivrättsliga regleringen, utan man måste tillgripa båda för att erhålla en riktig framställning av förhållandena, men så långt kommo i stort sett aldrig frihetstidens politiker. Resultatet kom därför att bli en verklig teoretisk förvirring, i det man än anslöt sig till mandatteorien, vilket var det vanligaste, än till tanken på ett legalt ställföreträdarskap. Redan 1723 förklarades det sålunda, att fullmäktige i Sekreta Utskottet icke ägde omtala för sina principaler, vad där passerade¹. Här fasthållles sålunda vid mandatteorien, ehuru man inför en praktisk bestämmelse, som uppenbart strider mot densamma. Vid den följande riksdagen uppkom problemet i den formen, att plena ville infordra vissa under rättelser från utskottet, och det var vid detta tillfälle, som Sparre föranledde en kraftig opposition genom att påstå, att utskottet representerade de förnämsta legislatores. Någon allvarlig tvekan synes vid detta tillfälle aldrig ha rått om att utskottets ställning var beroende på ett mandat². Vid ett senare tillfälle uppläste Rålamb visserligen Riksdagsordningen, § 18, och yttrade, att detta vore en allmän lag, men tillade, att »Sekreta Utskottet vore satt av de tre stånden och fått instruktion samt såmedelst blivit befullmäktigat», och samma ståndpunkt intogs i stort sett av Cederström och Stobée. Banér uttalade sig däremot mindre tydligt, i det han förklarade, att stånden »i anledning av Riksdagsordningen» uppdragit åt utskottet att traktera och avsluta allianser. Tydligt vore dock, att ständerna ägde högsta makten, och fast de upplåtit åt Sekreta Utskottet att avsluta dylika ärenden, hade de dock enligt Regeringsformen § 7 förbehållit sig att bejaka, vad som slutits och avgjorts. v. Hökerstedt ställde sig åter deciderat på den motsatta ståndpunkten, då han förklarade, att som ständerna i Riksdagsordningen förordnat på vad sätt Kungl. Maj:t härutinnan skulle rådas, nämligen genom Sekreta Utskottet, vore det lagen, som man hittills efterlevat³. I de memorial angående uppkomna konspirationsrykten, som vid denna riksdag ingåvos av Tessin och Fersen, framträder åter mandatteorien mer ohöljt

¹ R.A.P. 1723 ⁴/₂ Grundel.

² R.A.P. 1726 ¹⁹/₁₀.

³ R.A.P. 1727 ¹⁶/₃.

och i sitt svar på dessa memorial ingår Sekreta Utskottet ej i sak på något bemötande härav¹. Vid 1734 års riksdag avgav Fersen en uttrycklig protest mot det vid den förra av Sparre fällda yttrandet, att utskottet vore legislatores, utan det borde enligt honom anses som plenas deputerade, bundna av instruktioner². Vid den följande riksdagen debatterades problemet ytterligare, varvid t. o. m. en ledamot av Sekreta Utskottet förklarade sig erkänna plena som principaler³, en tankegång som upptogs och vidare utvecklades av andra talare⁴. En annan ledamot av utskottet förklarade åter, att detta ej kunde vara nöjt med »en sådan comparaison», men ej heller vore det att anse som någon corps séparé utan som ledamöter av R. och A:n⁵. Lantmarskalken gick till och med så långt, att han förklarade, att Sekreta Utskottets ledamöter av ständerna kunde ställas till ansvar, »om de försett sig». Vid ett senare tillfälle under samma riksdag intog han åter en mer vacklande hållning. Som svar på ett yttrande av Bielke, att ständerna i deras egenskap av principaler vore att anse som överdomare, medan utskottet som deras fullmäktige närmast kunde betraktas som underdomare, förklarade han sig visserligen ej vilja förneka, att plena vore utskottets konstituenten, men av vissa anförda lagrum i Riksdagsordningen framginge, att ständerna vid ifrågavarande måls avdömande »velat trygga sig vid deras förordnade Sekreta Utskotts dom och utslag». Tankegången upptogs av Palmstierna, som med ytterligare instämmande av lantmarskalken utvecklade den därhän, att han påstod, att ständerna själva gjort sig till lagbundna ständer, och just emedan de voro fullmäktige för de rätta ständerna, nämligen hela Svea och Göta rike, kunde de ej ändra den en gång antagna lagen. Denne talare opponerade sig alltså i princip icke mot tanken, att utskottet vore ett slags ställföreträdare, men han förklarade, att dess ställning var beroende enbart på lagen. Häremot uppträdde åter Wulfwenstierna, som påvisade, att Sekreta Utskottets göromål måste godkännas av plena i riksdagsbeslutet, och som förövrigt förklarade, att som utskottet åtminstone i ifrågavarande fall (målet mot riksråden) i princip vore

¹ R.A.P. del V s. 619, 625, 630.

² R.A.P. 1734 ²⁵/s.

³ R.A.P. 1738 ⁹/s.

⁴ Riddererantz, Coyet.

⁵ Lewenhaupt.

att anse som en kommission eller deputation, borde dess beslut stadfästas av plena, och i detta sitt resonemang fick han stöd även av en annan talare¹. Lantmarskalkens vacklande ställning framträdde även vid debatten några dagar senare, i det han då i viss motsats till sitt tidigare uttalande förklarade, att maktägande ständer onekligen ägde »bornera en deputations göromål och evocera till sig en sak och densamma helt och hållet upptaga, cognoscera och avgöra». Enda förutsättningen här för ifråga om Sekreta Utskottet vore, att det löstes från sin tysthetsed². Mer konsekvent visade sig Palmstierna vara, och vid den följande riksdagen lyckades han ytterligare finna ett nytt stöd för sin uppfattning, då han förklarade, att Sekreta Utskottets instruktion grundade sig på fundamentallagen. Överhuvudtaget synes vid detta tillfälle tanken på Sekreta Utskottets grundlagsnormerade ställning ha vunnit större framsteg. Den hävdades således mer eller mindre uttryckligt även av H. Gyllenborg, Boije, Stiernstedt och med stor tvekan av Sten Bielke. Som motståndare uppträdde åter främst Dohna, Lilljestierna, G. Hamilton och Ulfsparre. En i viss mån förmedlande ståndpunkt intogs av Råfelt, som påstod, att Riksens Ständer visserligen lämnat avgörandet av hemliga mål till sina deputerade i Sekreta Utskottet, men därjämte tillade, att detta blivit fastställt i lagen, varför Sekreta Utskottets beslut i kraft av den av samtliga ständerna antagna lagen vore att anse som av ständerna själva avgjorda och beslutade³. Följande år vid den brännande debatten om möjligheten att utkräva ansvar av Sekreta Utskottet intog Bielke en mer deciderad ställning, i det han nu lade huvudvikten vid, att utskottet genom ed och instruktion var bundet till vissa reglers, däribland fundamentallagarnas, iakttagande och sådana band och regler medförde förpliktelse till redogörande. Samma tankegång återfinnes i ett memorial av v. Knorring, där det uttryckligen förklarades, att Riksens Ständer vore att anse som huvudmän gentemot utskottet. Överhuvudtaget synes man under debatten ha fäst stor vikt vid, att utskottets ställning normerades bl. a. av instruktionerna, ty i så gott som samtliga diskussionsinlägg från mössornas sida göres en hänvisning till detta förhållande. Mer

¹ R.A.P. 1739 8/s.

² 6/s.

³ R.A.P. 1741 16/2, 23/2, 5/s.

eller mindre tydligt drogo också alla talarna härav den slutsatsen, att utskottets ställning var beroende på ett mandat från plena, varför utskottet på denna grund ej kunde undandraga sig redogörande. Klarast återfinnes detta i ett yttrande av Lilljeberg, då denne säger: »Vi böra distinguera mellan principaler och fullmäktige; de förra kunna ej äska redo av varandra — — — men en fullmäktig kan aldrig, om den ena principalen dör bort, vägra den andra redo¹, varav jag sluter, att Riksens Ständer såsom principaler och alltid högsta maktägande kunna av Sekreta Utskottet, när så gott synes, fordra redo, helst Sekreta Utskottet 1:o) fått instruktion, vilken vore onödig, om Sekreta Utskottet vore lika maktägande som principalerna, ty en principal kan ej förbindas genom instruktion, 2:o) är förbundet till efterlevnad av dess instruktion. Riksens Ständer, som bestå av fyra stånd, kunna icke heller bortgiva ifrån sig åt ett Sekret Utskott, varuti allenast äro tre stånd, den makt och myndighet de själva äga. Riksråden och alla ämbetsmän äro förbundna till redogörande, hur kan då Sekreta Utskottet, som är Riksens Ständers ämbetsmän (sic!), sig därifrån undandraga?» Fåfängt sökte Gyllenborg häremot göra gällande sin ovan citerade teori om plena och utskottet som två självständiga representationer. Hur fast rotad mandatteorien var, torde bäst visas av det förhållandet, att en av hattarnas slagfärdigaste försvarare, H. Wrede, slutligen var nödsakad att erkänna, att Riksens Ständer vore högsta maktägande och Sekreta Utskottet deras fullmäktige². På de följande riksdagarna under ifrågavarande period synes man utan vidare opposition ha anslutit sig till mandatteorien, oavsett till vilket parti man hörde. Åtminstone ha ingå uttryck för en annan åsikt kunnat återfinnas uttalade under de otaliga debatterna om Sekreta Utskottets verkliga eller förmenta överskridande av sin kompetens³. Man hade dock kunnat vänta sig, att åtminstone utskottet självt sökt tillgodogöra sig de föregående teorierna om det legala ställföreträderskapet, men så synes åtminstone icke i större omfattning ha varit fallet. Dock — en omständighet får ej förbises,

¹ Syftar på ett yttrande av Wrede, att senare ständer ej kunna kräva redovisning av en föregående riksdags S.U., enär detta vore att sätta ständer över ständer.

² R.A.P. 1742 ²⁷/₈, ²/₁₀, ⁹/₁₀, 1743 ³⁰/₄.

³ Ex. R.A.P. 1746 ¹¹/₁₀, mem. av Wrede, Rudbeck, 1751 ²⁶/₈ Scheffer.

enär den indirekt innebär ett erkännande av teorien om det legala ställföreträdarskapet, nämligen att instruktionerna alltmer kommo att anses som förklaringar och tolkningar av grundlagen¹. I och med att denna åsikt trängde igenom, var det största hindret för utbredandet av teorien om det legala ställföreträdarskapet undanröjt, ja, rent logiskt sett, hade man därmed även omfattat denna, men som bekant är en lagstiftare ej alltid istånd att själv draga de logiska konsekvenserna av en viss teoretisk uppfattning. Huruvida frihetstidens parlamentariker i detta avseende voro det eller ej, måste på grund av bristande tillgång på material tillsvidare lämnas därhän. Det är därför med största tvekan, som man av den föregående undersökningen söker draga några slutsatser. Dock torde det få anses som relativt säkert, att någon klarare uppfattning av Sekreta Utskottet som något slags statsorgan i egentlig mening icke var förhanden, utan de bevis, vilka andragits härför, tyda snarare på en viss tendens att konstruera utskottet som en slags legal ställföreträdare. Denna tendens kan dock icke anses ha varit den allmänast omfattade, utan enligt den härskande meningen var utskottets ställning beroende på ett mandat från plena, varvid — åtminstone i regel² — huvudmannen ansågs vara Riksens Ständer, ej de tre högre stånden. Efter allt att döma synes mandatteoriens härskande ställning ytterst kunna förklaras av, att den svenska privaträtten tack vare lån från den romerska rätten ombildat sitt gamla fullmaktsinstitut till ett fullmaktsmandat. Dessutom torde hos enstaka politiker kunna spåras vissa reminiscenser såväl från Locke som från den tidigare tyska naturrättens målsmän, särskilt Grotius och Pufendorf.

¹ Se härom ex. R.A.P. 1741 ¹⁶/₂ Palmstierna, ²³/₂ Lilljehök, 1742 ¹⁷/₈ Rudbeck, 1751 ²⁸/₉ Liewen, Reuterholm.

² Ett undantag återfinnes i R.A.P. 1727 ⁵/₇, i mem. av Wrede, där S.U. förklaras vara »allenast tre stånds fullmäktige».

DEN EFFEKTIVA RÄNTAN PÅ DEN SVENSKA OBLIGATIONSMARKNADEN SEDAN ÅR 1921.

AV

FIL. KAND. TURE LARSSON.

Den svenska obligationsmarknaden är av ungt datum med den egentliga tillblivelseperioden förlagd till efter 1914. Av emissionerna före kriget hade en betydande del absorberats av de utländska kapitalmarknaderna; man beräknade år 1908, att mer än hälften av den totala obligationsportföljen på 1,8 milliarder var placerad i utlandet. Världskrigets utbrott stängde den internationella lånemarknaden, och låntagarna hade endast den inhemska marknaden att tillgå. Detta och de visst inte minskade lånebehoven gävo den svenska obligationsstocken en vacker tillväxt, som dessutom stärktes av en samtidigt pågående, omfattande och av exceptionella valutaförhållanden gynnad reimport av de tidigare i utlandet emitterade obligationerna. Därmed fick den svenska obligationsmarknaden det nödvändiga materialet: beståndssiffran från 1908 har numera i det närmaste tredubblats och det utländska innehavet minskats — relativt och absolut — till 10 å 15%. Utvecklingen av organisationen av avsättningsmöjligheter och tillförlitliga kursnoteringar, som en verklig obligationsmarknad kräver, höll dock ej jämna steg med materialtillväxten. Först i november 1921 upptogs statslånen (och ett fåtal andra) till regelbunden notering å Stockholms fondbörs, och trots senare utökningar kan först med innevarande års början det fondbörsnoterade materialet anses fullt representativt för den svenska marknaden i dess helhet. Till perioden med någorlunda väl kända kursrörelser efter noteringarnas början 1921 hänför sig i huvudsak föl-

jande lilla studie av den effektiva obligationsräntans utveckling. Den har dock med ledning av privatbankernas (i affärspress och marknadsöversikter sparsamt meddelade) noteringar förts tillbaka till den tidpunkt, då omkring årsskiftet 1920—21 omslaget i de ekonomiska konjunkturerna fick sitt första markerade uttryck i obligationskurserna.

*

*

*

Den naturliga utgångspunkten för en analys av ränteförhållandena på den svenska obligationsmarknaden är läget på landets kapitalmarknad i dess helhet. Visserligen gäller även för en avgränsad delmarknad satsen, att tillgång och efterfrågan på kapital bestämma räntans höjd, men dessa äro ej här primärt givna utan beroende av den totala kapitaltillgången och den totala efterfrågan. Kapitalet strävar ständigt till de mest givande placeringarna, och impulsen till rörelserna bortfaller först vid en sådan mot fördelningen av den ena faktorn, t. ex. efterfrågan, svarande fördelning av den andra, tillgången, att den reella avkastningen av kapitalet överallt blir densamma.

Av särskilt intresse i detta sammanhang är pariteten mellan obligationer och korta placeringar. Räntans höjd vid de senare är beroende av de framtida lägeförändringarna på kapitalmarknaden. Den kan därför användas att representera de för tillfället bestående jämviktsförhållandena, och obligationsräntans beroende av det allmänna kapitalmarknadsläget lämpligen studeras på denna väg.

Förhållandet mellan obligationsräntan och räntan vid kort placering influeras givetvis av den sistnämndas framtida variation. Den verkliga momentana obligationsräntan, som är summan av upplupen kupongränta och skedd ändring i kursvärde under ett visst kortare intervall, måste följa korttidsräntans förändringar. En uppskattning av dessa måste sålunda äga rum, och marknadsjämvikten konstitueras av en beräknad paritet mellan obligationens och uppskattningen av de itererade korttidsplaceringarnas avkastning. Den beräknade pariteten blir faktisk i den mån, ränteprofetiorna visa sig riktiga.

Den effektiva räntan är den verkliga räntan under obligationens hela återstående löptid och således ett medelvärde av den variabla

momentana under denna tid. Dess beroende av de aktuella räntesatserna vid kort placering är därför tämligen begränsat. Det inses lätt, att de få verklig betydelse i den effektiva räntan först, då de beräknas bli bestående under någon viss, ej för kort framtid. De numeriska värdena på effektiv obligationsränta och tillfällig korttidsränta kunna därför betydligt avvika från varandra, trots reell paritet och marknadsjämvikt.

Utom denna numeriska olikhet, som sålunda beror på räntans väntade variation, föreligger alltid en dylik, betingad av nivåskillnaden mellan momentan obligationsränta och korttidsränta. Denna i sin tur är av samma slag som de formella räntedifferenserna mellan olika korta placeringar och olika obligationer inbördes. Orsakad av den olika risk, förvaltningskostnad, mer eller mindre direkta disponibilitet över medlen etc., som karakterisera placeringarna, är den i stort sett oberoende av räntans höjd och förändringar.

Naturligtvis kan den effektiva obligationsräntans tendens att ställa sig på en nivå, paritetisk med övriga placeringsformers, tillfälligt hämmas och bortskymmas av särskilda omständigheter. Kapitalrörelserna, som äro förutsättningen för dess realiserande, sättas väl automatiskt i gång, men alltid gör sig en viss friktion gällande. Stora nyemissioner t. ex. kunna för en tid framåt orsaka en starkare höjning av obligationsräntan, än det nya jämviktsläget, när det inträder, eventuellt kommer att medföra. Än viktigare är att själva sambandet mellan effektiv ränta och övriga räntesatser kan rubbas; detta inträffar nämligen under de extraordinära ekonomiska förhållanden, en prisrörelse innebär. Dylika »störande» faktorer ha visst inte saknat — utan tvärtom haft stor betydelse för ränteutvecklingen på den svenska obligationsmarknaden under den nedan behandlade perioden.

Vid 1921 års ingång lämnade, som framgår av diagram 1, svenska statens lågprocentiga räntelån en effektiv ränta om 7%, och samtidigt stod Sveriges Riksbanks officiella diskonto, som vi låta representera räntesatserna vid kort placering, vid 7,5%.

Oblighationsräntans höjd vid denna tidpunkt låter ej förklara sig med hänvisning till korttidsräntan. Därtill divergerar den väntade

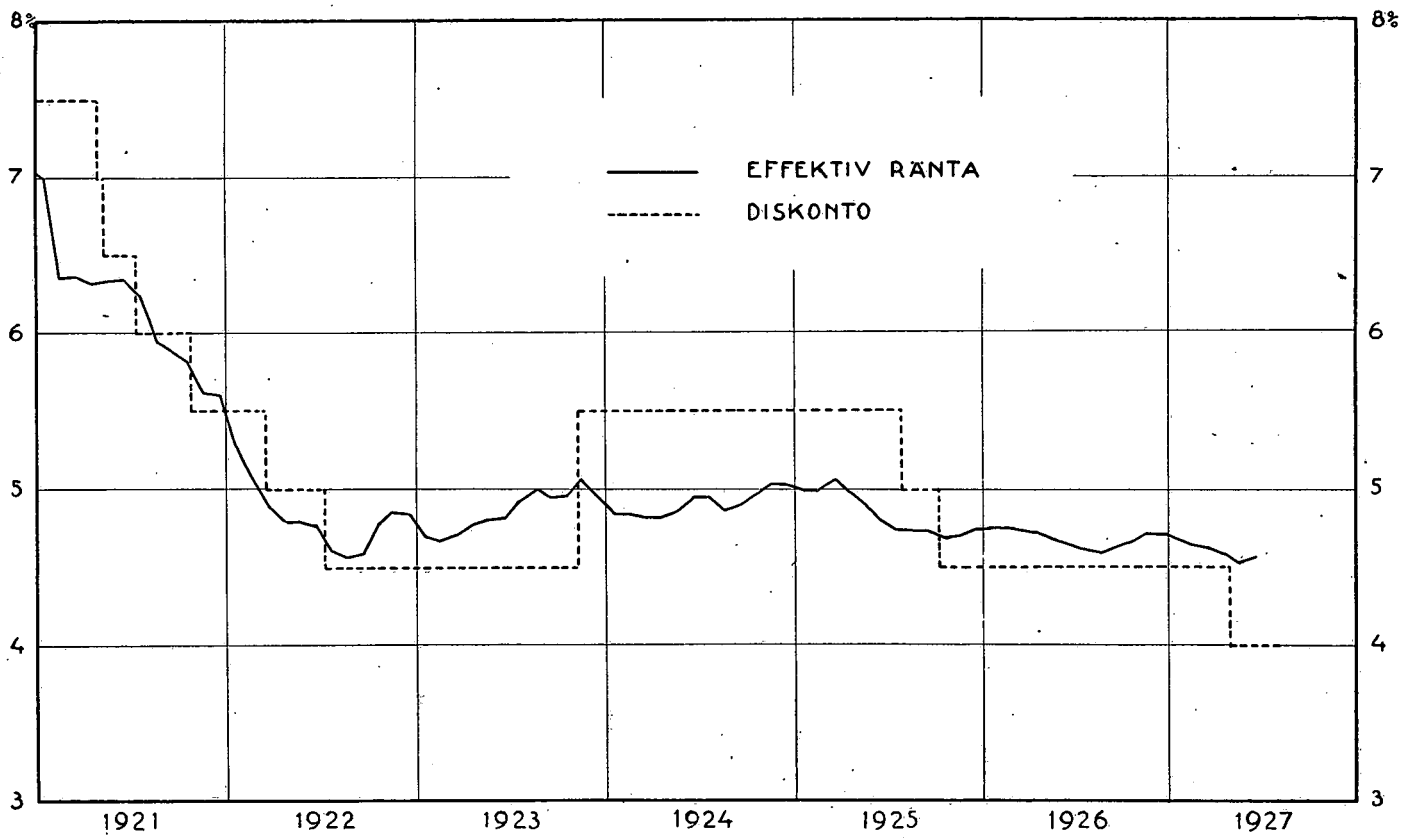

Diagram 1. Effektiv ränta vid Svenska statens lågprocentiga räntelån och Sveriges Riksbanks officiella diskonto.

diskontoutvecklingen alltför mycket från obligationernas kommande avkastning. Beträffande bankräntorna synes man nämligen vid årsskiftet (enligt uttalanden i affärspressen) ha haft en bestämd känsla av att toppen var nådd och en återgång att vänta. Obligationerna däremot måste under den period, den effektiva räntan nedgår till en normalare nivå, lämna en verklig medelränta, som i varje fall överstiger 7 %. Antaga vi en nedgång på fem år från 7 till 5 %, blir medelräntan under de fem åren 1921—25 ej mindre än c:a 14 %.

Detta — sålunda till synes underliga — förhållande mellan obligations- och bankräntans lägen i början av 1921 får emellertid ganska lätt sin förklaring genom det föregående årets varuprisstegring. Konkurrensen från de reala placeringarna bör under en pågående inflation medföra, att vid placering i nominella värden räntan undergår en mot den beräknade framtida prisstegringen svarende höjning. Att en dylik anpassning i de fall, den sker automatiskt, t. ex. på obligationsmarknaden, också kommer till stånd, kan utan vidare förutsättas, men annat är förhållandet med de centralbanksbestämda bankräntorna. Särskilda omständigheter kunna här motivera en utebliven eller otillräcklig höjning, och den fortgående prisstegringen är ju oftast en följd just av deras för låga nivå. Att pariteten mellan den effektiva obligationsräntan och diskontot under en inflation försvinner, bör alltså ej förvåna.

1920 års prisstegring fick — fast svagare och kortvarigare än den under kriget — ett långt starkare inflytande på obligationskurserna än denna. Detta berodde på att den tillskrevs en allvarligare karaktär än krigsårsinflationen. Denna sistnämnda var lätt förklarad med krigets produktions- och transportrubbingar, och man väntade, att återgången skulle komma av sig själv med freden. Vid obligationerna sänkte den sålunda endast värdet av de närmaste årens kupongräntor, och dess inflytande på den effektiva räntan blev obetydligt. Annorlunda tedde sig den förnyade prisstegringen 1920, som avbröt den väntade och påbörjade återgången, och som dessutom sågs mot den effektfulla bakgrunden av den samtida inflationen i Centraleuropa. Man började räkna med, att stegringen skulle kunna leda till en i framtiden bestående, högre prisnivå, och därmed var på obligationsmarknaden förutsättningen för det kraftiga kursfall för handen, som från något över 5 % kastade den effek-

tiva räntan upp på den nivå, den vid 1921 års början innehade. Samtidigheten i pris- och kursrörelse, som synes ha varit påfallande, är ett gott indicium på deras samband.

Prisstegringen var emellertid ej den enda orsaken till den effektiva räntans uppgång under 1920, om än den otvivelaktigt viktigaste. Av övriga skall särskilt framhållas den under detta år omfattande obligationsreimporten från utlandet. Valutaförhållanden möjliggjorde nämligen därvid ett inköp till betydande underkurs, varigenom givetvis kursställningen på marknaden överhuvud influerades. Vidare är att ihågkomma, att när kursfallet väl kommit igång, det genom tvångsrealisationer accelererade sig själv.

Måste ränteläget på obligationsmarknaden vid 1921 års ingång till huvudsaklig del skrivas på prisstegringens konto, så är det i stället — helt naturligt — priset, som sedan under den närmaste tiden dominerar utvecklingen. Att priset skulle sänka den effektiva räntan är à priori självklart, och sin största betydelse får det redan genom påbörjandet eller kanske rättare genom prisstegringens upphörande. Därmed försvinner ju nämligen ur räntan den mot en fortsatt inflation svarande »riskpremien». I detta förhållande finna vi med stor sannolikhet såväl förutsättningen för som orsaken till den effektiva räntans kraftiga nedgång under årets två första månader. Därefter blir priset inverkan en annan och mindre, men fortfarande måste det giva räntan på obligationsmarknaden en fallande tendens, därigenom att tillströmningen av kapital dit blir rikligare på grund av flykten från de reala investeringarna.

Denna större kapitaltillförsel gäller naturligtvis alla placeringar i nominella värden, och någon olikformig ränteutveckling, i stil med den under en prisstegring, torde priset ej kunna ge upphov till. När räntefallet väl kommit igång, borde alltså ett normalt förhållande mellan obligationsränta och diskonto vara det naturliga. Att ett dylikt ej kan anses ha förelegat under 1921, framgår emellertid redan av den effektiva räntans olikartade reagerande för de olika diskontosänkningarna under året (jfr sänkningarna i april—maj och de följande i diagram 1). Viktigare är, att den vid årets början ovan konstaterade divergensen mellan affärspressens och obligationskursernas ränteprognoser synes, om än mildrad, ha blivit bestående under hela 1921 och sålunda möjliggjort ett hastigare räntefall på

obligationsmarknaden, än som verkligen kom till stånd. En retarderande faktor gjorde sig tydligen gällande, och denna torde vi finna i nyemissionerna.

Dessa voro under 1921 osedvanligt stora och uppgingo sammanlagt till mer än 10% av hela den dåvarande obligationsstocken. Visserligen utgjordes de till mer än en tredjedel av industrilån, som endast avsågo en konsolidering av de svävande bankskulderna från högkonjunkturstiden och sålunda egentligen ej togo nytt kapital i anspråk, men lånens överflyttning till obligationsmarknaden kunde naturligtvis ej undgå att inverka på denna. Den mot emissionerna stående köplusten är svårare att mäta. Krisen orsakade aktiemarknadens sammanbrott, och det förefaller mycket troligt, att de sparmedel, som förut gått till denna, nu kastades över på obligationsmarknaden. Mot den ökning detta kan synas innebära, verkade å andra sidan den av krisen framkallade, starka förmögensminskningen. Affärspressens meddelanden om att emissionerna placerats utan svårighet (utom i ett par undantagsfall) ge ej heller någon verklig upplysning, ty även om så vore, ligger strängt taget däri ingenting, som hindrar att just svårigheten att placera lånen, n. b. till en lägre ränta, kan ha varit orsaken till den höga räntenivån.

Att så var fallet blir nämligen troligt med det förhållande till nyemissionernas fördelning under året, ränteutvecklingen visar. De synas ha koncentrerat sig till årets tre första kvartal, för att under det fjärde starkt minska. Egentligen kan emellertid minskningen anses ha inträtt redan under det tredje, då i siffran för detta kvartal ingår en avsevärd post premieobligationer, som ju vände sig till en annan köpkrets. Vi finna alltså, att de stora emissionerna äro samtidiga med den stationära räntenivån, återgången i emissionerna med det förnyade räntefallet (se diagram 1). Dessa förhållanden tala för vårt förmodande, vad som skulle kunna kullkasta det, vore en mot minskningen i nyemissioner svarande köplustminskning, men frånvaron av en dylik torde utan vidare kunna förutsättas under 1921.

De smärre fluktuationerna i det mot obligationsemmissionerna stående kapitalet äro emellertid ej kända, utom möjligen i den mån de indiceras av den effektiva räntans förändringar. En förklaring av detaljerna i ränteutvecklingen komme alltså att röra sig i cirkel. Vi lämna dem därför därhän och inskränka oss till att konstatera,

att räntefallet efter halvårsskiftet 1921 i det stora hela fick ett synnerligen jämnt förlopp.

I kursstegringen inträdde den första egentliga uppbromsningen under andra kvartalet 1922. Denna verkar på intet sätt främmande, sedd, som den måste ses, mot den allmänna återhämtningen efter krisen och inträdda normalare förhållanden. Priset föreföll vara i stort sett avslutat och en stabilisering igång, och samtidigt hade diskontot nått den för svenska förhållanden ej ovanliga nivån av 5%. Om ett normalt samband mellan detta och den effektiva obligationsräntan kan man dock ej heller under 1922 tala.

Ganska underlig verkar sålunda den förnyade kursstegringen i samband med diskontosänkningen den 1 juli och den därefter följande reaktionen. Det är emellertid en förut gjord iakttagelse, att en långvarig hausse på en obligationsmarknad gärna drives för långt och följes av ett bakslag, innan stabila förhållanden inträda. Antagligen kunna vi förnya denna observation här, för att nedgången i den effektiva räntan vid halvårsskiftet var en dylik, av spekulativen framkallad, konstlad och tillfällig rörelse talar nämligen styrkan hos räntestegringen under årets sista kvartal. Troligen berodde dock denna i någon mån även på nya stora emissioner.

Med 1923 kan mera normala förhållanden anses ha inträtt på den svenska obligationsmarknaden, och obligationsräntan visar ett intimare beroende av räntan i andra placeringsformer. Dock synes avkastningen vid den reala placeringen i aktier varit utan — i varje fall bevisligt — inflytande på utvecklingen jämväl efter 1922. Då priset var avslutat, är detta egentligen ägnat att förvåna. Förklaringen är väl antagligen, att krisens bittra lärdomar för aktieägarna ej varit lätt glömda utan hållit kapitalet borta från aktiemarknaden, även om den väntade avkastningen där betydligt överstigit obligationernas. Det är i stället bankräntorna och bankräntornas väntade utveckling, som sedan 1923 haft det dominerande inflytandet på den effektiva räntans höjd. Att detta väl kan — eller kanske rättare, bör — stå tillsammans med ett mycket begränsat beroende av deras aktuella nivå, har ovan framhållits. Diagram 1 visar att så varit fallet, och ännu tydligare framgår det kanske av nedanstående årsmedeltal av diskonto och effektiv ränta:

År	Medeldiskonto	Eff. medelränta på statsräntor	Verklig ränta på statsräntor
1923	4.64 %	4.86 %	c:a 2.0 %
1924	5.50	4.90	» 1.6
1925	5.17	4.83	» 10.3
1926	4.50	4.68	» 6.0

Viktigare är den verkliga räntans förhållande till medeldiskontot. I den mån uppskattningen av den kommande ränteutvecklingen träffar rätt, bör gången i de båda räntesatserna bli densamma. Någon särskilt god överensstämmelse visa siffrorna ovan ej, men den är dock väsentligt bättre än under de två föregående åren, då den verkliga räntan var c:a 40 resp. c:a 18 % och medeldiskontot 6,49 resp. 4,85 %. Medeltalet av verklig ränta för åren 1923—26, c:a 5,0 %, och medeldiskontot för samma tid, 4,95 %, svara också på ett helt annat sätt mot varandra än motsvarande värden för hela perioden 1921—26, c:a 13 resp. 5,19 %; marginalen mellan verklig medelränta och medeldiskonto synes före kriget ha varit av just samma obetydliga storlek som 1923—26. Den årliga variationen kan naturligtvis delvis ha orsakats av tillfälliga rubbningar i marknadsjämvikten (vid stora nyemissioner etc.). Till övervägande del synes den emellertid bero på att den effektiva räntans reagerande för en väntad eller realiserad diskontoändring blivit starkare, än det skulle blivit, om det nya diskontots verkliga livslängd bedömts rätt. Detta tycks på intet sätt vara speciellt för den svenska marknaden: att anse de bestående förhållandena normala och varaktiga ligger naturligtvis frestande nära.

De flesta smärre fluktuationerna i den effektiva räntans utveckling sedan 1923 röja även ett tydligt samband med ändringar och — ännu oftare — väntade ändringar i bankräntorna. I början av detta år ägde sålunda en ganska kraftig nedgång rum, som helt torde ha orsakats av cirkulerande rykten om en omedelbart förestående sänkning av diskontot. Då denna emellertid uteblev, vidtog under inflytande av stora nyemissioner en uppgång i den effektiva räntan, som med någon avmattning i juni — antagligen beroende på en inträdd minskning i emissionerna — fortsatte över sommaren och hösten. Sommarens räntestegring orsakades av fruktan, att höjningen av bankdiskontot i England skulle vinna efterföljd här. Dessa farhågor minskades i september men återupplivades i okto-

ber, då ryktet om en snar höjning blev allt envisare. Svängningarna i uppfattningen speglas väl av den effektiva räntans utvecklingsgång i diagram 1.

Sedan diskontohöjningen ägt rum i november, hejdades snart kursfallet och efterträdades av en ganska snabb stegring. Detta sammanhänger med att man väntade, att det nya diskontot endast skulle komma att bli bestående över årsskiftet. I någon mån berodde antagligen kursstegringen även på minskade nyemissioner. I varje fall är det dessa, som förklara den uteblivna reaktionen i början av 1924, när diskontot, mot vad man räknat med, blev oförändrat.

1924 karakteriserades även i övrigt av små emissioner och relativt fasta kurser. Den stigande tendensen hos den effektiva räntan i juni motsvaras av farhågor för diskontohöjning, vilka emellertid snart avlivades efter räntesänkningen i New York i samma månad. Denna räntesänkning blev emellertid signalen till en mindre uppgång i varupriserna under andra halvåret, och prisstegringen i sin tur gjorde på senhösten frågan om diskontohöjning åter aktuell och föranledde därmed den effektiva räntans stegring i oktober—november.

Efter nästan fullständigt stationärt kursläge sedan november 1924 inträdde i mars 1925 åter en obetydlig räntestegring, som antagligen bör ses mot de i England och Amerika företagna räntehöjningarna. Den därefter följande nedgången torde främst vara att hänföra till spekulation i diskontosänkning, men orsakades säkerligen även av den brist på material, som började göra sig — och sedan dess i mer eller mindre kännbar grad gjort sig gällande på den svenska obligationsmarknaden. I överensstämmelse därmed finna vi nämligen, att den effektiva räntans fall fortsatte även sedan diskontosänkningarna i juni och oktober ägt rum, om än med någon stagnation efter den sista.

Sänkningen av diskontot i juli ledsagades ej av någon ändring i bankernas depositionsränta, varför marginalen dememellan, som under de föregående åren varit oförändrad, minskades från 1,5 till 1%. Denna relativa stegring av depositionsräntan bör givetvis influera obligationsräntans förhållande till diskontot. Någon mätbar inverkan fick den emellertid ej, att den betydligt något är dock troligt, då den åstadkom en väsentlig ökning i bankernas inlåning »på tid».

som förut starkt eftersatts på grund av obligationsmarknadens tillväxt.

Samma synes förhållandet ha blivit med höjningen av depositionsräntan i april 1926, då marginalen mellan denna och diskontot minskades till $\frac{1}{2}\%$.

I övrigt fortsatte under detta år den jämna kursstegringen sedan 1925, fortfarande orsakad av, att nyemissionerna voro obetydliga och ej motsvarade det alljämt växande intresset för penningplacering i obligationer. Mot årets slut visade dock den effektiva räntan en stigande tendens, som antagligen sammanhängde med en av svenska kronans försämring gentemot dollarn motiverad fruktan för diskontostegring.

Under innevarande års första kvartal låg emissionsverksamheten nästan helt nere, och kursstegringen vidtog på nytt. Den i april företagna diskontosänkningen synes ej ha accelererat räntefallet på obligationsmarknaden, vilket väl delvis berodde på att bankräntorna förblevo oförändrade. Av större vikt är emellertid, att nyemissionerna under andra kvartalet för första gången på tre år uppgingo till mera avsevärda belopp, varigenom kursstegringen motverkades och i juni t. o. m. byttes i ett mindre kursfall.

Den fallande tendensen hos den effektiva räntan sedan 1925 har på sina håll även satts i samband med de svenska förbindelserna med de utländska kapitalmarknaderna. Dessa äro till den del de gälla den svenska kapitalexporten ganska väl kända. Reimporten av äldre svenska obligationer, som vi påtalat under 1920, synes ha fortsatt i ganska betydande omfattning under 1921—22 och säkerligen bidragit att uppbromsa obligationsräntans fall under dessa år. Under de följande åren voro dessa återköp obetydliga, men kapitalexporten fortsatte under den nya och ovanliga formen av utländska obligationsemissioner på den svenska marknaden. Dylika ha under de senare åren förekommit i mycket stor skala och omfattats med stort intresse av den kapitalplacerande allmänheten.

Förräntningen vid dessa utländska lån har genomgående varit högre än på de inhemska och i allmänhet uppgått till 7 à 8%. Räntedifferensen är naturligtvis att betrakta som riskpremie, och låter förklara sig av den politiska oron och den bristande stabiliteten

i valutaförhållandena. I båda dessa avseenden ha emellertid sedan 1925 tydliga förbättringar inträtt, och som följd därav också en utjämning mellan räntesatserna kommit till stånd genom kraftiga kursstegringar på de utländska obligationerna.

Denna ränteutjämning mellan inhemska och utländska lån har under de sista åren kunnat konstateras på de flesta länders obligationsmarknader, och har helt naturligt följts av tendenser till utjämning även av de enorma olikheter, som tidigare förelegat mellan de olika ländernas räntenivåer. Frågan är nu om den effektiva räntans fall i Sverige sedan 1925 kan vara ett led i denna utveckling.

Räntefallet på de utländska obligationerna var en mot beräknad riskminskning svarande reduktion av riskpremien och saknar därigenom i sig själv betydelse för nedgången på de inhemska. En inverkan kan det visserligen få därigenom, att den förbilligade upplåningen aktualiserar en del av utlandets latent lånebehov, och de utländska emissionerna sålunda växa — en sak, som verkligen också realiserades i Sverige. Detta bör emellertid leda till ett tryckande av kurserna och sålunda verka rakt mot den nedgång i den effektiva räntan, som ägde rum. Beror denna på förbindelserna med de utländska kapitalmarknaderna, kan orsaken därför endast ligga i en ökning av kapitalimporten. Att en dylik under senare år ägt rum är obestriddigt, men några säkra siffror angående dess omfång föreligga ej. Den uppskattas emellertid under de sista åren tämligen samstämmigt till minst kapitalexportens belopp.

Härur kan någon bestämdare slutsats ej dragas, men det synes ej omöjligt, att den effektiva obligationsräntans fall sedan 1925 verkligen i någon mån kan ha varit en utjämningsrörelse, sådan ovan beskrivits. Med de intima förbindelser, den svenska kapitalmarknaden nu i allt större utsträckning synes knyta med de utländska, förefaller det även troligt, att den framtida ränteutvecklingen i Sverige på ett annat sätt än förut kommer att influeras av internationella kapitalmarknadsförhållanden.

* * *

Vi ha i det föregående låtit den effektiva räntan representeras av de lågprocentiga statsräntorna och bortsett från de differenser, som föreligga mellan olika obligationslån. Vi ha kunnat göra detta,

emedan de räntediffererande faktorerna i den effektiva räntans förhållande till övriga räntesatser väl ändra siffrorna men ej principen. Vi vilja här nedan efterse, vad de viktigaste av dem, lånets återstående löptid, dess nominella räntefot och låntagarens kreditvärdighet, numeriskt betytt.

Det statistiska studiet av en dylik faktors inverkan är väl hart när omöjligt, om den ej kan isoleras, d. v. s. materialet väljas så, att det endast i avseende på den ifrågavarande detaljen varierar. I denna riktning bjuder den svenska obligationsmarknaden inga större möjligheter. Att erhålla signifikativa medeltal låter i allmänhet ej göra sig, och vi skola därför i fråga om löptiden och den nominella räntefoten fortfarande inskränka oss till statslånen. Vi ha emellertid ej några skäl antaga, att de tydliga tendenser och förhållanden, vi vid dessa kunna konstatera, ej skulle ha gjort sig gällande i samma grad vid övriga lån, blott att detaljens inverkan där svårare kan fixeras och särskiljas från hela det inverkan komplexets.

Den återstående löptidens roll som räntediffererande faktor sammanhänger med, att den effektiva räntan, som ovan påpekats, är att betrakta som ett medelvärde av den variabla, momentana räntan under denna tid. Därav följer, att dess beroende av den momentana obligationsräntans aktuella värde blir större, ju kortare löptiden är. De kortfristiga obligationslånen böra alltså visa en intimare samvariation med räntesatserna vid kort placering och vid fallande räntekonjunktioner ligga på en högre, vid stigande på en lägre effektiv räntenivå än de mera långfristiga.

I enlighet härmed skulle man på den svenska obligationsmarknaden under 1921—22, då räntan var stadd i starkt sjunkande, kunna vänta sig en utpräglad räntedifferentiering mellan korta och långa obligationslån. För en undersökning i denna riktning torde svenska statens 3,5 %-iga lån utgöra det bästa tillgängliga materialet, och diagram 2 visar den effektiva räntans utveckling vid dessa. De representera följande löptider:

1900/08 års lån	räntelån
1886	› › slutbetalt 1961
1899	› › › 1953
1890	› › › 1940
1880	› › › 1930

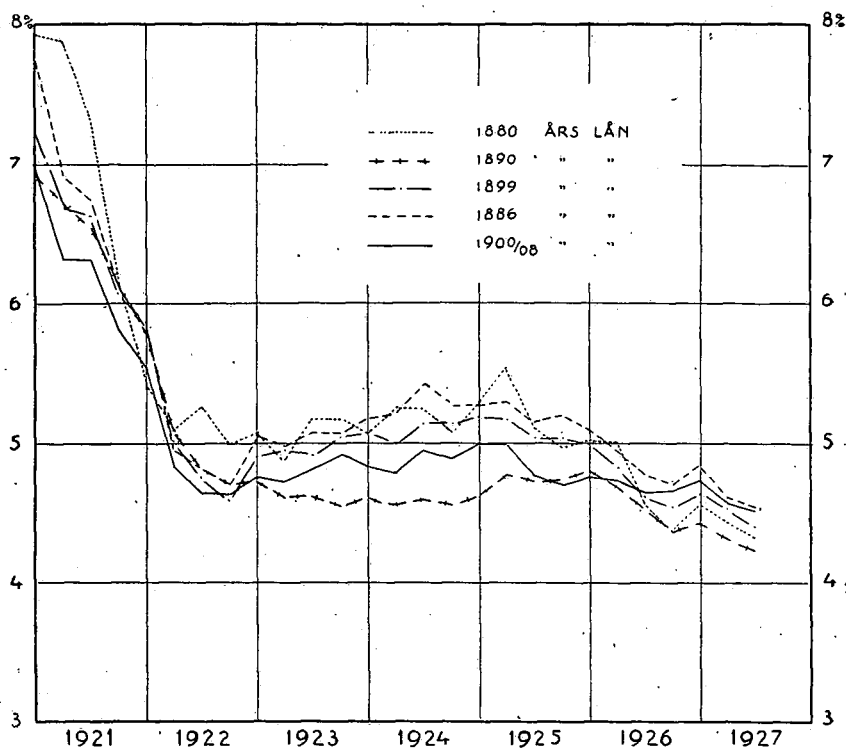

Diagram 2. Effektiv ränta vid Svenska statens 3.5 %-lån.

Av diagrammet framgår, att vid början av år 1921 de faktiska förhållandena såtillvida motsvarade de teoretiskt väntade, att det kortaste lånet låg avgjort över de övriga och räntelånet låg lägst. Även däri, att den föreliggande differensen under kursstegringen utjämnades, är utvecklingen naturlig.

Det är emellertid tvivelaktigt, om dessa förhållanden verkligen äro att helt hänföra till de framtida räntekonjunkturerna. Som vi redan funnit sannolikt, spelade dessa ej någon dominerande roll i 1921 års obligationskurser, och ett närmare studium av nivåskillnadens storlek stärker detta förmodande. Den synes nämligen vara för liten eller i varje fall förutsätta en mycket långsammare återgång till normala förhållanden, än, som verkligen kom till stånd.

Det torde ej heller vara omöjligt att åtminstone delvis finna en förklaring till olikheterna i de båda lånens räntesatser hos ränterörelsen själv, nämligen i det förhållandet, att den mot en viss given

ändring i effektiv ränta svarande kursändringen är beroende av lånets återstående löptid och proportionsvis mycket större vid de långa lånen än vid de korta. Den effektiva räntans höjd vid de långa lånen i början av 1921 och särskilt dess förhållande till räntan vid de mera kortfristiga harmonierade ej med det kommande räntefallets hastighet. Återgången i den effektiva räntan under perioden $\frac{1}{1}$ 1921— $\frac{1}{7}$ 1922 blev av ungefär samma storlek vid samtliga lån och som följd därav de uppnådda kursvinsterna (och verkliga räntekomsterna) långt större vid de långa lånen än vid de korta, som framgår av nedanstående sammanställning:

Lån	Kurs $\frac{1}{1}$ 1921	Kurs $\frac{1}{7}$ 1922	Kursvinst i % $\frac{1}{1}$ 1921— $\frac{1}{7}$ 1922
1900/08	50	75.25	50.5
1886	57	82.5	44.7
1899	53.5	80	49.5
1890	63.5	84.25	32.7
1880	81	93	14.8

Det ligger därför nära till hands att antaga, att, när kursstegringen väl kom i gång, haussespekulationen särskilt inriktades på de långa lånen, men att deras begärlighet, efterhand som räntan närmade sig förkrignivån, minskades. Därmed synes utvecklingen under räntefallet även väl förklarlig. Men viktigare är, att på samma väg även de långa lånens höga räntenivå före fallets början kan få sin förklaring. Fullständigt analogt med den större begärligheten under kursstegringen måste nämligen vid de långfristiga obligationerna realisationslusten varit större under kursfallet, och detta sålunda där i särskilt hög grad accelererat sig själv. Om från början olikheter i kursrörelserna eller andra förhållanden varit orsaken till den kommande utvecklingen nödgas vi lämna därhän.

Efter 1922 synes en tämligen bestämd nivåskillnad mellan de i diagram 2 inritade lånen ha utbildat sig, som först under 1926 åter ändrats. Diagrammet ger ett huvudintryck av parallellitet i räntans utveckling vid de olika lånen. En närmare jämförelse mellan det kortaste (1880 års) och räntelånet (1900/08 års) befäster detta intryck men giver också en god bild av de båda låneräntornas olika känslighet: varje vågdal och varje vågberg hos den eviga räntan återfinnes och ständigt i förstörad skala hos det korta lånet. Om räntekurvornas skärning under 1926 och utvecklingen därefter kan

anses motsvara en verklig omsvängning i marknadens åsikter om den framtida räntan, är ovisst. Uppfattningen, att vi för närvarande befinna oss i en depressionstid för räntan och kunna räkna med en framtida stegring, är ju mycket väl tänkbar, men synes i varje fall ej helt stå oemotsagd av utvecklingen vid andra obligationslån. Den lilla omkastningen i diagram 2 kan antagligen lätt nog ha orsakats av rena tillfälligheter.

De tre övriga lånens förhållande inbördes och till 1880 och 1900/08 års lån synes ej låta förklara sig med hänvisning till deras olika löptider. Nivåskillnaderna här bero antagligen även i någon mån på att lånen representera olika typer. 1880 och 1886 års lån äro rena utlottningsslån, men 1890 och 1899 års lån amorteras genom utlottning eller uppköp, vilket realiter, så länge kursen står under pari, blir liktydigt med återbetalning på bestämd tidpunkt. Vid utlottningsslån har den effektiva räntan för en enskild obligationsköpare ej som vid räntelån och lån med fixerad återbetalning reell praktisk motsvarighet utan endast sannolikhets betydelse. Den verkligen uppnådda räntans storlek beror nämligen här på när obligationen träffas av utlottningen; har den köpts under pari, blir den uppnådda räntan stor, om obligationen snart utlottas, men liten — och mindre än den effektiva — om det dröjer till slutet av löptiden. Vidare vet aldrig obligationsköparen, när han åter har pengarna i sin hand och måste ordna ny placering. Dessa faktorer torde sänka de utlottningsbara obligationernas värden och således motivera den relativt högre effektiva ränta, 1880 och 1886 års lån lämnat.

Den nominella räntefotens inverkan på den effektiva räntan är konverteringsriskens.

Det sista decenniets ränteutveckling — först en period av höga räntor, då marknaden förses med ett omfattande högprocentigt material, och därefter ett exceptionellt räntefall — låter ana, att denna faktors betydelse på den svenska obligationsmarknaden efter 1922 varit stor. Till den statistiska påvisningen härav lämpa sig statsräntorna särskilt väl på grund av den skala av nominella räntesatser, de uppvisa. Den effektiva räntans utveckling vid dessa lån framgår av nedanstående årliga medeltal (av de fyra värdena vid början av varje kvartal).

Lån	Nom. ränta	E f f e k t i v m e d e l r ä n t a						
		1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927 (I—III)
1888	3	6.38	4.95	4.80	4.88	4.90	4.72	4.63
1900/08	3.5	6.36	4.91	4.81	4.87	4.87	4.70	4.61
1887	3.6	6.37	4.95	4.83	4.89	4.89	4.66	4.62
1913	4.5	6.38	4.96	4.82	4.92	4.89	4.69	4.64
1914/18	5	6.13	5.10	4.94	5.00	5.00	4.94	4.98
1921	6	—	5.62	5.46	5.59	5.62	5.58	5.64

De fyra första lånen med en nominell räntefot från 3 till 4,5 % ha under perioden visat — och visa fortfarande — ingen skillnad. Detta beror givetvis på att den effektiva räntan ständigt överstigit 4,5%. De två sista lånen däremot avvika fullt tydligt från de övriga, och lämna båda en högre effektiv ränta.

Obligationerna av 1914—18 års lån kunna efter 1924—28 inlösas till pari. Risken att så skall ske hindrar kursvärdet att åtminstone väsentligt överstiga parivärdet, och tendensen att stanna vid detta (som övre gräns) gör sig starkare gällande, ju närmare konverteringsrätten rycker. (Detta medför ibland även smärre kurskillnader mellan de olika årgångarna av lånet.)

Diagram 3 visar, huru detta i verkligheten realiserats. Under större delen av räntefallet följer 5%-lånet väl de lågprocentiga. (Differensen vid årets början har ej med olikheten i nominell räntefot att skaffa utan beror på den förut nämnda obligationsreimporten; de lågprocentiga, som vid denna tid kommo på marknaden, voro inköpta till underkurs från utlandet, men någon dylik import av 5:or förekom ej, då detta lån från början var helt placerat i Sverige.) Sedan emellertid den effektiva räntan under 1922 sjunkit under 5%, är marginalen där genast; 1914/18 års lån stannar på 5%-nivån, relativt okänsligt för de faktorer, som skapa svängningarna hos 3,5%-lånet.

1921 års lån visar, betraktat som räntelån, en ännu långt högre effektiv ränta. Konverteringsrätten inträder $\frac{1}{6}$ 1931, och att den kommer att begagnas, är ställt utom allt tvivel. Därmed är lånet ej längre att betrakta som räntelån utan som lån med fixerad återbetalning (1931). Den under denna förutsättning beräknade effektiva räntan visar en betydligt bättre överensstämmelse med de lågprocentiga obligationerna. De årliga medeltalen äro:

1922	5.05
1923	4.52
1924	4.76
1925	4.69
1926	4.30
1927 (I-III)	4.24

Vi återfinna de för kortfristiga lån karakteristiska starkare svängningarna. Mera främmande verkar den förhållandevis låga nivån. Tolkad rätt fram synes denna innebära en viss obestämdhet i konverteringsåsikterna: genasträntans höga och effektiva räntans låga värde tyda väl på konvertering, men ej 1931 utan först senare. Att detta inte stämmer med den allmänna meningen, antyder, att speciella förhållanden göra detta lån särskilt eftertraktat. Möjligen kan den höga genasträntan räknas hit; att en hög dylik kan skymma bort kapitalförlusten vid inlösningen och således sänka den effek-

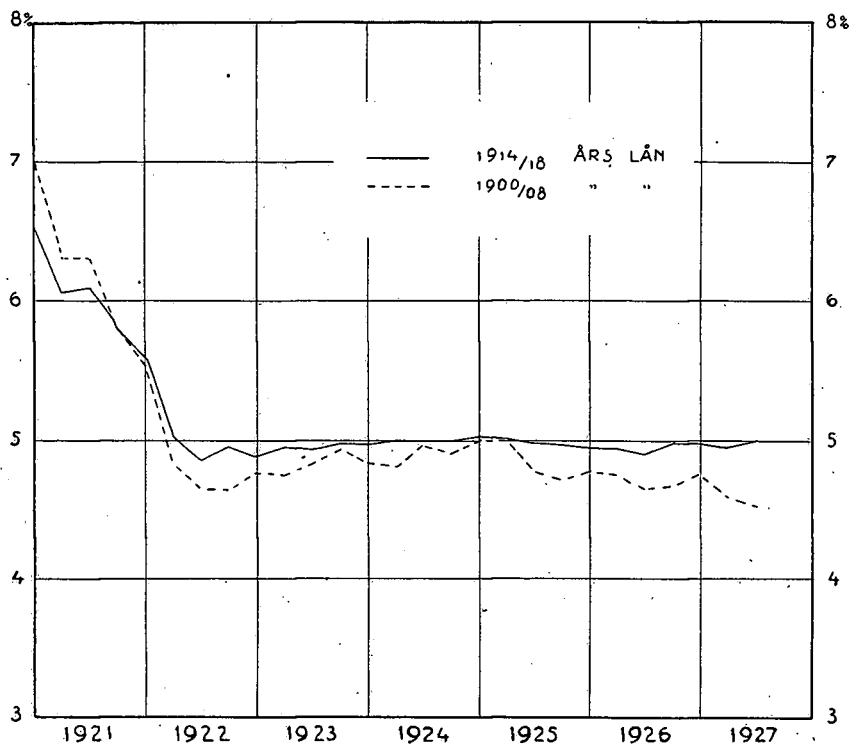

Diagram 3. Effektiv ränta vid Svenska statens 5 %-lån av 1914/18 och 3.5 %-lån av 1900/08.

tiva räntan, förefaller ej vara en alltför orimlig tanke. Dock synes denna förklaring mindre sannolik med det förhållande, 1911 års lån visar.

På detta var övergången från 4% till 3,5% f. o. m. $\frac{1}{6}$ 1926 från början fastställd. Denna stipulerade ändring ledde naturligtvis till en hög genastränta under åren före 1926, men den effektiva följde noga utvecklingen på övriga lågprocentiga, som framgår av följande årsmedeltal:

År	Genastränta	Effektiv ränta
1921	7.04	6.41
1922	5.99	4.92
1923	5.40	4.76
1924	5.50	4.89
1925	5.56	4.90

Vi vilja till slut med några ord beröra den roll, den av låntagaren representerade säkerheten spelat. Eventualiteten av låntagarens framtida insolvens motsvaras i den effektiva räntan av en riskpremie. Det är lätt att peka på omständigheter, som kunna tänkas influera på dennas storlek, men det är svårare att numeriskt fixera den. Man kan emellertid på den inhemska marknaden (men ej vid kreditgivning mellan olika länder) anse riskpremien sakna betydelse vid statslånen och sålunda vid ett annat lån sätta den lika med differensen mellan dess och ett med detta lån i alla övriga detaljer lika statslåns effektiva ränta. Men absolut lika stats- och andra lån finnas naturligtvis inte. Inskränker man sig till en undersökning av medelriskpremien för olika låntagargrupper, eliminerar man väl genom medeltalsbildningen delvis de övriga räntediffererande faktorerna, men man måste dock alltid räkna med, att den erhållna differensen i någon mån kan bero på olika löptid, nominell räntefot etc. Ett statistiskt studium av riskpremien på denna väg — och den torde vara den enda — synes alltså dömt att lämna endast tämligen approximativa resultat, och då dessutom en undersökning till största delen kommer att bygga på ett ej fondbörsnoterat materials få och osäkra uppgifter om kurser, skola vi här inskränka oss till att anföra och kommentera från andra håll framlagda siffror.

I Skandinaviska Kreditaktiebolagets kvartalsskrifter ha sedan 1922 utförts beräkningar av effektiv medelränta för obligationslån, emitterade av följande låntagare: staten, hypoteksbanker, kommuner och industribolag. Medeltalen hänföra sig till serier om 5 å 9 lån och med f. o. m. 1926 ändrade seriesammansättningar (för vilka emellertid beräkningen förts tillbaka även för hela det föregående året). De ur de publicerade månadsmedeltalen beräknade medeltalen för år sammanföras i nedanstående tablå, vari även uppförts de på ovan nämnt sätt bestämda »riskpremierna».

År	Svenska staten	Hypoteksbanker		Kommuner		Industribolag	
	Eff. ränta	Eff. ränta	»Risk-premie»	Eff. ränta	»Risk-premie»	Eff. ränta	»Risk-premie»
Äldre serier:							
1922	4.76	4.97	0.21	5.08	0.32	5.68	0.92
1923	4.76	5.01	0.25	5.06	0.30	5.59	0.83
1924	4.84	5.15	0.31	5.21	0.37	5.64	0.80
1925	4.76	4.98	0.22	5.14	0.38	5.63	0.87
Nya serier:							
1925	4.88	5.08	0.20	5.12	0.24	5.46	0.58
1926	4.66	4.83	0.17	4.87	0.21	5.25	0.59
1927 (1.--6.)	4.52	4.65	0.13	4.66	0.14	5.09	0.57

Jämförliga förkrigssiffror ha ej meddelats, men de ungefärliga räntenivåerna 1913 synas ha varit:

för statslån	4.4—4.6 %
» hypoteksblån	4.8—5.0
» kommunlån	4.8—5.0
och » industrilån	5.0—5.5

Dessa värdens grovhet jämte det beroende av seriesammansättningen medeltalen ovan visa (jfr de båda siffrorna för år 1925) tillåter visserligen ej något bestämt konstaterande, men i stort sett torde räntemarginalerna mellan låntagargrupperna vara de samma som före kriget.

De årliga förändringarna i riskpremierna under den av tablå belysta perioden torde ej vara av den storlek, att de få läggas till grund för några säkra slutsatser. Det synes visserligen ej alldeles omöjligt att i vissa fall sammankoppla ändringarna med realiteter i den ekonomiska utvecklingen, men detta torde dock vara att offra åt missgreppet att alltid söka en förklaring till en statistisk siffra och

glömma dess osäkerhet. Vi nöja oss därför med att fastslå huvudintrycket: relativt konstanta nivåskillnader mellan grupperna.

Som komplement har Svenska Bankföreningens i Svensk obligationsbok publicerade statistik (t. o. m. 1924) över nominell räntefot vid nyemissioner sitt intresse. Som nämligen — utom vad beträffar stats- och hypoteksbanksobligationerna — lånen nästan undantagslöst placerats till parikurs, blir den nominella räntan lika med den effektiva. Huru den nominella räntefoten förhållit sig vid de tre låntagargrupperna, kommuner, industri- och trafikföretag, framgår av nedanstående:

År	Kommunlån		Industrilån		Trafiklån	
	Min. o. max.	Medeltal	Min. o. max.	Medeltal	Min. o. max.	Medeltal
1921	6 —7.5	6.93	6.0—8.0	6.96	7.0	7.00
1922	4.5—6.0	4.72	4.5—6.5	5.65	5.0—5.5	5.17
1923	4.5—5.25	5.00	5.0—6.0	5.54	5.0—7.0	6.25
1924	5.0	5.00	5.5—6.0	5.61	5.5	5.50

Minimi- och maximivärdena giva en föreställning om riskpremiens variation inom samma låntagargrupp. Den är betydande och, som man kunde vänta, störst vid industrilånen. Riskens vid dessa är ju intimt förbunden med de för den lånande industrien speciella konjunkturerna.

Medeltalen giva oss i det väsentliga samma bild som förut Skand. Kredit A.-B:s siffror. Därutöver och som intressantaste detalj visa de emellertid den enda verkliga förskjutning, som under perioden tycks ha förekommit, utjämnningen mellan kommunlån och industrilån under 1921. Förklaringen till industrilånens låga nivå detta år torde vara, att det kapital, som under denna tid skrämdes bort från aktiemarknaden, företrädesvis gick till den närliggande marknaden för industriobligationer. Att aktiemarknadens återhämtning under senare år ej — såvitt det kan konstateras — haft en analog men motsatt effekt, är ej ägnat att förvåna, så ofullständig och långsam, som den varit.

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN.

I. Politik.

Några valreformer. Det kan ifrågasättas, om demokratin i vedertagen mening någonsin vunnit ankarfäste inom italienskt statsliv. Huru härmed än må förhålla sig, efter det fascistiska genombrottet kan man i varje fall icke inrymma den yngsta av stormakterna under den politiska livsform, i kraft av vilken den gjorde ententens sak till sin under 1914—18 års krig. Med de icke särdeles betydelsefulla, på diktatorisk väg genomförda valreformer, som i det följande granskas och värdesättas, avslutas, för hur länge veta vi icke, de demokratiska ansatsernas tid i Italien. Samtidigt som fascismen befast och utbyggt sina positioner har emellertid inom en rad mer eller mindre stabiliserade stater svåra slag riktats mot demokratiens formalprinciper, attacker, som flerstädes redan kommit »la volonté générale» att framstå som en karrikatur av den ideala spontant framsprungna folkviljan. Orsakerna till denna avdemokratisering härflyta i sista hand ur motsatsförhållandet mellan stat och folk. Hur de gestalta sig och variera från ort till ort, skall i det följande närmare angivas. I tur och ordning granskas förutom förhållandena i Italien vissa betydelsefulla under åren 1925 och 1926 företagna valreformer i Rumänien, Tjeckoslovakien, Ungern, Estland och Lithauen.

Valrättens historia i *Italien* sönderfaller i tvenne perioder, varav den andra tager sin början med Giolittis rösträttsreform av år 1912. Förut gällde 1892 års vallag — ett för sin tid mycket avancerat lagverk — som endast ställde åtnjuten folkskoleundervisning som villkor för rösträtten. Tillfölje de många analfabeterna blev emellertid väljarkåren inskränkt till knappast 3 miljoner. Efter 1912 åtnjöto alla medborgare (dock icke kvinnor) oberoende av bildning rösträtt efter uppnådda 30 år. Läs- och skrivkunniga personer, medborgare, som fullgjort sin värnplikt eller till staten erlade ett visst belopp i direkt skatt, åtnjöto rösträtt vid fyllda 21 år. Innehav av ämbete eller högre bildning berättigade till rösträtt ett år tidigare. Giolittis rösträttsreform, praktiskt taget likbetydande med allmän rösträtt, vart bestående till 1919, då genom Nittis rösträttsreform

alla manliga medborgare över 21 år förklarades berättigade att deltaga i de politiska valen. Antalet röstberättigade steg i ett slag från 8,6 till 11,1 miljoner. Enligt dessa bestämmelser företogs de tvenne sista valen före det fascistiska genombrottet. Även under diktaturen har den allmänna rösträtten bibehållits. I väntan på den korporativa författning, som definitivt skall sätta demokratien ur funktion, har fascismen låtit rösträtten kvarstå och endast vidtagit sådana ändringar inom valsättet, varigenom dess förblivande vid makten säkrats.

Den allmänna rösträtten inträffade i Italien vid en tidpunkt, då det parlamentariska maskineriet redan visade tecken till bristning. Sin betydelse får 1919 års reformverk därigenom, att det stipulerade nya bestämmelser för valförfarandet och därmed riktade uppmärksamheten på en icke oviktig instans för bestämningen av »la volontà générale». Fascismen har från Nitti ärvt intresset för valförfarandet, om den också i välförstått intresse gått andra vägar.

Nästan samtliga politiska partier krävde 1919 proportionellt valsystem med listval, varför statsgebitet uppdelades i ett halvt hundratal valkretsar, var och en berättigad att välja från 5 till 20 deputerade. Varje röstande fick endast använda en lista men giva ett av namnen företräde framför de övriga eller taga ett namn från annan lista och infoga i den egna. Därmed inrymdes åt väljarna en viss rätt att inverka på urvalet. D'Hondts metod kom till användning vid fördelningen av platserna mellan listorna. Ordningen mellan namnen på varje lista angavs på grundval av samtliga röster på listan plus de på väljarnas eget initiativ tillkomna företrädesrösterna från egen eller annan lista.

Den första fascistiska valreformen — av år 1923 — lät rösträtten bestå men förändrade i grund valförfarandet. Den lista, som erhöll $\frac{1}{4}$ av samtliga vid valet avgivna röster, förklaras enligt de nya bestämmelserna för majoritetslista och erhåller automatiskt $\frac{2}{3}$ av alla platser inom valkretsen. Övriga platser fördelas enligt Hareska metoden. Där ingen lista når den föreskrivna kvoten, fördelas platserna proportionellt. Systemet, som drager ett brett streck tvärs över alla vedertagna regler för demokratiskt valförfarande, avsåg som var och en förstår att giva regeringen ett genom alla skiften stabilt parlamentariskt underlag. Samma tendens präglar också 1925 års reformverk.

1925 års reform av valförfarandet — den sista hitintills under fascismens sjuåriga regemente i Italien — kom den liberala oppositionen att för sista gången flamma upp. Reformen riktar också ett dråpslag mot all organiserad politisk opposition. Det proportionella valsättet har upphävts. Man väljer i enmansvalkretsar och med vanlig majoritet. Men därtill är den bestämmelsen vidfogad, att varje kandidat skall stödas av minst 400 högst 500 personer, som underteckna en offentlig förklaring, vari kandidaten anmäles till valet. Härigenom får den fascistiska ledningen alla chanser på sin sida. Det är knappast troligt, att en person i händelse fascistpartiet

motsätter sig hans kandidatur, skall kunna få ett så stort antal »stillere», som behöfligt är, för att kunna ställa upp i konkurrensen. Om endast en kandidat ställer upp sig, förklaras denne vald.

Huruvida Mussolini verkligen haft några allvarliga avsikter med sin sista vallag, torde med fog kunna betvivlas. Troligen har den utarbetats i syfte att blott skaffa partiet en reserv att falla tillbaka på, om den korporativa författning, varpå man för ögonblicket ivrigt väntar i Italien, icke låter sig realiseras. Parlamentet, sådant fascisternas teoretici tänka det, skall endast utgöra högsta instansen i en pyramid av municipal- och provinsråd av ständsrepresentativ karaktär. Samtliga korporationer skola endast tilldelas konsultativa befogenheter. Huruvida det skall lyckas Mussolini att insnöra 1900-talets starkt dynamiska samhälle i en ständsförfattning, lär emellertid med skäl kunna ifrågasättas. Härmed är dock icke sagt något om möjligheterna för en återgång till det förfascistiska regementet. Författningsslivet i Italien går för ögonblicket i ovisshetens tecken och mycket litet tyder på, att denna ovisshet nalkas sitt slut.

* * *

Medan fascismen till sina allmänna strävanden såväl som i sin vallagstiftning åsyftar något vida mera än skapandet av ett nödortfött parlamentariskt underlag för regering och förvaltning, präglas utvecklingen i *Rumänien* i mycket högre grad av försöken att komma till rätta med regeringsbildningens problem. Världskriget har dessutom så tillvida förvärrat det parlamentariska läget, som *Rumänien* tillfölje landvinningarna drages med en rad nationalitetsfrågor, vars handläggning städse ställer höga krav på statsapparaten och stegrar behovet av en stark regeringsmakt.

Världskriget aktualiserade i *Rumänien* såsom på många andra håll förut framkomna förslag om författningsrevision — 1917 upphävdes den sedan 1884 bestående i huvudsak vid inkomst och bildning knutna klassvalrätten och ersattes med allmän lika och direkt rösträtt, som dessutom gjordes obligatorisk och hemlig. Samtidigt beslöt parlamentet, att den proportionella valmetoden för framtiden skulle komma till användning. Den nya vallagen, som i avvaktan på parlamentets senare bifall utställdes i form av regeringsdekret och den 19 november 1918 kungjordes i »Monitorul Official», indelade riket i valkretsar, sammanfallande med förvaltningsområdena. Uppdelningen av platserna på de olika listorna försiggår efter d'Hondts metod. För *Siebenbürgen* och *Banatet* lämna sedermera utställda dekret särskilda föreskrifter. Här tillämpas det gamla systemet med enmansvalkretsar. Anmäler sig endast en kandidat, förklaras denne vald.

Den rumänska senaten, som vid krigets slut fortfarande kvarstod som en delvis på klassvalprincipen grundad, delvis nominerad kammare, undergick att börja med ingen annan förändring än att

den proportionella valmetoden och listvalen infördes för den valda delens vidkommande. Den i mars 1923 av parlamentet beslutade nya författningen förvandlar emellertid senaten till en kammare av mycket blandad karaktär, vari inträda förutom tronföljaren de grekisk-ortodoxa metropoliterna och biskoparna i de grekisk-ortodoxa och grekisk-unierade kyrkorna, representanter för de av staten erkända konfessionerna, vissa höga ämbetsmän och officerare och representanter för universiteten. Ett korporativt inslag förefinnes så tillvida, som handelskamrarna, arbetskamrarna och hushållningssällskapen äro representerade i senaten. 71 av platserna, d. v. s. uppemot tredjedelen, tillsättas genom val på samma sätt som vid senatsvalen i Frankrike, därvid distrikts- och municipalråden inträda som väljare. Ett mindre antal platser tillsättas genom allmänna val, vari alla medborgare, som uppnått 40 års ålder äga rätt att deltaga.

Reformerna inom den rumänska representationen, varav huvud dragen här antytts, visade sig emellertid från första begynnelsen innebära ett svårt hot mot den ordnade statsliga sammanvaron i det genom kriget starkt förstörade riket. Det var framför allt den proportionella valmetoden, som hotade att gynna partibildningen och sönderingen på regeringsmaktens bekostnad. Ur författningen bortogs också försiktigtvis bestämmelsen om proportionaliteten och det överläts åt regeringen att framkomma med nya förslag för ordnandet av valförfarandet. Dessa förslag, som efter mycken vacklan hit och dit, nått sin slutliga utformning och efter vederbörligt parlamentsbeslut offentliggjorts i »Monitorul Oficial» i mars 1926, följa fascistiska förebilder och söka på konstlad väg framskapa en regeringsduglig parlamentarism. Bestämmelserna äro olika för deputeradekammaren och för den valda delen av senaten.

Den lista, som erhåller 40% av samtliga i riket avgivna röster, tilldelas halva antalet platser. Övriga platser fördelas mellan samtliga listor (inkl. majoritetslistan) enligt proportionell metod, varvid dock listor, som icke nå 2% av röstantalet, icke inräknas. Händer det emellertid, att en minoritetslista i någon valkrets vinner majoritet, erhåller denna lista då så många platser, den enligt proportionell metod tillkommer. Därpå fördelas platserna mellan övriga tävlande listor i valkretsar, varvid dock den förstnämnda listan ej inräknas.

I motsats till 1923 års bestämmelser i Italien, enligt vilka det segrande partiets platsantal genast kunde fastställas ($\frac{2}{3}$ av samtliga platser), måste valresultaten grundligt genomarbetas, innan den vinnande gruppens styrka kan utrönas. Enklare förfares vid valen till senaten. Varje förvaltningsdistrikt bildar en valkrets, där 1—7 senatorer väljas. Den lista, som erhåller största antalet röster, besätter samtliga platser. Samma princip gäller också vid distrikts- och municipalrådsvalen, yrkeskorporationernas och universitetens val.

Om verkningarna av 1926 års valbestämmelser avger majvalet

samma år ett otvetydigt vittnesbörd. Med 52 % av antalet avgivna röster tillförsäkrade sig Folkpartiet rang av majoritetsparti och belade 75 % av antalet platser i deputeradekammaren eller 292. Den national-zaranistiska gruppen, som nådde 29,7 % av röstetalet, erhöll som kammarens näst största parti endast 69 platser eller 18 %. Ett tydligt brott mot demokratisk praxis föreligger; att regeringsproblemet på detta sätt lösts, står emellertid utom tvivel. I konflikten mellan folkvilja och statsbehov har den senare instansen hemburit segern.

* * *

De labila förhållandena inom den svårt hemsökta *ungerska* staten ställa sig ännu hindrande i vägen för en mera ingående granskning av rösträtt och valförfarande härstädes. Tendenser liknande dem, vi funnit förhanden i Italien och Rumänien, göra sig emellertid påminta även i Ungern. Den i bestämmelser av år 1925 fastslagna rösträtten är utsträckt till både män och kvinnor dock med undantag för analfabeterna. Manliga väljare måste ha genomgått fyra folkskoleklasser, kvinnorna sex. Då emellertid regeringen tillfölje den för landsbygden fastslagna öppna omröstningen och genom det vid varje kandidatanmälan fordrade stora antalet »stillere» (10 % av samtliga i valkretsen röstberättigade) äger möjlighet att leda valen på landsbygden, som den lyster, blir den allmänna rösträtten skäligen betydelselös. Endast 40 deputerade (av nationalförsamlingens 244) väljas genom hemliga val. Detta till städerna förlagda valförfarande influeras emellertid i icke ringa utsträckning genom bestämmelser även här angående kandidatanmälan. 10 % av de röstberättigade, högst 5,000, skola öppet förklara sin anslutning till en viss kandidat. Metoden, som erinrar om de fascistiska bestämmelserna av år 1926, bidrager emellertid utan tvivel till stabiliteten och ordningen inom staten.

Medan man i hitintills omnämnda stater organiserat statsviljan uppifrån, har man i *Tjeckoslovakien, Estland och Lithauen* tills vidare nöjt sig med att skära bort de allra minsta fraktionerna från politiskt inflytande. I Tjeckoslovakien sker fördelningen av platserna på så sätt, att summan avgivna röster i varje valkrets delas med antalet platser i kretsen. De på respektive listor utfallande rösterna delas med denna valkvot. För varje gång valkretsen ingår i siffran, tilldelas gruppen i fråga en plats. De platser, som icke besatts i första räkningen, fördelades före 1925 på i enlighet med den på varje parti överstående röstsummans storlek. Grupper, som icke i någon krets nått 20,000 röster, uteslötos. Enligt de nya bestämmelserna uteslutas numera de partier, som icke i någon krets erhållit mandat. Även beträffande tredje räkningen, där det ofta gäller rena obetydligheter, har man gynnat de större partierna.

Den *estländska* valreformen av år 1926 utesluter sådana partier, som vid valen till den enda kammaren icke kunnat uppnå mer än

två mandat från platsfördelningen. Partiernas antal nedgick också vid valen i maj förra året från 26 till 14. Den obetydliga *lithauiska* valreformen av samma år, som fastställer antalet medlemmar i riksdagen till 85, medan förut 1 medlem valts för varje 25,000:de invånare och en ytterligare medlem tillkommit i varje valkrets, där en rest på minst 12,500 medborgare uppstått, tenderar även att verka hämmande på partiförbistringen.

* * *

Ovan granskade valreformer belysa från skilda synpunkter och på olika sätt de svårigheter, som följt i den allmänna rösträttens spår. Statsmakten, som framför allt i de nyare statsbildningarna visat sig vara liktydig med ordningen såsom sådan, synes emellertid överlag ha hävdad sin prioritet framför den ideologi, i kraft av vilken man före världskriget sökte komma tillrätta med representationsspörsmålet.

Utrikestjänstens om- Medan tendensen i Europa under senare år
läggning i U. S. A. gått i riktning mot stegradt partipolitiskt inflytande inom statsförvaltningen, präglas utvecklingen inom den nordamerikanska republiken med åsidosättande av parlamentariska önskemål av hänsynstagande till den personliga dugligheten och de inom en byråkratisk karriär vunna insikterna. Inom den inre förvaltningen, där begynnelsen gjordes med den bekanta Pendleton Bill av år 1883 — föreskrivande examina och prövningar såsom villkor för inträde till ett flertal förvaltningsgrenar — ha allt flera tjänster och ämbeten undanryckts partipolitiken och gjorts tillgängliga endast via »karriären». »The spoils system», som efter varje presidentval kommit sådan oro åstad inom den amerikanska ämbetsvärlden, lider av allt att döma mot sitt slut. På det utrikespolitiska området — inom diplomaten och konsulartjänsten — har emellertid, så underligt det låter, kraven på kvalificerad arbetskraft låtit längst vänta på sig, och först genom de sista årens genomgripande reformer tillgodogjorts. Orsaken härtill är emellertid att söka annorstädes än inom partipolitiken. Specifikt amerikanska förhållanden ha spelat in och fördröjt övergången till förnuftiga rekryteringsprinciper.

Från Förenta Staternas första framträdande erinrar man sig en diplomatisk livaktighet och diplomatiska triumfer, som skarpt skära av mot 1800-talets utrikespolitiska stiltje. De nordamerikanska kolonierna underhöll i England ombud, som — t. ex. vad Benjamin Franklin beträffar — i själva verket innehade en ambassadörs befogenheter. När kolonierna under den nya författningen förvandlades till delstater och Washington blev den förmedlande länken mel-

lan unionen och yttvärlden, dog diplomaternas släkte hastigt ut. Närmast av brist på efterfrågan. Men kanske också därför, att diplomaten i vedertagen mening med ceremonier och titelväsende, i den unga republiken betraktades som ett korollarium till monarkien. De inre angelägenheterna stodo dessutom efter 1812 års krig med England och fram till den spansk-amerikanska konflikten främst på dagordningen. Den förste presidentens varning till det amerikanska folket att icke låta sig indragas i Europas angelägenheter var i betraktande av de förestående inre kolonisationsuppgifterna alltför väl befogad. Emellertid återverkade likgiltigheten för diplomaten och de utrikes angelägenheterna föga gynnsamt på rekryteringen till legationerna och utrikestjänsten. Till konsul tog man första bästa aspirant och på legationerna var det föga bättre ställt. Det var »skjortärmsdiplomatiens tid», som kulminerade vid mitten av 1800-talet, den tid, då korruptionen blomstrade som bäst i republikens offentliga liv. Det dröjde länge, innan U. S. A:s tillväxt i makt och yttre inflytande avsatte några djupare spår inom diplomaten. Först på 1890-talet började presidenten utnämna ambassadörer och det dröjde några år in på 1900-talet, förrän den första långtifrån genomgripande reformen kom till stånd. Visserligen hade statschefen redan vid mitten av förra århundradet bemyndigats att utställa reglementen för tillsättandet av konsulter och lägre legationstjänstemän och med långa mellanrum hade kurser givits för aspiranter till de lägre grenarna av utrikestjänsten, diplomaten och konsularväsendet. Det blev emellertid Roosevelt förunnat att taga det första mera betydelsefulla steget till en bättre ordning.

Under påtryckning från affärskretsarna i unionen fastställde presidenten genom »executive order» det examenssystem, som först år 1924 avlöstes av de nu gällande, mera omfattande bestämmelserna. Till examen, där förhör anställdes i internationell rätt, handelskunskap etc., skulle aspiranter framläppas enligt den principen, att de olika staterna i unionen efter givna möjligheter och med hänsyn tagen till befolkningens storlek skulle vara lika företrädda. Roosevelts försök, som slog lyckligt ut, gällde endast konsulartjänsten men utvidgades av president Taft tre år senare att omfatta även diplomaten. 1915 gick man vidare på den inslagna vägen: fasta lönegrader infördes och karriären, som förut tagit sig uttryck i befordran från plats till plats, bands vid klasser och grader. Inom diplomaten — fortfarande endast den lägre tjänsten — infördes fem klasser; inom konsularväsendet nio. De nya bestämmelserna motsvarade emellertid icke länge behovet. Världskriget ökade arbetsbördan inom bägge utrikestjänstens grenar och unionens stegrade utrikesengagement — i främsta rummet till följe oljepolitiken — har nödvändiggjort ett helt annat aktgivande på omvärlden och därmed ett mera vittgrenat informationssystem än förut. Genom år 1924 antagna lagbestämmelser, den s. k. *Rogers Act*, tillgodoses de nya kraven, samtidigt som kvalitetsprincipen framträder skarpare betoad än någonsin vid rekryteringen till utrikestjänsten.

Organisatoriskt sett är 1924 års lag såtillvida betydelsefull, som den sammanför konsularväsendet och diplomatin i egentlig mening under en och samma gren, *the Foreign Service*, vars personal, vare sig verksam inom konsulartjänsten eller icke, är uppdelad i nio klasser. Vid sidan av den vanliga klassindelningen finnes det också en grupp utanför stående, som samtliga föras till en särskild grupp. Lönerna ha ansevärt höjts för att göra rekryteringen oberoende av privatförmögenhet. Följande genom »*Revue politique et parlementaire*» (10 juli 1927) förmedlade uppgifter kunna vara av intresse.

1:sta klassen	(5 % av hela personalen)	9,000	dollars
2:dra	» (3,7 % » » »)	8,000	»
3:dje	» (8 % » » »)	7,000	»
4:de	» (9 % » » »)	6,000	»
5:te	» (10 % » » »)	5,000	»
6:te	» (14 % » » »)	4,500	»
7:de	»	4,000	»
8:de	»	3,500	»
9:de	»	3,000	»
Utänför klassindelningen		3,000 à 2,500	dollars.

Till samtliga befattningar, med undantag av ambassadörs- och ministerposterna, krävas både examen och provtjänstgöring. Såsom förut tillsätter presidenten alla befattningar. Tid efter annan förelägger statssekreteraren presidenten en lista på de tjänstemän, som genom utmärkta tjänster och gott omdöme gjort sig förtjänta av ministervärdigheten. Vidare framlägges en förteckning på personer, som visat sig särskilt kunniga inom speciella områden, och slutligen den stora listan på de aspiranter, som efter överstånden prövning ansetts lämpade att utnämnas till lägre befattningar. Inträdet föregås som nämnts av en ingående examensprocedur. En särskild kommitté har tillsatts som högsta instans härvidlag. Den består, förutom av understatssekreteraren och tvenne »Assistant Secretaries», av ordföranden i verkställande utskottet av »Foreign Service Personnel Board» (varom mera sedan) samt chefen för det inom civilförvaltningen i dess helhet föreskrivna examensväsendet eller en av denne utnämnd person. Programmet omfattar ett modernt språk (franska, tyska eller spanska), geografi, folkrättens grunddrag, unionens offentliga institutioner, rättsväsen, näringsliv samt Europas, det latinska Amerikas och Fjärran Österns historia från och med 1850-talet. Personer över 35 och under 21 år mottagas icke. Efter genomgången prövning, varvid 80 poäng av 100 möjliga gälla som minimum, anställs aspiranten som extra ordinarie (Foreign Service Officer, non classified) men erhåller ingen högre befördran förrän efter genomgången, ettårig kurs i den till utrikesdepartementet anslutna »Foreign Service School» samt på hemställen av statssekreteraren och Foreign Service Personnel Board. Denna senare institu-

tion har annars sin huvudverksamhet förlagd till de högre beföringsärendena. Efter fem års tjänstgöring inom utrikesdepartementet, kan en tjänsteman uppflyttas till vilken klass som helst och befordras till vilken plats som helst inom utrikestjänsten. Det sker på hemställen av Foreign Service Personnel Board, vars sammansättning är följande: understatssekreteraren, (ordförande), tvenne Assistant-Secretaries, samt trenne höga ämbetsmän inom konsularväsendet och diplomatin, vilka senare även utgöra styrelsens verkställande utskott. De väljas av styrelsen och statssekreteraren bekräftar valet.

Den ovannämnda Foreign Service School, som 1924 inrättats inom utrikesdepartementet, giver en årslång kurs omfattande en orientering i diplomatisk praxis, studium av unionens politiska, ekonomiska och juridiska institutioner samt en handledning i de med utrikestjänsten förbundna plikterna. Några kurser avsedda för inträdesprövningen givas däremot icke, om också allt flera röster höjas därför och det synes sannolikt, att dylika komma till stånd. Vid John Hopkins University i Baltimore ges visserligen en slags allmän kurs i statskunskap, folkrätt och internationell handel. Kursen ifråga saknar emellertid varje offentlig anstrykning trots dess stigande popularitet bland aspiranterna till utrikestjänsten.

Unionen är för närvarande representerad utomlands av tretton ambassadörer, trettiofem ministrar, en ministerpresident (Liberia), en agent och generalkonsul (Marocko) och en högsta kommissarie (Turkiet). Av de tretton ambassadörerna ha fyra tagits ur »karriären», likaså sjutton av de trettiofem ministrarna. Tendensen att till de högsta posterna utnämna tjänstens veteraner synes vara i växande. Med konstaterandet av detta faktum stå vi inför nödvändigheten att i största allmänhet värdesätta och karaktärisera 1924 års reform och dess verkningar.

Utnämningrätten ligger som förut i presidentens hand och inga ändringar äro väl i detta avseende att förvänta. Utrikestjänstens omorganisation avspeglar endast den förskjutning till utrikespolitikens förmån, som sedan sekelskiftet börjat göra sig gällande i U. S. A. och efter år 1914 särskilt starkt framträtt. Unionen innehar för närvarande platsen som den förnämsta finansmakten och visar ingen lust att vare sig maritimt eller annorledes underordna sig någon annan makt. U. S. A:s framträdande som världsmakt kastar sin reflex över presidentinstitutet, som på ett par decennier vuxit i betydelse, så som ingen statsrättslärkunnat drömma. Utrikestjänstens byråkratisering stärker presidentmakten ytterligare. Inför yrkesdiplomatin står statschefen likafullt obunden såtillvida, som han i sitt val kan taga med i räkningen förmågor utanför karriären. Såsom förmedlande länk mellan kongress och byråkrati erhåller presidentinstitutet i U. S. A. slutligen en självständig och oangriplig ställning, som, klokt utnyttjad, bekräftar den roll av högsta politisk och moralisk instans i staternas liv, som presidentmakten sedan länge intager.

Må vi å andra sidan icke förgäta, att presidentens valfrihet är begränsad och att en enskild man med bästa vilja i världen icke kan bevaka U. S. A:s legationer och konsulat i deras dagliga gärning; ej heller kan presidenten befordra och försätta i disponibilitet på eget bevåg. Den amerikanska yrkesdiplomaten sluter sig samman till ett skrå och lever mer eller mindre ostentativt samma avsnörda liv, som kollegerna på andra sidan Atlanten gjort och göra. Folkviljan behöver vi väl i detta sammanhang knappast nämna. U. S. A:s allmänna opinion är ju en produkt av tidningsterror och finansintressen och kan följaktligen knappast rida spår mot diplomatiens avsikter. Dessutom betyder den offentliga meningen något blott i extasens och de stora sensationernas ögonblick. I övrigt förtonar folkviljan i fjärran som en konturlös obestämbart eventualitet, vars utbrott visserligen måste tagas med i beräkningen men som ingenting betyder för diplomaten, sådan den förlöper från dag till dag.

G. O—n.

LITTERATURGRANSKNINGAR.

JOHN LINDGREN: *Det socialdemokratiska arbetarpartiets uppkomst i Sverige 1881—1889*. Skrifter utgivna av Arbetarnas Kulturhistoriska Sällskap, Band I. Stockholm 1927.

Ämnet för föreliggande avhandling, som i maj detta år framlagts som disputationssprov vid Uppsala universitet, kan tydligen icke anses höra till de mera centrala inom statsvetenskapen. Studiet av det politiska partiväsendet hör visserligen hit, men intresset knyter sig härvid huvudsakligen till partierna såsom vid representationens och regeringens bildande verksamma faktorer. I här föreliggande avhandling behandlas endast det socialdemokratiska partiets tillkomsthistoria; förf. slutar sin undersökning sju år innan partiet blivit representerat i riksdagen och årtionden innan det kommit att intaga en verkligt betydelsefull plats i vår politiska historia. Även en framställning av ett stort politiskt partis ursprung och första framträdande synes dock vara av statsvetenskaplig betydelse såsom grundval för en analys av partiets senare utveckling. Det gäller emellertid härvid att giva en sådan bild av partiets tidigaste organisatoriska och programmatiska historia, att fasta utgångspunkter erhållas för förståendet av partiets allmänna ställning.

Anlägger man denna synpunkt torde det ej kunna förnekas, att förf:s planläggning av undersökningen lider av allvarliga brister. I allt för hög grad har intresset ägnats åt person- och föreningshistoriska frågor, under det att väsentliga politiska och författningshistoriska synpunkter skjutits åt sidan. Sålunda har förf. underlåtit att genom en sammanfattande framställning av socialismens allmänna idéer och socialismen såsom internationell företeelse giva en idéhistorisk bakgrund för den svenska socialismens historia. Då förf. behandlar de olika riktningarna inom den unga svenska socialdemokratien, brytningarna mellan marxism och lassalleism, mellan reformism och revolutionism, saknar man därför ett fast principiellt underlag för analysen. Likaledes har förf. försummat att ställa den socialistiska rörelsens uppkomst i samband med den allmänna sociala och politiska utvecklingen i vårt land. Endast helt kortfattat beröres i det andra kapitlet vissa moment i det sociala utgångsläget för den nya rörelsen. Förbindelselinjerna mellan åttiotalets borger-

liga radikalism och socialismen ha icke undersökts. I det hela har förf. icke tillräckligt ställt sitt ämne varken under internationell eller svensk historisk synvinkel.

Avhandlingen inledes med två kapitel om »den försocialistiska arbetarrörelsen» och »det sociala utgångsläget för den socialdemokratiska arbetarrörelsen». Det förra kapitlet innehåller en värdefull skildring av de olika försök att organisera industriarbetarna, som föregingo socialismen. Förf. framhåller på ett övertygande sätt den allmänna oklarhet och den fruktan för politiskt ställningstagande, som kännetecknade dessa organisationsförsök. En brist i kapitlet är, att ingen redogörelse lämnas för de s. k. utopisternas verksamhet. Det senare av de båda inledningskapitlen har av förf. själv i förordet betecknats såsom bristfälligt och synes i själva verket vara nära nog värdelöst. I stort sett inskränker sig framställningen till en redogörelse för arbetstid och arbetslöner omkring 1880. I det senare avseendet nöjer sig förf., efter en egendomlig kritik av de statistiska metodernas betydelse, med att lämna uppgifter om dåtida reallöner, utan att taga hänsyn till penningvärdet eller söka sätta arbetarklassens ekonomiska ställning i relation till andra samhällsklassers. I sina referat, som i regel eljest äro korrekta, gör sig förf. här skyldig till svåra misstag; bl. a. har han i redogörelsen för tullkommitténs betänkande 1882 medtagit vissa jämförande uppgifter rörande industriarbetarnas ställning i löneavseende, men uteslutit andra, varigenom de sammanfattande slutsatserna bli vilseledande. Den uppenbara tendensen att ställa de svenska arbetarnas läge i sämsta möjliga dager ger hela kapitlet ett drag av ovederhäftighet.

I det tredje kapitlet, om »upptakten till den socialdemokratiska arbetarrörelsen», skildras August Palms agitatoriska verksamhet under 1880-talets första år, särskilt de olika organisationsförsöken i Malmö. På en del punkter har förf. här genom framdragande av nytt material lyckats klarare belysa socialismens äldsta historia. Den ytterligt ingående redogörelsen för Palms verksamhet i Malmö synes emellertid omotiverad, allra helst som denna verksamhet, enligt vad förf. senare (t. ex. sid. 229) betonar, knappast varit av någon varaktig betydelse. Däremot skulle man ha önskat en klarare framställning av Palms teoretiska åskådning; då förf. (å sid. 128 ff.) söker visa, att Palm ägde en genomtänkt socialistisk-lassalleiansk uppfattning, sker detta huvudsakligen genom en föga övertygande hänvisning till hans åsikter i rena taktikfrågor.

I detta kapitel berör förf. för övrigt mera ingående det socialdemokratiska partiets ställning till rösträttsfrågan. I sin uppskattning av partiets, och särskilt Palms, insatser för den allmänna rösträtten, synes han härvid göra sig skyldig till en måttlös övervärdering. »Rösträttsrörelsen som en mäktig demokratisk folkrörelse med sina vågkammar i folkriksdagarna på 90-talet och 1902 års demonstrationsstrejk, har sina djupaste rötter hos August Palm» hör till de kategoriska uttalanden, som i detta sammanhang göras. I

själva verket hade rösträttsrörelsen vuxit sig stark långt före den socialistiska agitationens begynnelse och uppbars ännu på slutet av 1800-talet främst av liberala krafter; betecknande är, att vid de av förf. berörda folkriktsdagarna endast ungefär en femtedel av representanterna voro socialdemokrater. Även inom den för-socialistiska arbetarrörelsen, sådan denna kom till uttryck vid t. ex. 1879 och 1882 års arbetaremöten, hade principen om allmän rösträtt fullständigt slagit igenom, vilket visserligen icke klart framgår av de ofullständiga redogörelser för mötesförhandlingarna, som förf. lämnar (sid. 56 ff.).

I de tre följande kapitlen, »fackföreningsrörelsens väg till socialismen», »den socialdemokratiska arbetarrörelsen i Stockholm 1881—1886» och »den sydsvenska arbetarrörelsen under Axel Danielssons ledning», skildras socialdemokratiens första mera framgångsrika organisationssträvanden. Särskilt behandlas utförligt de olika etapperna i den Stockholmska rörelsens utveckling, såsom taktikstriderna mellan Palm och de s. k. intelligenserna samt partiets kortvariga klyvning i två skilda organisationer med självständiga tidningsorgan. Likaledes redogöres tämligen detaljerat för socialdemokratiens utveckling i Skåne under Danielssons ledarskap och brytningarna mellan Stockholmsfraktionen och den vid denna tid mera revolutionärt inriktade sydsvenska rörelsen. En allsidig bild av socialdemokratiens organisatoriska tillkomsthistoria har förf. dock icke givit. Sålunda behandlas rörelsen i Göteborg ytterst knappt och ofullständigt, trots att det med rätta framhålles (sid. 137), att Göteborg, jämte Malmö och Stockholm, utgjort en av rörelsens centralpunkter. Likaledes saknar man en framställning av de socialistiska organisationernas uppkomst i andra viktiga städer, såsom Sundsvall, Norrköping och Ystad. Det skulle överhuvud taget ha varit värdefullt, om förf. i detta sammanhang givit en allmän översikt av de socialdemokratiska organisationerna och av fackföreningsorganisationerna vid tiden för partiets officiella bildande genom den konstituerande kongressen 1889.

Det sjunde kapitlet gäller »åtalsperioden». Med stor detaljrikedom redogöres här för åtalspolitiken 1886 till 1888; med denna politik sökte myndigheterna, skriver förf., »kväva den självständiga arbetarrörelsen i dess brodd». Det torde kunna ifrågasättas, om icke förf. här, i likhet med tidigare socialdemokratiska historie-skrivare, utan tillräckligt skäl i de många åtalen ser försök till en medveten undertryckningspolitik mot socialismen. Åtalspolitiken gällde dock främst, såsom ock av avhandlingen framgår, den ateistiska agitationen och drabbade de socialdemokratiska ledarna huvudsakligen därför, att de engagerade sig i denna.

I två avslutande kapitel behandlas därefter den konstituerande kongressen år 1889 samt huvuddragen av den programmatiska utvecklingen. I det förra kapitlet gives ett noggrant referat av kongressens förhistoria och kongressarbetet; särskilt klargör förf. här den motsättning, som vid kongressen förefanns mellan den stock-

holmska och den syd-svenska fraktionen och som i huvudsak utjämnades genom ömsesidiga eftergifter. I det sista kapitlet, som förf. anspråkslöst kallat »till belysande av den programmatiska utvecklingen», skulle man ha önskat sig en mera fyllig framställning av programfrågorna. I det hela har förf. knappast givit mer än en rad kommentatoriska notiser, icke någon systematisk analys¹. De påverkningar från tyskt och danskt håll, som kunna skönjas i de olika programmen, beröras visserligen, men göras icke till föremål för någon mera ingående undersökning. Särskilt det intressanta program, som den socialdemokratiska arbetarklubben i Stockholm antog 1885, borde ha kunnat tjäna till grundval för en principiell utredning². Förvånande är, att Brantings tal i Gävle den 24 oktober 1886 icke i detta sammanhang uppmärksammats; detta tal utgör dock, såsom Z. Höglund i »Brantings tal och skrifter» med rätta framhållit, en verklig programskrift och är kanske det första klara tecknet på svensk socialdemokratisk bestämda orientering mot marxismen. Det ur flera synpunkter egenartade program, som antogs vid Skåne-kongressen 1888, finner förf. tillräckligt att kommentera med anmärkningen, att det utgör ett »mixtum compositum av osmält marxism och bristfälliga kunskaper i svensk historia».

Värdet i d:r Lindgrens avhandling ligger främst i den ingående och livfulla skildringen av det socialdemokratiska partiets organisatoriska tillkomsthistoria; förf. har här på åtskilliga punkter genom ett energiskt utnyttjande av förefintligt material lyckats komplettera och fördjupa tidigare, mindre vetenskapligt inriktade undersökningar. Förf. har emellertid underlåtit att se sitt ämne i vidare perspektiv; problem, som särskilt ur statsvetenskaplig synpunkt erbjuda stort intresse, ha endast flyktigt berörts eller lämnats helt obeaktade. Jämförelsevis oväsentliga personnotiser intaga en alltför stor plats på de mera betydelsefulla frågornas bekostnad. Förf. har säkerligen bemödat sig om, men långt ifrån alltid lyckats iakttaga objektivitet; de onödiga och naiva, stundom påtagligt oriktiga värdeomdömen, som förekomma, uppenbara brister i den vetenskapliga uppfattningen³. Stilen i avhandlingen är livlig och lättläst, men slår ofta, då det gäller analyser och omdömen, över i forcerad frašeologi.

Herbert Tingsten.

¹ Framställningen går därför föga utöver den redogörelse, som av Rickard Lindström lämnats i Tiden 1926 i uppsatsen »Till det socialdemokratiska parti-programmets historia».

² Författarskapet till detta program tillskriver förf. på ytterligt svaga grunder d:r A. F. Åkerberg.

³ Även vid bedömandet av motiven för enskilda handlingar gör sig förf. stundom skyldig till olämpliga uttalanden. Särskilt stötande exempel härpå äro yttranden om S. A. Hedin (sid. 157) och Branting (sid. 254).

GUNNAR HESSLÉN: *Det svenska kommittéväsendet intill år 1905, dess uppkomst, ställning och betydelse.* Ak. avh. Uppsala 1927.

Med föreliggande avhandling, i september i år ventilerad vid Uppsala universitet, har det svenska kommittéväsendet för första gången blivit föremål för en mera fullständig vetenskaplig undersökning. Det är ett betydelsefullt och svårt forskningsarbete, som förf. härmed slutfört. Kommittéväsendet har i vårt land, särskilt på senare tid, spelat en så viktig roll vid ärendenas förberedande behandling, att en undersökning av detsamma är ägnad att belysa en central sida av svenskt lagstiftningsarbete. Å andra sidan erbjuder en framställning av kommittéväsendets uppkomst och utveckling synnerligen stora svårigheter. Vid sidan av de ordinarie myndigheterna intaga kommittéerna en oreglerad och i mångt och mycket rättsligen oklar ställning. Fasta hållpunkter för en mera fullständig utredning och för bestämda och definitiva ömdömen saknas. Härtill kommer, att det förefintliga materialet för en undersökning är synnerligen omfattande och ofta svåråtkomligt. Det har gått att ur de mest spridda källor söka få fram en enhetlig bild av kommittéväsendets utveckling. Den förteckning över kommittébetänkanden 1809 till 1903, som utgivits på offentligt uppdrag, har visserligen varit av stort värde såsom materialsamling, men har givetvis icke kunnat tjäna till ledning vid arbetets planläggning. I det hela har förf. rört sig på obruten mark.

I ett inledande kapitel har förf. dels sökt att giva en grundval för den följande undersökningen genom att bestämma själva kommittébegreppet, dels lämnat en översikt över det viktigaste vid arbetets utarbetande begagnade källmaterialet. En kungl. kommitté är, skriver förf., »en omedelbart eller medelbart av Kungl. Maj:t för en viss fråga eller ett visst frågekomplex *tillfälligtvis* förordnad, fristående *utredningsapparat*, vilkens arbetsresultat är ämnat att läggas till grund för ett statsmakternas beslut och vilkens arbetssätt, sammansättning och funktionstid i sista hand beror av Kungl. Maj:t». I stort sett torde denna definition vara lämplig för undersökningens syfte och jämväl täcka den betydelse, som man i allmänhet inlägger i kommittébegreppet — även om språkbruket här, som förf. påpekar, är ganska växlande. Utanför definitionens ram falla tydligen åtskilliga företeelser, som i dagligt tal benämnas kommittéer, såsom t. x. tryckfrihetskommittén. Inom densamma falla däremot vissa utredningsorgan, som icke bära kommitténamn, såsom socialiseringsnämnden och lagberedningarna. Från »kommittéer» särskiljer förf. »kommissioner», d. v. s. andra liknande, i regel tillfälliga organ med förvaltande, icke utredande uppgifter, såsom kristidskommissionerna. De numera ofta förekommande, av vederbörande departementschef efter särskilt bemyndigande förordnade beredningarna — s. k. sakkunniga inom departementet — äro däremot givetvis kommittéer i förf:s mening.

På en och annan punkt torde man dock kunna diskutera lämpligheten av den givna definitionen. Endast av Kungl. Maj:t eller på Kungl. Maj:ts bemyndigande förordnade tillfälliga utredningsorgan hänföras under kommittébegreppet. Det har ju emellertid även förekommit av riksdagen eller något dess organ tillsatta beredningar. Det naturliga synes vara att även i dessa fall använda beteckningen kommitté; i sin redogörelse för de av ständerna organiserade utredningarna under frihetstiden använder förf. också, ehuru under påpekande av sin egen inkonsekvens (sid. 53), denna benämning. I de fall, då ämbetsverken tillsatta beredningar, som tjäna ungefär samma syften som de av Kungl. Maj:t förordnade, synes även uttrycket kommitté vara på sin plats.

I detta sammanhang göres jämväl en för hela den följande framställningen grundläggande uppdelning i två huvudtyper av kommittéer: »sakkunnigkommittéer» och »parlamentariska kommittéer». Med den förra typen menas sådana kommittéer, »som uteslutande bestå av i ifrågavarande utredningsobjekt sakkunniga medlemmar, vilka placeras där på grund av innehavande ämbetsställning eller på annat sätt dokumenterad sakkunskap». Den senare typen utgöres av kommittéer, »vilkas medlemmar alla eller åtminstone större delen — äro riksdagsmän, vilka insätts i dessa beredningar ej på grund av genom administrativ eller praktisk verksamhet eller genom teoretisk utbildning förvärvat sakkunskap i ifrågavarande ämne utan på grund av sin politiska ställning och verksamhet». Ledmotivet i förf:s undersökning kan sägas vara strävandet att uppvisa, hurusom den senare kommittétypen småningom blivit den dominerande, d. v. s. att klarlägga det svenska kommittéväsandets parlamentarisering.

I de tre följande kapitlen (sid. 13—98) behandlas kommittéväsandets utveckling fram till 1809. Genom anlitande av ett vidsträckt material har förf. här lyckats giva en fyllig bild av kommittéväsandets ställning och betydelse under skilda perioder. Frågan om det extra ordinarie beredningsarbetets organisation ställes på ett förtjänstfullt sätt i relation till statsskicket's allmänna karaktär. Den första beredning, på vilken man med skäl kan använda kommittébeteckningen, är enligt förf. 1604 års lagkommitté. Icke förrän långt senare, under 1600-talets senare hälft, finner man emellertid något egentligt kommittéväsen. Under tiden intill 1660 räknar förf. sammanlagt åtta kommittéer, sedermera tillsattes under tiden 1660—1697 icke mindre än ett fyrtiotal kommittéer. Under Karl XII:s regering var däremot helt naturligt kommittéväsandet av mindre betydelse, endast vid ett par tillfällen synas nya beredningar ha blivit förordnade. De under 1600-talet fungerande kommittéerna tillsattes i stor utsträckning i samband med ständermötena och hade i flertalet fall att utreda lagstiftningsfrågor. Några parlamentariska kommittéer i egentlig mening funnos ej, men den inom ständerna

förefintliga sakkunskapen blev flitigt anlitad. I det hela synes regeringen ha utövat ledningen av kommittéernas arbete; alldeles särskilt gäller detta under Karl XI:s tid, då kommittéväsendet kraftigt utnyttjades såsom ett hjälpmedel för konungens politik.

Under frihetstiden och den gustavianska tiden, som av förf. behandlas i särskilda kapitel, utvecklades i hög grad systemet med extraordinarie beredningar. Under tiden 1719—1772 tillsattes ett nittiototal kommittéer, under den gustavianska tidens trettiosju år i det närmaste lika många. Under frihetstiden förekom det ofta, att ständerna begärde förordnande av kommittéer för särskilda utredningar och i några fall tillsatte ständerna själva beredningar att fungera mellan riksdagarna; i det stora flertalet fall överläts emellertid även under denna tid till regeringen att organisera utredningarna. Märkligt är, att partisynpunkterna icke synas ha spelat någon större roll vid utseende av kommittéledamöter; i det stora flertalet fall tillsattes rena sakkunnigkommittéer. Under den gustavianska tiden stodo kommittéerna under monarkens uteslutande ledning och kontroll; kommittéväsendet »kom därvid att ingå i Gustaf III:s och hans efterföljares system under deras försök att reformera förvaltningen och bemästra adelsoppositionen inom ämbetsverken». Under denna tid förekom det ej ens, att ständerna hos Kungl. Maj:t begärde tillsättande av kommittéer och förf. håller till och med, kanske på något svaga grunder, före, att någon förslagsrätt i detta hänseende icke ansågs ingå i ständernas petitionsrätt.

Kommittéväsendet efter 1809 (kap. V—XIII, sid. 99—377) behandlas i en särskild andra avdelning. Denna inledes med fyra kapitel, vari förf. ur olika synpunkter behandlar kommittéväsandets ställning i det nuvarande statsskicket. Efter en något kortfattad resumé av beredningssättet före och efter 1840 års departementalreform samt kommittéväsandets beroende härav (i kap. VI) diskuteras i särskilda kapitel frågorna om »kommittéväsandets formella ställning till Kungl. Maj:t och riksdagen», »kommittéväsandets finansiering» samt »riksdagen och kommittéväsendet».

I det förstnämnda av dessa kapitel framhåller förf., att kommittéväsendet under det nya statsskicket formellt kommit att stå under konungamaktens exklusiva ledning. Under tiden närmast efter det nya statsskickets tillkomst rådde emellertid i detta hänseende ganska stor osäkerhet. Vid ett tillfälle, år 1815, förekom, att riksdagen begärde tillsättande av en kommitté, i vilken bl. a. av ständerna valda ledamöter skulle ingå, och vid vissa andra tillfällen, såsom 1818, föreslogs t. o. m., att ständerna självständigt skulle tillsätta mellan riksdagarna arbetande beredningar. Under senare skeden har frågan om tillsättande av särskilda riksdagskommittéer icke framförts inom riksdagen, men det har hänt, att man i pressen, sannolikt, såsom förf. betonar, under inflytande av norska förebilder, urgerat lämpligheten av mera direkt riksdagsinflytande över de extra ordinarie beredningarna. Frågan om den konstitutionella möjligheten av på riksdagens beslut tillsätta eller genom val inom

riksdagen rekryterade kommittéer har av förf. beaktats, ehuru icke mera fullständigt analyserats. I den allmänna slutsatsen, att dylika anordningar skulle vara stridande mot författningens princip om förvaltningens självständighet gentemot representationen, kan man i varje fall instämma.

I sin undersökning av kommittéväsandets finansiering erinrar förf., att kommittékostnaderna tidigare i regel bestritts med besparingar på respektive huvudtitlar eller genom förskottsanordningar. Först 1918 avvecklades detta system och man övergick till den nuvarande ordningen, enligt vilken varje år ett särskilt förslagsanslag anslås till kommittéutgifterna.

I kapitel VIII går förf. in på riksdagens ställning till kommittéväsendet i politiskt hänseende. Det framhålles, att riksdagen tidigare i sina utredningskrav ofta sökte fämligen detaljerat uppdraga riktlinjerna för utredningens fullgörande och även meddela direktiv beträffande kommittéernas sammansättning. Sedermera, emot slutet av 1890-talet, blev det regel, att riksdagen endast begärde, »att Kungl. Maj:t täcktes företaga utredning utan att spilla ett ord på vilka som borde anförtros denna uppgift eller ens om denna skulle ske med eller utan anlitan av kommitté». I detta sammanhang beröres också frågan om riksdagens möjlighet att kontrollera kommittéväsendet; förf. gör härvid, under tillsynes berättigad kritik av vissa tidigare framställningar, gällande, att kommittéernas protokoll äro att anse som offentliga handlingar i tryckfrihetsförordningens mening.

I de fyra följande kapitlen, som tillsammans upptaga ungefär hälften av avhandlingen, lämnar förf. en bred och synnerligen väldokumenterad redogörelse för kommittéväsendets utveckling 1809—1905. Framför allt är det frågan om kommittéväsendets parlamentarisering, som ingående klarlägges, och företrädesvis ur denna synpunkt redogör förf. för anledningarna till kommittéers tillsättande, rekryteringen av desamma och betydelsen av deras utredningar. Förf. visar, att under tidigare skeden kommittéerna nästan uteslutande fungerade som tekniska utredningsapparater och följaktligen hade karaktären av rena sakkunnigkommittéer; redan under årtiondena närmast efter 1809 kan man emellertid konstatera, att riksdagspolitiska synpunkter i vissa fall beaktas vid deras tillsättande. I och med att riksdagens maktställning stärkts i förhållande till konungamakten, har den parlamentariska synpunkten blivit alltmer framträdande. Den tekniska sakkunskapen har i allt högre grad ersatts av den politiska. Efter representationsreformen börjar kommittéväsendet mera öppet att anlitas i riksdagspolitiken och i slutet av 1890-talet är dess »politisering», vad de viktigaste utredningarna angår, i stort sett fullbordad. Långt innan parlamentarismen slagit igenom vid regeringsbildningen har det visat sig nödvändigt för regeringarna att vid beredande av politiskt betydelsefulla ärenden anlita riksdagens förtroendemän.

Det är ett synnerligen vidsträckt arbetsmaterial, som förf. haft att bearbeta för denna tid. Enligt förf:s med reservation meddelade uppgifter tillsattes under åren 1809—1905 794 kommittéer. Att redogöra för alla dessa beredningar har givetvis icke varit möjligt. Endast de ur olika synpunkter mera betydelsefulla kommittéerna ha ingående behandlats, i övrigt har förf. i sammanfattande partier diskuterat de allmänna tendenser, som under de olika perioderna kommit till uttryck i utredningsväsendets organisation. Bland de mera utförliga redogörelserna lägger man särskilt märke till den värdefulla framställningen rörande 1846 års representationskommitté (sid. 235 till 259). Möjligen kan det anmärkas, att den kronologiska synpunkten alltför strängt fasthållits och att skildringen därför i vissa fall, såsom särskilt i kapitlen XI och XII, blivit onödigt splittrad och svåröverskådlig.

Särskilt på en punkt skulle man ha önskat, att förf. givit en mera fullständig framställning, nämligen ifråga om kommittéernas arbetsätt. I många fall är det visserligen svårt att här erhålla erforderliga uppgifter; kommittéernas protokoll äro ofta synnerligen torftiga och stundom har man tydligen icke alls fört några protokoll. Tillräckligt material torde dock finnas för en översiktlig redogörelse för kommittéernas verksamhetsformer och en dylik skulle säkert ha bidragit till att klarare belysa åtskilliga spörsmål. Bl. a. skulle härigenom en viss vägledning kunna ha vunnits i fråga om regeringens ställning till kommittéernas arbete.

I det avslutade kapitlet om »kommittéväsandets politiska betydelse» har förf. sökt sammanfatta resultaten av sin undersökning och närmare precisera kommittéväsandets ställning i förhållande till regering och riksdag. Förf. har emellertid på denna punkt knappast åstadkommit en mera genomförd analys; de uttalanden, som göras, lida icke sällan av brist på pregnans. Förf. förklarar t. ex., att den främsta uppgiften för ett politiskt kommittéväsen »är av den art, att det kommer till användning vid den ena makthavarens i statskicket strävan att bereda framgång för sina planer hos den andra» samt betonar över huvud taget mycket starkt kommittéernas »besluttryggande» betydelse. De politiska kommittéerna skulle sålunda i stor utsträckning vara ett medel för regeringen vid dess strävanden att genomdriva sina planer i riksdagen. För att visa riktigheten av denna uppfattning söker förf. ådagalägga, att regeringarna utövat ledning av kommittéernas arbete. Men då han härvid åberopar en rad fall, i vilka regeringen negligerat eller fullständigt omarbetat framlagda kommittéförslag, synes detta alldeles förfelat; det åberopade förhållandet visar ju snarare, att vederbörande kommittéer icke stått under regeringens ledning. Över huvud synes förf. benägen att överskatta kommittéernas roll i »det politiska spelet» — för att använda ett i avhandlingen ofta förekommande uttryck — och icke tillräckligt beakta deras betydelse som rent utredande organ.

I det hela har emellertid d:r Hesslén med stor framgång löst sin svåra forskningsuppgift. Det vidsträckta arbetsmaterialet har be-

handlats med utomordentlig noggrannhet och urskiljning. De synpunkter, som satts som vägledande för undersökningen, ha strängt fasthållits och en klar bild av det skildrade institutet har härigenom kunnat givas. Förf:s allmänna uttalanden präglas av försiktighet och gott omdöme. Det är att hoppas, att förf., ehuru han icke utlovar någon fortsättning, skall få tillfälle att fullfölja sin undersökning fram till vår tid.

Herbert Tingsten.

SAKKUNNIGUTLÅTANDEN

AVGIVNA I OCH FÖR ÅTERBESÄTTANDET AV PROFES-
SUREN I STATSRIKT M. M. VID STOCKHOLMS
HÖGSKOLA.

I. Professor Malmgrens yttrande.

Till Rektorsämbetet vid Stockholms Högskola.

Sedan Stockholms Högskolas lärare d. genom beslut den 17 april 1926, begärt mitt yttrande över skickligheten och det inbördes företrädet hos de sökande till den vid högskolan ledigförklarade professorsbefattningen i statsrätt m. m., får jag härmed i denna fråga göra följande uttalande.

Den lediga professuren har till läroombåde »statsrätt med statskunskap jämte förvaltningsrätt och folkrätt». Ehuru den avdelning vid högskolan, som professuren tillhör, betecknas som »*stats- och rättsvetenskaplig*», är det otvivelaktigt, att professuren i främsta rummet bör betraktas som *juridisk*. Någon skyldighet att examinera i det till den filosofisk-humanistiska ämnesgruppen hörande ämnet *statskunskap* har också dess innehavare endast efter eget åtagande. Vid sådant förhållande har jag vid bedömandet av de sökandes meriter ansett mig böra utgå ifrån, att sådana specimen, som visserligen falla inom det för övrigt till sina gränser synnerligen svårbestämbara ämnet statskunskap, men icke ha *rättsvetenskaplig* karaktär, endast kunna tillmätas en sekundär betydelse.

I. *Docenten Nils Herlitz*. Docenten Herlitz är från början historiker. Någon juridisk examen har han icke avlagt, men enligt föredda intyg har han bedrivit studier i civil-, straff- och processrätt. Förordnanden och uppdrag. — dels såsom sekreterare hos riksdagens utskott, dels vid lagstiftningsarbete — ha dessutom ganska tidigt fört honom in på rättsvetenskapen, han har förordnats till docent i förvaltningsrätt och förestod vid specimenetidens utgång sedan ett år tillbaka den nu lediga professuren.

Herlitz' vetenskapliga produktion har samlat sig kring tvänne huvuduppgifter: *de svenska städernas förvaltning och lagstiftningen*. Det uppdrag, som 1919 lämnades honom att vara föreståndare för det nygrundade »Statshistoriska institutet», har tydligen för honom

inneburit både ett incitament till utforskande av städernas förvaltning och en värdefull hjälp vid materialets insamlande. F. n. är han erkänd specialist på detta område. Hans huvudarbeten äro här »Svensk stadsförvaltning på 1830-talet» och den på offentligt uppdrag verkställda utredningen rörande städernas domstolsväsen. Kring dessa gruppera sig sedan ett ganska stort antal smärre uppsatser, vilka dock icke lämna några mera avsevärda bidrag utöver huvudarbetena till Herlitz' karaktäristik som vetenskapsman. — Av huvudarbetena är »Utredning angående vissa spörsmål rörande städernas domstolsväsen», såsom dess fullständiga titel lyder, det äldre. Det vill lösa en serie av praktiska rättsfrågor: rörande städernas förhållande till staten, deras skyldigheter gentemot staten, de rättsliga möjligheterna att ingripa, därest dessa skyldigheter skulle åsidosättas m. m. Det är sålunda viktiga stats- och förvaltningsrättsliga spörsmål, som utgöra föremål för utredningen. Arbetet fyller enligt sakens natur icke de krav, som böra ställas på en vetenskaplig *monografi*. Det givna uppdraget har tvingat författaren att begränsa sig till »vissa spörsmål». En viss sparsamhet med citatbeläggen, så att man stundom får lita på författarens egna påståenden, får väl också skrivas på räkningen av den beträffande offentliga utredningar rådande praxis. Så som uppgiften nu emellertid genom det givna uppdraget och det praktiska syftet begränsats, synes författaren ha löst densamma på ett synnerligen tillfredsställande sätt. Han har klart fattat i sikte de punkter, där undersökningen borde sättas in, och de rättsliga förhållanden, som tarvade klarläggning. I stor utsträckning vilar arbetet på originalforskningar, men även där författaren haft föregångare, står han fullt självständig. Hans omdömen äro väl övervägda och motiverade samt utmärka sig för klokhet och en försiktighet, som tydligen har sin grund i den skolade historikerns hänsynstagande till skilda tiders olika åskådningssätt. Arbetet vittnar också om att författaren gjort strövtåg in på andra rättsområden än stats- och förvaltningsrätten samt om hans intresse för det praktiska rättslivet. — Arbetet »Svensk stadsförvaltning på 1830-talet» är, som titeln ger vid handen, rent historiskt. Till en del innehåller det ekonomisk historia och kulturhistoria, men till en ganska betydande del *rätts*historia. Det är ett välkommet och betydelsefullt bidrag till vår hittills alltför litet uppmärksammade förvaltningsrättshistoria. Genom författarens ständiga konfronterande av 1830-talets kommunala rätt med den nu gällande får man ett livligt intryck av den revolutionerande utveckling, som städernas kommunala rättsförhållanden undergått sedan den tid skildringen avser. Att kändedomen om den äldre rätten i åtskilliga fall kan få betydelse även för lösande av rättsliga problem i nutiden, därpå erbjuder den förut omtalade »utredningen» flerfaldiga exempel. Författaren behärskar på ett utmärkt sätt sitt vidlyftiga material, dispositionen är klar och överskådlig, stilen mönstergill i sin lugna objektivitet, sin enkelhet, klarhet och ledighet. Huruvida de uppnådda resultaten i alla detaljer

äro riktiga, därom vågar jag ej uttala mig, då detta skulle förutsätta ett kontrollerande av både tryckt och otryckt material, som jag ej haft tillfälle till, och som dessutom i viss utsträckning försvårats av att författaren, såsom han också själv i förordet upplyser, knappat in på den vetenskapliga apparaten. Man får emellertid genomgående det intrycket, att han icke säger mera än han kan stå för.

Herlitz' huvudspecimen är otvivelaktigt hans rent statsrättsliga arbete »Om lagstiftning genom samfällida beslut av konung och riksdag». Ämnet är ju synnerligen väl valt; det är rikhaltigt och beläget i själva centrum av statsrätten. Författaren har som vanligt omsorgsfullt samlat sitt material och noga penetrerat sitt ämne. Man torde få leta mycket länge, innan man finner något spörsmål eller någon synpunkt, som han icke beaktat. När författaren tar ställning till de många tveksamma frågor som beröras, ådagalägger han sunt juridiskt omdöme. Hans historiska undersökningar kasta flerstädes ett nytt ljus över problemen. Den formella klarheten sätter sin prägel på framställningen också i denna skrift. Arbetets brister äro mindre att söka i vad som står där än i vad som icke står där eller ännu icke står där. Det är icke avslutat, och författaren har så disponerat sitt ämne, att kapitlet om lagstiftningsmaktens område, vilket rimligtvis innesluter de intressantaste och väl även svåraste problemen, placerats sist och endast till en mindre del förelåg vid specimenstidens utgång, medan däremot kapitlet om lagstiftningens former, som erbjuder mindre av både svårigheter och intresse, förutskickats. Ej obetydliga partier av vad som avlämnats upptages därför av lättare gods. Därtill kommer det sätt, varpå författaren begränsat sitt ämne. Han har naturligtvis härvid sin fulla frihet, men det står åtminstone för mig utom allt tvivel, att ett arbete över lagstiftningen enligt *svensk* rätt skulle ha vunnit i värde och fångat intresset på ett helt annat sätt, om författaren icke stannat vid lagstiftning genom beslut av *konung och riksdag*. I alla händelser förefaller det mig onaturligt att frånskilja kyrkolagstiftningen, som ju ända till 1866 var likställd med civillagstiftningen och alltjämt erbjuder stora likheter med denna. En och annan gång finner man också, att författaren undvikit intressanta problem utan tillfredsställande motivering; jfr t. ex. yttrandet på sid. 219 (slutet) med framställningen sid. 64 ff. — Det som nu sagts bör emellertid ej stå i vägen för ett erkännande av arbetets stora förtjänster, och när det en gång föreligger avslutat bör det, förutsatt att de ännu återstående partierna bli av samma kvalitet som de hittills färdiga, kunna räkna på en rangplats inom vår visserligen icke alltför rikhaltiga statsrättsliga litteratur.

Inom folkrätten har Herlitz speciminerat dels genom sin ena provföreläsning, till vilken jag strax återkommer, dels med ett maskinskrivet kompendium, utgivet under hans medverkan av Juridiska Föreningen vid Stockholms Högskola. Sistnämnda arbete framträder väl icke rimligen med anspråk på vetenskaplig självstän-

dighet, men ådagalägger Herlitz' intresse för och förtrogenhet med även denna del av professurens läroområde.

Herlitz' provföreläsningar tillfredsställde även mycket högt ställda anspråk. I all synnerhet gällde detta den över förelagt ämne (»De av nationernas förbund anordnade mandaten»). Mot innehållet kunde väl en och annan anmärkning göras, såsom att föreläsaren icke klarlade skillnaden mellan B- och C-mandaten eller åtminstone påpekade svårigheten att bestämma denna skillnad. Men hans förmåga att klart och lättfattligt och utan stöd av några som helst minnesanteckningar framlägga material och synpunkter samt upprätthålla kontakten med åhörarna var synnerligen anmärkningsvärd. Den andra föreläsningen (om besvärsrätten) vittnade visserligen i lika hög grad om hans muntliga framställningskonst, men ämnet var väl vidlyftigt för en enda undervisningstimma, och föreläsaren fick upprepade gånger avfärda viktiga frågor med en anmärkning, att tiden ej medgäve att ingå på dem.

Omsorgsfull materialsamling, noggrannhet och grundlighet i genomarbetningen, fast förankring i den positiva rätten och överhuvud i realiteterna, ett sunt juridiskt omdöme och klarhet i framställningen äro egenskaper, som synas mig karaktärisera Herlitz som vetenskapsman. De till både innehåll och omfång betydande arbeten, som han under en relativt kort tidrymd utgivit, bära vittne om en mindre vanlig energi och förmåga att organisera sitt arbete. Jag anser honom *fullt kompetent och skicklig till den sökta befattningen.*

II. *Lektorn Fredrik Lagerroth.* Liksom Herlitz är Lagerroth egentligen humanist. Han har i åtskilliga år varit docent inom Lunds universitets filosofiska fakultet, först i »historisk statskunskap», därefter i »statskunskap». Han har upprepade gånger förestått professorsämbetet i statskunskap och statistik vid nämnda universitet och därunder även behandlat den positiva statsrättens problem. Någon genom kunskapsbetyg vitsordad juridisk utbildning äger han icke, och ej heller har han, så vitt av meritförteckningen framgår, utövat någon verksamhet på det praktiska rättslivets område.

Lagerroths vetenskapliga intresse har framför allt riktat sig på de politiska idéernas historia och på stats- eller rättsfilosofiska spörsmål. Den positiva statsrätten har han endast i ringa utsträckning bearbetat. På senare tid har han ägnat ett aktningvärt forskningsarbete åt kamerala och kameralhistoriska frågor.

Lagerroths förnämsta arbete är utan tvekan hans imponerande gradualavhandling om »Frihetstidens författning». Om dess värde ha olika meningar uttalats. Att det vittnar om originalitet, lärdom, målmedveten energi samt förmåga av klar och fängslande framställning, kan väl sägas utan att man behöver befara någon opposition. Därutöver skall jag emellertid ej försöka mig på någon värdesättning. Vilka förtjänster arbetet än må ha i och för sig,

står det nämligen klart för mig, att det ej — lika litet som de båda andra, med gradualavhandlingen nära förknippade skrifterna »Konungamakten i frihetstidens statsrättsliga teori» och »Konung och adel» — kan, med min förut uttalade uppfattning rörande den nu ifrågakarande professurens ställning och uppgift, tillmätas någon större betydelse i konkurrensen om densamma. De äro samliga rent historiska arbeten, men sysselsätta sig icke med författningshistoria i egentlig mening, utan med vissa politiska idéers kamp och genombrott.

På den allmänna statslärans och statsfilosofiens områden är Lagerroth synnerligen väl bevandrad. Han behärskar litteraturen och är väl förtrogen med problemställningarna. Han har särskilt ägnat sitt intresse åt den rättsfilosofiska skola, som bär namn efter österrikaren Hans Kelsen, och han kan jämte Hägerström göra anspråk på äran att ha introducerat Kelsen i vår vetenskapliga litteratur. Lagerroths huvudskrifter på detta område äro hans avhandling om »Psykologisk verklighet och juridisk fiktion vid tillämpningen av Sveriges grundlagar» samt hans studie över »Boström och Kelsen».

I det förra arbetet söker författaren skipa rättvisa mellan tvänne olika statsfilosofiska riktningar, den »psykologistiska», vilken fattar staten som en psykologisk realitet, och den »logistiska», närmare bestämt den Kelsenska, som i staten ser allenast ett (av tankeekonomiska skäl personifierat) system av rättsnormer, och han söker göra detta genom att »pröva» såväl den ena som den andra på svensk grundlagstillämpning. Han påvisar genom utförligt behandlade exempel, hurusom den i enlighet med grundlagens föreskrifter bildade »statsviljan» icke motsvaras av någon »psykologisk» vilja hos de därvid medverkande individerna — konungen behöver icke känna innehållet i de beslut han utfärdar, riksdagsmännen kunna vara helt okunniga om de lagparagrafer, varom de votera o. s. v. — och han ser häri ett bevis för att staten icke är en psykologisk realitet. Jag lämnar därhän, huruvida den Kelsenska statsuppfattningen är riktig eller ej. Men författarens bevisning synes icke tillfredsställande. Den »vilja», varom det är fråga i de av honom anförda exemplen, är en *juridisk* vilja — under vissa i lag angivna förutsättningar skall en viljeförklaring *anses* föreligga — och det som författaren har påvisat genom sina exempel är endast, att denna vilja icke behöver motsvaras av en psykologisk, att den psykologiska viljan åtminstone i viss utsträckning är irrelevant. Detta otvivelaktigt riktiga resultat, som för övrigt skulle ha kunnat nås vida enklare och bättre genom en analys av den juridiska viljans natur, innebär emellertid ännu intet bevis för uppfattningen av staten som endast och allenast ett normsystem. — Men om också författaren icke kan sägas ha lyckats i sitt försök att med tillhjälp av svensk praxis stödja den Kelsenska statsteorien, hindrar detta dock icke, att arbetet innehåller förträffliga partier och i sin helhet är både underhållande och tankeväckande. Författarens exposé av

de olika statsteorierna, särskilt hans framställning av den »juridiskt-fiktiva» teorien, synes mig mycket förtjänstfull. Redogörelsen för svensk grundlagstillämpning lämnar väl icke egentligen några nya bidrag till kännedomen om det svenska författningsslivet, men den har gett författaren tillfälle att ådagalägga, hurusom han i den Kelsenska skolan fått uppmärksamheten riktad på vikten av att skilja mellan rättsligt relevanta och irrelevanta omständigheter samt överhuvud anlägga juridiska synpunkter på spörsmålen. Därmed vill jag dock icke ha sagt, att jag finner författaren alltid ha vid de refererade frågornas bedömande träffat det riktiga. För att endast taga ett exempel, så ser det ut, som om författaren utginge ifrån att en statlig akt alltid blir en nullitet, så snart någon lagstadgad form åsidosatts, vilket ju vore att mycket förenkla problemet om nullitetsverkan vid ett begånget fel. För övrigt tror jag, att det skulle varit lyckligt, om författaren vid valet av belysande exempel icke begränsat sig till de högsta statsorganen, utan jämväl tagit i betraktande domstolar och andra ämbetsverk, vilka ju ävenledes giva uttryck åt statsviljan. Det skulle säkert ha givit honom åtskilligt att tänka på. Han ifrågasätter t. ex., huruvida det icke är juridiskt likgiltigt, om riksdagsmännen äro medvetna om sina vota eller avge dem i sovande tillstånd. Skulle han månne vilja anlägga samma synpunkter också på en resolution, som en ämbetsman utfärdar under inflytande av tvång eller hypnos!

I uppsatsen om »Boström och Kelsen» lämnar författaren först en klar och instruktiv översikt av Boströms och Kelsens stats- och rättsteorier för att sedan framhålla de många överraskande och slående likheterna mellan de båda systemen. Sammanställningen, som vederligen icke förut gjorts, är högst intressant. När författaren ifrågasätter, huruvida icke systemen »i stort sett äro desamma», känner man sig dock något tveksam om svaret. Boström och Kelsen ha dock en väsentligen olika uppfattning av statens väsen; för den förre är staten en metafysisk realitet, för den senare endast ett system av rättsnormer. Man skulle ha önskat klarhet över, huruvida denna olikhet inverkar på deras statslärores detaljer. Gemensamt för dem båda är t. ex. att rättsnormerna äro normer för staten och icke imperativ, riktade till individen. För Boströms del motiveras detta därmed, att staten är en metafysisk person; liksom sedelagen är individens lag, så är rätten statens lag, och det ena väsendets lag kan icke vara lag för det andra väsendet. För Kelsen måste motiveringen bli en helt annan. Likheten måste på denna punkt sägas vara mera skenbar än verklig. Är det möjligen så även annorstädes?

Lagerroths i maskinskrift avlämnade avhandling om »Stats- och rättsbegrepp i Platons skrifter till och med Politeia» tillhör den praktiska filosofiens historia, ehuru på ett par punkter anknytning göres till moderna statsteorier. Jag vågar icke inlåta mig på ett bedömande av skriftens vetenskapliga värde.

På den positiva statsrättens område är Lagerroth representerad

— förutom i viss mån genom sin förutnämnda avhandling om »Psykologisk verklighet och juridisk fiktion» — av några tidskriftsuppsatser. — »Ett grundlagsbrott och dess motivering» behandlar en grundlagstolkningsfråga, vars besvarande icke numera torde innebära svårigheter eller vålla meningsskiljaktigheter; uppsatsen är också till största delen en — klar och uttömmande — refererande framställning av huru 1857 års regentskap kom till och av de vägar, på vilka man sökte kringgå grundlagens föreskrifter. — Uppsatsen om »Förmenta gränser för de svenska statsmakternas grundlagsstiftningsrätt» innehåller dels referat och kritik av Chr. J. Boströms rent filosofiska motivering för vissa författningsbestämmelsers orubblighet, dels en redogörelse för Lindhagens vid 1912 års riksdag väckta »republikmotion» och dess öden i riksdagen, med väl motiverat ståndpunktstagande beträffande de skilda uppfattningar, som därvid gjorde sig gällande. — Den lilla artikeln »Var konungens borggårdstal grundlagsstridigt?», vilken endast innebär en tillämpning av Kelsenska tankegångar, går i sina huvuddrag igen i »Psykologisk verklighet». — Slutligen har Lagerroth i maskinskrift avlämnat tvänne (sedermera i Statsv. Tidskrift tryckta) uppsatser, den ena om »Regeringsformen § 73», den andra om »Upplösningsprivilegiet enligt svensk rätt», av vilka den senare i sin helhet, den förra delvis användes som provföreläsning. Uppsatsen om RF § 73 innehåller i sin kritik åtskilligt, som är träffande, men det positiva resultat författaren kommer till är så otillfredsställande, att det owillkorligen bort mana honom att söka sig fram på någon annan linje än den valda. — Uppsatsen om upplösningsrätten är avgjort bättre; vid dess bedömande har man för övrigt att taga hänsyn till, att den utgör en provföreläsning över förelagt ämne, och att alltså författaren vid dess utarbetande ej haft mer än en helt kort tid till sitt förfogande.

Inom förvaltningsrätten har Lagerroth speciminerat genom några huvudsakligen finanshistoriska undersökningar, tillsammans omkring 500 maskinskrivna sidor. Två av dessa bära titeln »Decentralisation och centralisation inom svensk finansförvaltning och svenskt budgetväsen». Den ena av dem ger en brett — efter min mening alltför brett — anlagd framställning av den svenska statshushållningens *tekniska anordning* fram till frihetstiden, den andra redogör huvudsakligen för riksdagsbehandlingen av frågor rörande vissa vakansfonder (särskilt passevolansfonderna). I en tredje avhandling, med titeln »Ett systemskifte inom svensk statshushållning» ger författaren en för såväl vetenskap som praxis värdefull översikt över de beslut, varigenom grundskatter och indelningsverk så småningom avskaffades, samt över ännu kvarstående rester därav. — Om samtliga de nu nämnda arbetena kan det sägas, att de lämna en i ovisshet om författarens förmåga att behandla *rättsliga* spørsmål på förvaltningens område, men att de å andra sidan visa, att hans vetenskapliga intressen icke äro ensidigt inriktade på den teoretiska spekulatonens spørsmål, utan att han också kan

ägna ett omfattande forskningsarbete åt sådana frågor, som tillhöra det praktiska rättslivet.

Någon dokumentering för sin kompetens i ämnet folkrätt har Lagerroth icke lämnat.

Den klarhet i framställningen, som präglar Lagerroths skrifter, låter förmoda, att han är en god pedagog. Hans provföreläsningar, vilkas innehåll förut berörts, gjorde dock alltför mycket intryck av att vara memorerade uppsatser. Man skulle önskat större enkelhet i den språkliga periodbyggnaden samt en tydligare adress till och bättre rapport med auditoriet.

Lagerroth är utan minsta tvivel en betydande vetenskaplig begåvning. Han griper sig an med omfattande och djupgående spörsmål, helst av filosofisk art, han behandlar dem genomträngande och energiskt, han besitter en omfattande lärdöm, hans språk är klart och behagligt med väl avrundade perioder och en viss temperamentsfull friskhet. Han skulle säkert passa utmärkt på en professorsstol och göra densamma all heder. Hans vetenskapliga produktion pekar dock icke hittills mot en *juridisk* professur. Hans förnämsta arbeten ligga vid periferien av den lediga professurens läroombåde. Studiet av Kelsen har visserligen varit honom en god skola, men hans skrifter giva icke tillfredsställande bevis för att han besitter den nödiga juridiska underbyggnaden och det juridiskt tränade omdömet. Till en professur i statskunskap skulle jag obetingat förklara honom kompetent. Med den undanskjutna plats, som detta ämne har inom den sökta professurens område, kan jag beträffande denna icke komma längre än till *en med tvekan avgiven kompetensförklaring*.

III. *Juris Doktor Carl Gustav Melander*. D:r Melander är den ende av de sökande, som avlagt juridisk examen, nämligen dels — med ganska vackra betyg — juris utriusque kandidatexamen, dels juris licentiatexamen. Detta är emellertid hans enda företråde framför medsökandena. Vid granskningen av hans litterära produktion märker man snart, att denna står på ett helt annat och vida lägre vetenskapligt plan. Melanders förstlingsarbete (utg. 1908) behandlar »Svenska riksdagens justitieombudsman». Det utgör endast första delen av ett brett anlagt verk, vars fortsättning icke sedermera följt. Arbetet vittnar om ingående studier, beläsenhet och samlarflit. Det innehåller flera förtjänstfulla detaljer. Som helhet betraktat kan det däremot icke få något högre vitsord. De olika kapitlen, vilka till det mesta röra periferiska frågor, stå icke i något egentligt systematiskt sammanhang med varandra. Det insamlade materialet är icke heller tillbörligt sovrat och bearbetat. Icke förty är denna avhandling Melanders bästa arbete. Hans senare produktion utgöres, förutom av några smärre tidnings- och tidskriftsuppsatser, av den 1910 utgivna första delen av ett arbete om »RF § 90», en maskinskriven avhandling om »ny eller fortsatt riksdag» samt en delvis i maskinskrift avlämnad skrift med titeln »En fattigvårds-

rättslig principfråga». Några framsteg beteckna dessa skrifter icke. Snarare tvärtom. De brister, som voro till finande i förstlingsarbetet, framträda i de senare skrifterna tydligare. Dispositionen är oklar. Författaren samlar en myckenhet material, men han skiljer icke sedan mellan stort och smått, viktigt och oviktigt. Därav den opropotionerligt stora plats noterna upptaga, de ofta ganska onödiga exkurser, som tynga framställningen, det skrupulösa noterandet av alla möjliga annorlunda tänkande -- varvid mot gängse bruk t. o. m. muntliga yttranden någon gång tagas med. Författarens sätt att polemisera med sina meningsmotståndare eller kanske rättare någon utvald sådan verkar tröttande; man får ibland intryck av en strid för stridens egen skull. Författarens språk är också stundom oklart och mindre välvårdat.

Melanders undervisningsprov vittnade icke om någon större förmåga av muntlig framställning. Den första provföreläsningen, om »Förenings- och församlingsrätten», var en, därtill väl lågmäld, uppläsning från papperet. Mot dess innehåll kunde man anmärka, att föreläsaren alltför litet beaktade de intressanta detaljspörsmål, som församlingsrätten erbjuder, och som även påkallat avgöranden i praxis. Den andra föreläsningen, över »Montesquieu och regeringsformen 1809», var i formellt avseende bättre. Den framfördes mera energiskt och intresserat och under mindre beroende av manuskriptet. Föreläsarens sätt att polemisera mot annorlunda tänkande gjorde däremot ett mindre sympatiskt intryck.

D:r Melander har efter mitt omdöme *icke tillräckligt styrkt sin skicklighet till det sökta ämbetet.*

Av det föregående torde utan vidare motivering framgå, att av de båda sökande, vilka kunnat förklaras kompetenta, Herlitz bör sättas främst. Så som jag för min del fattar den lediga professurens uppgift, är han i själva verket den ende, som på allvar kan komma i fråga. För säkerhets skull vill jag dock tillägga, att även om jag skulle ha misstagit mig om den plats, som inom professurens område tillkommer ämnet statskunskap, och till följd därav mitt omdöme om Lagerroth rättvisligen bör justeras till hans förmån, Herlitz dock alltjämt bör tillerkännas ett bestämt företräde.

Lund den 1 juni 1927.

Rob. Malmgren.

II. Professor Varenius' yttrande.

Till Stockholms Högskolas lärarråd.

Till fullgörande av det mig lämnade uppdraget att såsom sakkunnig avgiva förberedande utlåtande över de sökande till professuren i statsrätt med statskunskap jämte förvaltningsrätt och folkrätt vid Stockholms Högskola får jag efter tagen kännedom om ansökningshandlingarna vördsamt anföra följande.

Över en av de sökande, juris doktor, filosofie licentiat Gustaf Melander har jag redan förut flera gånger haft att uttala mig och särskilt vid hans upprepade speciminering åren 1908—1910 för professuren i statsrätt, förvaltningsrätt, kyrkorätt och folkrätt vid Lunds universitet. Av hans då företedda lärdomsprov är avhandlingen om justitieombudsmannen det jämförelsevis mest vägande. »Det vittnar» — yttrade jag i mitt första utlåtande — »otvivelaktigt om ett betydande därpå nedlagt arbete och om energi i insamlandet av ett ganska spritt och icke alltid så lätt tillgängligt material. Men bearbetningen därav lämnar rum för viktiga anmärkningar. En sådan kan anknytas redan till den på titelbladet befintliga sifferbeteckningen I, 1; det är blott första delens första underavdelning, som föreligger, och denna omfattar, fränsett en historisk inledning, endast vad man skulle kunna kalla institutionens utanverk, visar yttre organisatoriska sidor av densamma, medan behandlingen av kärnpunkten däri, själva befogenheterna, jämte åtskilligt annat fått anstå till framtiden». Och detta år 1909 fällda omdöme behåller ännu sin giltighet; någon fortsättning på det sålunda inledda arbetet har tills dato icke följt. Jag har således med avseende å detsamma endast att rekapitulera huvudpunkterna av vad jag vid förutnämnda tillfälle ytterligare därom anförde. Hit höra sålunda vissa formella svagheter, av vilka den viktigaste torde vara författarens bristande förmåga att nöjaktigt behärska sitt material och sammansmälta det till en enhetlig framställning. Å andra sidan bör erkännas, att hans samlarflit »bragt åtskilligt nytt i dagen», och att han avvunnit sitt material »åtskilliga resultat av intresse. Men dessa äro dock enligt min mening icke av en betydenhet, motsvarande den vetenskapliga apparat, som satts i gång, ej heller synas mig hans deduktioner vittna om något större mått av juridiskt skarpsinne».

Av Melanders övriga tidigare produktion är hans arbete »R. F. § 90 en studie i svensk statsrätt I», det till omfånget mest betydande. Uppgiften är här delvis en annan; här gäller det icke en systematisk

framställning av en institution utan en principutredning på basis av ordalagen i en svårtolkad grundlags paragraf. Jag kan icke finna, att Melander lyckats på något mer avgörande sätt belysa densamma. »Även här framträder» — som jag yttrade i mitt utlåtande av år 1911 vid den förnyade specimineringen för Lundaprofessuren — »hans bristande förmåga att med erforderlig klarhet och överskådlig-het gruppera sitt material; även här gäller, att de resultat, som vinnas, icke äro oomtvistliga eller av mer betydande värde».

Av de smärre skrifter som ingingo i Melanders speciminering för denna professur, må särskilt nämnas hans provföreläsning om krigskontraband (självvalt ämne) såsom vittnande om i viss utsträckning bedrivna folkrättsliga studier. Den har sedermera, år 1912 utgivits av trycket.

Resultatet av Melanders förnyade speciminering för professuren i Lund blev, som bekant, att ingen av de sakkunnige ansåg sig kunna förklara honom kompetent till det sökta ämbetet. Återstår då att till behandling upptaga frågan, huruvida han genom senare vetenskaplig verksamhet kan anses ha förvärvat meriter, tillräckliga att styrka kompetens till den professur han nu söker. Vad han under de dryga femton år, som ligga mellan hans förra och hans senaste speciminering, producerat och av trycket utgivit, finnes emellertid, fränsett i meritförteckningen icke specificerat småtryck, begränsat till tvänne mindre tidskriftsuppsatser, båda fallande inom området för hans tidigare produktion, och några tidningsartiklar. Vid sådant förhållande faller tydligtvis huvudvikten i hans nu företedda nya specimina på de två avhandlingar, den ena av stats- den andra av förvaltningsrättsligt innehåll, som han ingivit, till en mindre del i korrektur men för övrigt i maskinskrift. Det är denna omständighet, men icke det direktiv Melander funnit lämpligt att i en maskinskriven uppsats om maskinskrivna speciminas likvärdighet med tryckta söka giva de sakkunniga, som föranleder mig att upptaga hans båda nyssnämnda lärdomsprov till en något mer ingående behandling, än som de i och för sig tagna och i sitt hittillsvarande skick kunde påkalla.

Den statsrättsliga, helt maskinskrivna avhandlingen är i Melanders meritförteckning betitlad: till frågan om »ny eller fortsatt riksdag» och sönderfaller i tre underavdelningar: a) grundlagsproceduren, b) revisorsvalet, c) P. M. angående Kjelléns riksdagsmotion 1914. Den sistnämnda skriften, som är daterad juli 1914, upptager inalles fyra sidor och torde icke tarva något ytterligare omnämnande; något vidlyftigare är avdelning b) (om revisorsvalet), som belöper sig till 12 sidor text och 2 sidor noter; den är enligt författarens eget erkännande att anse endast som en »torso» och bär genom diverse handskrivna rättelser även syn för sägen. Tyngdpunkten ligger således i avdelning a, som har till överskrift: »grundlagsproceduren och nyriksdagsteorien» och upptager 43 sidor text och 28 sidor noter.

Enligt författarens försäkran i sin nyss berörda specimensrätts-

liga uppsats är denna avhandling »fullt genomarbetad och tryckfärdig (med viss oväsentlig ändring i början)». Av densamma framgår även, att Melander har god kännedom om den litteratur, som finnes över ämnet i fråga, och att han flitigt studerat dithörande riksdagsprotokoll. Hans referat av de argument, som framförts till stöd för den år 1887 i allt väsentligt segrande nyriksdagsteorien är också ganska fullständigt. Men när han försöker sig på en egen och självständig kritik av motsidans bevisning, måste hans framställning anses i väsentliga delar förfelad. För att styrka detta är det nog att påpeka, hur Melander opererar med § 5 R. O., som innehåller huvudstödet för den mening, som 1887 ville göra gällande, att detta års vaderriksdag var inkompetent att till definitiv behandling upptaga grundlagsförslag, vilka godkänts som vilande under den legislaturperiod, som inletts med 1885 års lagtima riksdag.

Förfäktarna av denna mening, till vilka även undertecknad, genom en i Historisk tidskrift 1897 införd recension över E. R. Sundins avhandling om Svensk konungs rätt att upplösa riksdag, slutit sig, gå ut ifrån den historiskt givna och i själva ordet liggande betydelsen av termen lagtima riksdag och förstå sålunda därmed en riksdag, som å i lag satt tid sammanträder, på sätt i § 49 R.F. och § 2 R.O. närmare angives. Att detta sker oberoende av konungens kallelse, kan naturligen tilläggas men är — i motsats till vad Melander förmenat — icke väsentligt, såsom följande redan av den först anförda bestämningen. Urtima kallas åter den riksdag, som sammanträder å i särskild kallelse angiven tid. Denna gamla, från frihetstiden ärvda skillnad är den grundläggande, och intill 1866 fanns ingen skillnad i befogenheter mellan lagtima och urtima riksdag. En sådan stadgades först i samband med införandet av årliga riksmöten genom 1866 års R.O. Urtima riksdag fick då karaktären av en utfyllnad till årets lagtima, den 15 januari sammanträdande riksdag med därav följande begränsning i kompetens, och lagtima riksdag förbehölls i dess egenskap som sådan en rad av uppgifter och befogenheter, bland dessa att behandla grundlagsförslag. Befogenhetsdifferensen är således ett senare tillkommet accessorium till den ursprungliga och primära, av sammanträdestidens fixering i lag bestämda.

Av det nu sagda följer, att, då i § 5 R.O. föreskrives, att om »lagtima riksdag» i samband med förordnande om nya val upplöses innan den varit fyra månader tillsammans, riksdagen skall »med bibehållande av sin egenskap utav lagtima sammanträda å den tid inom tre månader, som konungen bestämmer», termerna *lagtima riksdag* och *riksdag som behåller egenskapen av lagtima* icke kunna anses rättsligt likbetydande. Egenskapen att sammanträda den 15 januari kunde ju icke bibehållas av den senare riksdagen; de anförda orden måste i stället, tillämpade på nu berörda fall, betyda, att den efter upplösningen sammanträdande riksdagen bibehöll de befogenheter, som tillkommo den upplösta i dess egenskap av lag-

tima. Men till dessa hörde icke befogenheten att till definitiv prövning upptaga grundlagsförslag av ovan angiven beskaffenhet.

Hur går nu Melander till väga vid sin behandling av denna huvudpunkt? Jo han förklarar utan vidare: »Grundlagen erinrar om, att den inom de tre månaderna sammanträdande riksdagen är *lagtima* (understruket av Melander) ehuru de båda första i detta begrepp vanligen ingående momenten (: sammanträde å i lag satt tid och oberoende av konungens kallelse) här saknas». Och sedan fortsätter han å s. 24 på följande sätt: »Om man nu med stöd av R.O. § 5 hävdar och sedan verkligen fasthåller, att med *lagtima* riksdag företrädesvis förstås den riksdag, som har viss befogenhet, så faller det genast i ögonen, att man ej kan säga, att med *lagtima* riksdag kan *endast* den riksdag förstås, som å i lag satt tid sammanträder'. Man är oberättigad att i grundlagens ord inlägga en begränsning, som de icke innehålla». Med andra ord, mot den bevisning, som företetts om såväl språklig som rättslig åtskillnad mellan de båda anförda termerna i § 5 R.O., sätter Melander ett enkelt påstående, att vaderiksdagen är *lagtima*, och att detta är vad § 5 R.O. verkligen innehåller. Det anförda torde göra till fyllest för bedömandet av det värde en på sådan grund uppbyggd bevisföring kan anses äga.

Melanders förvaltningsrättsliga avhandling är ingiven dels i korrektur (2 ark), dels (till återstoden) i maskinskrift; denna senare del, som upptager 18 sidor text och 10 sidor noter, föreligger däremot icke, som förf. själv erkänner (hans specimentsrättsliga uppsats s. 14) i fullt tryckfärdigt skick. Det ämne, som Melander här upptagit till behandling, är framförallt den fattigvårdsrättsliga vårdnadsbehörigheten, men i samband härmed har han inledningsvis även något berört hemortsrättsproblemet. Det skall icke heller förnekas, att det finnes goda skäl härtill, och åtskilligt av vad Melander i detta parti av sin undersökning yttrat. — t. ex. om hemortsrättens betydelse såsom avseende allenast fattigvårdstungans rättvisa fördelning fattigvårdssamhällena emellan finner jag vara fullkomligt riktigt. Ett sådant vitsord kan jag emellertid icke tillerkänna den framställning Melander lämnar av undersökningens huvudparti, vårdnadsbehörigheten. Den har i stor utsträckning gestaltats som en kritik av den utredning angående samma ämne, som dåvarande docenten Birger Ekeberg år 1905 lämnade i Ekonomisk tidskrift, en kritik, helf naturligt förd på basen av 1871 års, numera av 1918 års fattigvårdslag ersatta fattigvårdsförordning, men för övrigt på en gång olämplig till sin form och otillfredsställande till sitt innehåll.

Så t. ex. finner Melander (s. 28 i maskinskr.) »grundförutsättningen för hela (det av Ekeberg förda) resonemanget om en principiell inskränkning i vårdnadsbehörigheten till en sfär, på annat sätt beskriven än genom vistelsens enkla faktum» vara »den, att man i § 11 — jämförd med § 12 — har att söka 'huvudregeln' för det rättsliga begreppet fattigvård (Ekeberg s. 373). Jag finner denna förutsättning vara oriktig; regeln bör sökas på andra ställen,

speciellt i §§ 1, 29 och 30». Vad Ekeberg söker i § 11 är emellertid huvudregeln icke »för det rättsliga begreppet fattigvård» utan för vårdnadsbehörigheten; att huvudregeln för det rättsliga begreppet fattigvård är att söka i § 1, har han aldrig bestritt, men det är något, som han på denna punkt icke haft anledning att uttala sig om. Överhuvud lider detta parti av Melanders undersökning; av den även annorstädes hos honom påvisbara svagheten att förutsätta vad som skall bevisas såsom något i och för sig givet. När det i § 11 heter, att den, som vill söka fattigvård, äger att anmäla sig hos ordföranden i fattigvårdsstyrelsen i det fattigvårdssamhälle, inom vilket han vistas, blir detta ord »vistas» för Melander genast liktydigt med »vistelsens enkla faktum», något som sedermera (s. 30) utföres på följande sätt: »Vad som uteslutes är, att den behövande tar sig för att brevlades vända sig till vilket fattigvårdssamhälle han behagar». D. v. s. blott och bart den omständigheten, att en fattigvårdssökande sätter sin fot på ett fattigvårdssamhälles mark skulle vara nog för att göra detta vårdnadsbehörigt med avseende å honom, oberoende av hur tillfälligt eller av vilken anledning det kan ha skett. I så fall skulle, som Ekeberg påpekar (s. 370), »månående rent av i ohemul avsikt tillkomna fakta» kunna skapa vårdnadsbehörighet. Men å andra sidan gäller, som Ekeberg uttryckligen betonar, att detta begrepp »måste bestämmas på ett sätt, som icke i och för sig för något under § 1 hänförligt vårdnadsfall utesluter möjligheten att erhålla omedelbar vård i den ordning, som i §§ 11 och 12 är stadgad» (ss. 369—70). Att teoretiskt avgränsa dessa båda synpunkters inbördes relation är ett problem, som ingalunda är lätt, och allra minst har det lyckats Melander att lösa det genom att fränkänna den förstnämnda synpunkten varje berättigande.

Av Melanders samlade produktion är enligt min mening förstlingsarbetet om justitieombudsmannen fortfarande det jämförelsevis bästa, och det är mycket möjligt, ja sannolikt, att hans ställning i meriteringshänseende skulle varit en helt annan och förmånligare, än den nu är, om han under de många år, som gått sedan det gavs ut, koncentrerat sig på att slutföra denna undersökning, för vars fullföljande han enligt sitt maj 1908 daterade företal till dess del I, 1 hade betydande förarbäten. Därnäst i värde sätter jag hans studie om § 90 R. F.; i förhållande till dessa båda tidigare arbeten beteckna hans specimina för den nu sökta professuren en avgjord tillbakagång såväl i vunna vetenskapliga resultat som i vetenskaplig hållning och ton.

Återstår, till sist att nämna något om de av Melander hållna provföreläsningarna. Ingendera av dem kan anses som ett fullgott undervisningsprov. Föreläsningen om det förelagda ämnet: »förenings och församlingsrätten», var till sitt innehåll ganska fragmentarisk, och den rent formella gestaltningen förrådde en osäkerhet, som dock i viss mån kan förklaras ur ovanan vid lokalen med dess svåra akustik. Föreläsningen över det självvalda ämnet: »Montesquieu och 1809 års regeringsform», var så till vida bättre, att den

klar och redig stil. Men även bristerna äro betydande. Begränsningens konst har sålunda icke blivit förf. beskärd. Framställningen tynges av oupphörliga utvecklingar, och detaljutredningar av än historisk, än komparativt statsrättslig eller idépolitisk art, som icke blott giva arbetet en onödig bredd utan, även försvåra överblickandet av den utvecklingskedja förf. vill framlägga. Och än viktigare är, att det brister i historisk objektivitet och vetenskaplig metod.

Härmed vare icke förnekad, att Lagerroths försök till omvärdering av vår författningshistoria under såväl frihetstiden som föregående skeden innehåller många slående iakttagelser och intressanta uppslag, men dessa förtjänster i detaljen rubba icke omdömet om arbetet i dess helhet.»

Av övriga Lagerroths första speciminering tillhörande arbeten torde vara nog att nämna hans skrift om Gustav III och adeln och hans i Statsvetenskaplig tidskrift intagna uppsats om tillkomsten av 1857 års regentskap. Den förstnämnda »kan anses som en fortsättning av 'frihetstidens författning', men är betydligt svagare»; den senare åter är »inom sin trängre ram vida mer tillfredsställande. Den grundlagstolkning, som han här framlägger, kan jag så mycket hellre giva min tillslutning, som jag själv i en samtidigt utgiven uppsats i annat sammanhang och från andra utgångspunkter fått anledning beröra denna fråga och därvid uttalat mig i samma riktning. Sålunda ha vi oberoende av varandra kommit till samma resultat.»

Lagerroths senare vetenskapliga verksamhet har följt tvenne huvudlinjer, en statsfilosofisk och en kameralthistorisk. Inom båda dessa områden är han företrädd av ett flertal skrifter. Till den förra gruppen höra uppsatserna i Statsvetenskaplig tidskrift: Om förmenta gränser för de svenska statsmakternas grundlagsstiftningsrätt; Boström och Kelsen, en jämförelse, recensionen darsammastädes av Gustaf Olsson: Det statsrealistiska problemet med särskild hänsyn till den rättsfilosofiska skolan i Wien; stats- och rättsbegrepp i Platonsskrifter t. o. m. Politeia (i maskinskrift); samt slutligen och framför allt den i Lunds universitets årsskrift intagna avhandlingen: psykologisk verklighet och juridisk fiktion vid tillämpningen av Sveriges grundlagar.

I det första och det sista av de anförda arbetena går Lagerroth även in på tolkning av positiva grundlagsbud, låt vara att det sker med den filosofiska utredningen som underlag för och ram kring det hela. Och särskilt om avhandlingen »Psykologisk verklighet och juridisk fiktion» gäller, att de statsrättsliga problem, som där beröras, icke stå i något systematiskt inre samband utan äro exemplifikation, uttagna i syfte att styrka och belysa författarens statsfilosofiska teser. Hans sätt att behandla dessa frågor vittnar om en berömvärd opartiskhet liksom även om kunskap. De uppgifter, som meddelas, äro sålunda i regel riktiga, ett omdöme, vars giltighet icke upphäves av det enstaka misstag författaren begår då han s. 78 ff. likställer grundlagarnas term beviljning med den allmänna

bevillningen. Av § 69 R.F. jämförd med § 109: 3:o R.F. i den lydelse detta lagrum hade intill 1921, framgår emellertid, att regeringsformen använder uttrycket bevillning i betydelsen av bevillningsmedlen, d. v. s. såsom liktydigt med sammanfattningen av alla bevillningarna, vilka i § 69 R.F. tänkas tagna i anspråk för täckningen av det bristsaldo, som uppstår, när från utgiftsstatens slutsumma drages de ordinarie statsinkomsternas beräknade belopp. Innebörden av denna terminologi undergick naturligtvis ingen förändring därigenom, att den saldering, som § 69 R.F. anknyter till samtliga bevillningarna, sedermera i praxis framflyttats till ett vida senare stadium av budgetbehandlingen med begränsning till den s. k. allmänna bevillningen. Att denna procedur efterhand stelnade till en tom form, är av Lagerroth fullkomligt riktigt framhållet, och det är detta, som här för honom är det väsentliga, den terminologiska distinktionen är av underordnad betydelse för hans statsfilosofiska bevisning.

Villigt må också erkännas, att denna, även om hänsyn togs till författarens, f. ö. av honom själv öppet framhållna lärjungaskap till Wienerkolans mästare Kelsen, vittnar icke blott om ett betydande därpå nedlagt arbete utan även om skarpsinne och stilistisk förmåga. På en den positiva statsrättens man ge dock hans teorier intrycket av något verklighetsfrämmande, särskilt i betraktande av det slutresultat, i vilket undersökningen mynnar ut, enligt vilket staten ingenting annat skulle vara än »ett system av rättsregler, genom ett fiktivt arrangemang åskådliggjort i bilden av en mänsklig person».

Den kameralhistoriska gruppen åter omfattar avhandlingarna »Ett systemskifte inom svensk statshushållning, översikt över grundskatte- och indelningsverkets avveckling» och »Decentralisation och centralisation i svensk finansförvaltning och svenskt budgetväsen», båda ingivna i maskinskrift. Efter specimenetidens slut har emellertid ett fristående parti publicerats i Statsvetenskaplig tidskrift under rubrik »Mantal och fyrk».

Bakom dessa skrifter ligger ett betydande forskningsarbete, och en mängd uppgifter äro här sammanförda, som eljest måste sökas på vitt spridda håll, men det hela har ännu övervägande karaktären av en materialsamling, som visserligen innehåller mycket värdefullt men ännu icke — fränsett nyss anförda brottstycke — utformats till en enhetligt ordnad och systematisk framställning. Dessa Lagerroths undersökningar lova emellertid ganska mycket. Det levande vetenskapliga intresset och forskningens allvar framlysa överallt uti dem, men ännu föreligga de i alltför ofullbordat skick för att tillåta några säkra slutsatser om författarens förmåga att för det rättsområde de avse skapa en förvaltningshistorik, ägnad att tjäna som underlag för en juridisk uppfattning av motsvarande partier inom nu gällande förvaltningsrätt.

Lagerroths provföreläsningar behandlade båda statsrättsliga ämnen; båda ha sedermera publicerats i Statsvetenskaplig tidskrift.

Som föreläsare gjorde Lagerroth i det stora hela ett gott intryck. Föredraget var sakligt, flärdfritt och klart; en viss bristande katedervana visade sig dock så till vida, att föreläsaren hade svårt att avpassa sin framställning efter det mått av tid, som stod till disposition, något som ogynnsamt återverkade på utformningen av slutpartiet i såväl den ena som den andra föreläsningen. Av dessa finner jag föreläsningen över det förelagda ämnet »Upplösningsprivilegiet enligt svensk rätt» vara den avgjort bästa. Och den vinner vid förnyad bekantskap med densamma i dess tryckta form, i det att behandlingen av ämnet där är genomförd med samma säkerhet ända till slutet.

Svagare är föreläsningen över det självvalda ämnet »Regeringsformens § 73». Bevisföringen för den tolkning av detta lagrum, som föreläsaren sökte göra gällande, verkade icke övertygande, och den utvidgade framställning därav, som sedan utgivits från trycket, föranleder mig icke att ändra detta mitt omdöme. Den utredning, som lämnats i denna den jämförelsevis utförligaste av Lagerroths rent statsrättsliga undersökningar, är visserligen intressant nog, och historiken är god, men några verkligt bindande bevis för, att § 73 R.F. skulle avse att fastslå bevillningsformen som den för nya pålagors åtagande exklusivt giltiga har förf. enligt min mening icke lyckats åstadkomma, och en så restriktiv tolkning av lagrummet lämnar åtskilliga viktiga företeelser inom det svenska statslivet obeaktade.

Det återstår att ge en sammanfattning av det ovan anförda till ledning vid bedömandet av, huruvida Lagerroth genom denna sin speciminering kan anses ha styrkt kompetens till det av honom sökta ämbetet eller icke. Frågan är ej lätt att besvara, och det förnämligast av tvenne anledningar: dels vidsträcktheten i professurens ämnesområde, dels en viss ensidighet hos den företrädesvis historiskt och statsfilosofiskt orienterade och intresserade speciminanten. Om den av honom nu sökta professuren hade avsett endast statskunskap, skulle jag ansett mig denna gång kunna utan tvekan kompetensförklara honom, och detta icke blott på grund av det betydande tillskott i meriter, som hans av trycket utgivna statsfilosofiska arbeten representera, utan även och minst lika mycket på grund av de väsentliga framsteg i historisk objektivitet och metod, som hans kameralistiska undersökningar även i sitt ofullbordade skick utvisa. Men den professur han nu söker omfattar icke enbart statskunskap utan därjämte tre andra ämnen, statsrätt, förvaltningsrätt och folkrätt. Att på en sökande uppställa den fordran, att han för vart och ett av dessa fyra ämnen skall ha speciminerat på ett sätt, som motsvarar de kompetensfordringar, vilka bruka uppställas vid prövning av ansökningar till professur med ett enda ämne som undervisningsområde, torde icke kunna anses billigt och rimligt. Men däremot måste fordras, att han i det eller de ämnen, vilka äro att anse som centrala, utövat en vetenskaplig verksamhet av en betydighet, som för dessa ämnens del styrker full kompetens, och att

han för de övriga visat sådana förstudier, som bjuda tillräckliga garantier för ett rätt fullgörande av undervisning och examination. Då för ifrågavarande professur, som primärt tillhör den juridiska fakulteten, statsrätten ostridigt är huvudämnet och förvaltningsrätten det därnäst viktigaste skulle således uppgiften vara den att tillse, huruvida lektor Lagerroths speciminering, bedömd efter dessa grunder — vilka sammanfalla med dem, som jag för min del uppställde redan i mitt första sakkunnigutlåtande (av år 1909) vid återbesättandet av motsvarande professur vid Lunds universitet — motsvarar fordringarna på kompetens.

Som specimen i statsrätt torde den statsfilosofiska delen av Lagerroths speciminering knappast kunna medräknas. Statsrätten är framför allt en positivrättslig disciplin, den allmänna statsläran är vid Stockholms Högskolas juridiska fakultet lagd under encyklopedien och de statsrättsliga inslag, som finnas i några av Lagerroths statsfilosofiska arbeten, ha endast sekundär betydelse för dessamma. Vad som därefter återstår av statsrättslig speciminering är, om jag frånser några mindre artiklar i tidningar och tidskrifter, endast tre uppsatser, av vilka en (om 1857 års regentskap) har ytterst begränsad räckvidd, en annan (om R.F. § 73) är — som nyss nämnts — mindre tillfredsställande i sina resultat, vadan sålunda huvudvikten faller på den tredje, provföreläsningen om upplösningsprerogativet. Att denna, särskilt i betraktande av att den hölls över förelagt ämne, mycket väl motsvarade sitt syfte har jag redan förut antytt, och hade lektor Lagerroth bland sina statsrättsliga specimina haft att uppvisa en självständig monografi, utmärkt av samma stringens, samma förmåga av översikt som denna 15 sidor starka uppsats, så hade frågan om hans kompetens för mig stått i en helt annan dager än den nu gör. Men att när specimineringen för övrigt i statsrätt icke är starkare låta en provföreläsning över förelagt ämne, vilken redan på grund av de yttre villkoren för sin tillblivelse i regel icke kan ge tillfälle att framlägga några nämnvärda resultat av egen forskning, bli utslagsgivande till förmån för kompetens måste jag för min del anse uteslutet.

Det resultat, till vilket jag nu kommit på grund av Lagerroths speciminering i statsrätt, skulle ju emellertid kunna tänkas modifierat genom meriter i övriga delar av professurens ämnesområde. Av redan anförda skäl måste jag finna Lagerroths speciminering inom den utanför statsrätten fallande delen av statskunskapen oanvändbar i sådant syfte, i folkrätt är hans meritlista blank; återstår då förvaltningsrätten, och om han lyckats bearbeta det material, han på detta ämnesområde insamlat, till en förvaltningshistorik av ovan antydd karaktär, skulle man ju på grund av detta ämnes betydelse för professuren såsom helhet möjligen kunnat betrakta ett sådant förvaltningsrättsligt specimen som en erforderlig utfyllnad till en i och för sig tagen väl svag statsrättslig speciminering. Men då så ännu ej skett, synes mig även denna möjlighet utesluten.

Då jag således för min del kommer till det resultatet, att lektor Lagerroth icke styrkt full kompetens till det av honom sökta ämbetet, vill jag emellertid än en gång stryka under, att jag med detta mitt uttalande icke avser att fränkänna honom professorskompetens i och för sig; han har en sådan, men den gäller icke den professur han nu söker.

* * *

Den tredje av de sökande, docenten Nils Herlitz, är den till levnadsåldern yngste bland dem men har det oaktat att uppvisa den ojämförligt rikaste produktionen; detta omdöme gäller emellertid under förutsättning, att den högst avsevärda del därav, som faller inom det rent historiska området, medräknas; frånses denna, torde Herlitz och Lagerroth kunna kvantitativt taget anses ungefär jämställda.

Herlitz har gått ut från historien och har under en följd av år varit verksam som docent i detta ämne, först i Uppsala 1916—1920, och sedan vid Stockholms Högskola, tills han år 1925 utbytte sin docentur i historia mot en i förvaltningsrätt. Hans rent historiska meriter, som år 1923 tillförde honom tredje förslagsrummet vid återbesättandet av professuren i historia vid Uppsala universitet, kunna emellertid denna gång endast medelbarligen komma i betraktande, nämligen såsom utvisande dels hans allmänna vetenskapliga kapacitet och förtrogenhet med en akademisk lärares uppgifter, dels hans behärskning av den viktigaste hjälpvetenskapen till åtminstone en bland de discipliner, som ingå i den av honom nu sökta professurens ämnesområde, nämligen statskunskapen. Huvudvikten måste ligga på de hans specimen, som direkt avse detta ämnesområde och framför allt dess centrala delar, stats- och förvaltningsrätt.

Rent kronologiskt sett har denna hans specimenering i första hand varit inriktad på förvaltningsrätten och särskilt rört sig kring de svenska städernas förvaltning som centrum. Anledningen härtill är främst att söka i den verksamhet, Herlitz under en följd av år, utövat såsom föreståndare för det stadshistoriska institutet och i de uppdrag, som i samband härmed tilldelats honom. De ojämförligt betydelsefullaste av Herlitz' hithörande specimen äro de båda arbetena »Svensk stadsförvaltning på 1830 talet» och »Utredning angående vissa spörsmål rörande städernas domstolsväsen». De bygga på i stort sett samma material och komplettera på visst sätt varandra. Det förstnämnda arbetet har en bredare systematik och en fylligare kanske icke alltid så skarpt utformad framställning, men går icke ända fram till nu gällande rätt. Det senare åter, som utgör en på offentligt uppdrag och i legislativt syfte verkställd undersökning, är till sin stilistiska gestaltning mer stringent och innehåller inom sin trängre ram icke blott en historik utan även en redogörelse för den organisation, som ifrågasattes till omläggning

efter delvis nya grunder. Vid sidan av dessa båda huvudarbeten har Herlitz emellertid att uppvisa en rad smärre skrifter av förvaltningsrättsligt eller förvaltningshistoriskt innehåll, bland vilka den i Statsvetenskaplig tidskrift 1921 intagna uppsatsen om självstyrelsens betydelse i svensk förvaltningshistoria torde vara den intressantaste och mest välgående. Slutligen må för fullständighetens skull bland Herlitz' förvaltningshistoriska specimina även medräknas hans vid specimenetidens utgång i korrektur bilagda urkundspublikation: »Privilegier, resolutioner och förordningar för Sveriges städer, I. — 1523». Meriten är ju egentligen rent historisk, och dess betydelse som specimen i förvaltningsrätt kan på sin höjd bli den medelbara, att urkundsutgivaren bör vid detta sitt forskningsarbete ha vunnit förtrogenhet med ett primärmaterial, väl ägnat till utgångs- och stödjepunkt för hans stadshistoriska undersökningar.

Inom förvaltningsrättens disciplin har Herlitz genom detta både omfattande och värderika författarskap enligt min mening visat sig väl hemmastadd. Återstår då att se till, hur hans specimenering ställer sig i förhållande till det centrala ämnet statsrätt. Det är först på allra sista tiden, som Herlitz' forskning slagit in på detta område, där han — fränsett några små, populärt hållna översikter — är företrädd allenast av ett enda arbete: »Om lagstiftning genom samfälliga beslut av konung och riksdag». Det är tydligt, att man måste ställa ganska stora anspråk på detta, om på det ensamt skall kunna grundas kompetens inom den viktigaste delen av professurens ämnesområde. Men mig synes verkligen dessa anspråk vara på ett i det stora hela tillfredsställande sätt fyllda.

Avhandlingen föreligger ännu icke i fullt avslutat skick, och vid specimenetidens utgång voro endast kapitlen I—III med inalles 256 sidor utgivna av trycket, men samtidigt bifogades i korrektur §§ 26—42, tillsammans omfattande hela fjärde samt en mindre del av femte (och sista) kapitlet. Vad som därefter återstår av de 48 §§, som arbetet enligt offentliggjord plan kommer att upptaga, är således en jämförelsevis ringa bråkdel av det hela. Därtill kan slutligen läggas, att hela fjärde kapitlet efter specimenetidens slut utgivits från trycket, och såvida jag vid en översiktlig jämförelse mellan korrektur och restryck kunnat finna, har det förra — fränsett redan i bilagan befintliga rättelser — endast försetts med en del mindre tillägg och ändringar av övervägande stilistisk karaktär. Vid sådant förhållande har jag ansett mig böra taga hänsyn till åtminstone de fyra första kapitlen som ett sammanhängande specimen. Jag frånser däremot de i det femte kapitlet ingående §§ 41 och 42, och detta desto hellre, som § 42 enligt författarens egen uppgift kommer att på vissa punkter utvidgas i den slutliga framställningen.

Vad Herlitz sålunda i slutgiltig form behandlat är: i kapitel I: en dogmatisk och komparativ inledning, kallad Lagstiftningens problem i modern praxis och statsvetenskap; i kapitel II: Lagstiftningens utveckling i Sverige; i kapitel III: Lagstiftningens innebörd

enligt svensk statsrätt; i kapitel IV: Lagstiftningsförfarandet enligt svensk statsrätt; vad som i avslutningskapitel V påbörjats men icke slutförts, är: Lagstiftningens område enligt svensk statsrätt; allt enligt författarens egen rubricering.

Att det ämne docenten Herlitz här upptagit till behandling är ett av de centralaste, som inom svensk statsrätt kunnat väljas, ligger i öppen dag; för en var, som känner till vår icke alltför rikhaltiga statsrättsliga litteratur och vet hur knapphändigt detta viktiga parti hittills inom densamma varit tillgodosett, står även klart, att en betydelsefull uppgift här finnes att fylla. När det femte kapitlet av det Herlitzska arbetet föreligger avslutat, kan — därest framställningen i de återstående åtta paragraferna hålles uppe på samma nivå som i de redan utgivna — denna uppgift anses ha blivit på ett lyckligt sätt löst. Att specimenanten icke hunnit med att helt följande sitt arbete enligt den uppgjorda planen måste visserligen noteras som ett minus, men på samma gång vill jag betona, att de nu offentliggjorda partierna, tillsammans utgörande 398 sidor, fullt ut fylla det yttre måttet för ett akademiskt lärdomsprov. I varje fall har enligt min bestämda mening arbetet framförts tillräckligt långt för att möjliggöra ett säkert omdöme över docenten Herlitz' egenskaper som vetenskaplig författare inom statsrättens gebit.

Genom detta specimen har Herlitz ådagalagt icke blott en omfattande beläsenhet inom hithörande litteratur utan även en högst avsevärd förmåga att behärska och systematiskt ordna ett vidlyftigt material. Hans framställning är lättflytande och klar, och i stilistiskt hänseende betecknar arbetet, särskilt jämfört med avhandlingen om den svenska stadsförvaltningen på 1830 talet, ett avgjort framåtskridande till ökad juridisk skärpa och stringens. Det hela vilar på en gedigen forskning och på en ingående kännedom om riksdagspraxis, delvis förvärvat genom flerårigt sekretariat i konstitutions- och andra riksdagens utskott. Hans undersökning resulterar i en synnerligen vägledande och väl avvägd översikt, utmärkt av en säker blick för det väsentliga och av ett klokt val emellan de olika meningar, som på skilda punkter framställts eller kunna framställas. Däremot finner man icke däri så mycket av under brottnings med de svårare problemen vunna nya vetenskapliga värden, som man kanske kunde väntat. Herlitz' författarpersonlighet, sådan den framträder i detta arbete, är mer kritiskt granskande, samlande, ordnande och vidgande än originellt nyskapande. Men å andra sidan ger han inga hugg på sig; han har en sällsynt förmåga att gardera sig. Man kan icke förebrå honom, att han förbigår de mer invecklade spörsmålen. Han tager upp dem, konstaterar deras förefintlighet och allmänna karaktär men undviker ofta att närmare inlåta sig på dem, åberopande till stöd härför, att en sådan undersökning skulle falla utanför arbetets plan. Rättvisligen torde ock böra erkännas, att utan iakttagande av en dylik begränsning skulle det visat sig omöjligt att få fram och proportionera arbetet så som skett. Den säkerhet, med vilken detta genomförts, är i ögonen fallande,

III. Landshövding Edéns yttrande.

Till

Stats- och rättsvetenskapliga avdelningen vid
Stockholms högskola.

Till fullgörande av det uppdrag, som jag haft äran mottaga, får jag härmed avgiva yttrande angående de sökande till professuren i statsrätt med statskunskap jämte förvaltningsrätt och folkrätt.

Docenten Nils Herlitz har börjat sin vetenskapliga verksamhet inom den filosofiska fakulteten med historia såsom huvudämne och i detta ämne förvärvat betydande akademiska meriter. Han har varit docent i historia under nio år, vid Uppsala universitet 1916—1920 och vid Stockholms högskola 1920—1925, i denna egenskap utövat avsevärd lärareverksamhet, utgivit ett flertal historiska avhandlingar, uppsatser och aktpublikationer samt såsom sökande till en år 1921 ledigförklarad professur i ämnet vid Uppsala universitet dels erhållit kvalificerad kompetensförklaring, dels av de akademiska myndigheterna varit uppförd å tredje förslagsrummet bland sex förtjänta konkurrenter. Ehuru dessa hans meriter såsom historiker icke lära kunna direkt räknas honom till godo för den professur inom juridisk fakultet, som nu är i fråga — Herlitz har icke heller till ansökningshandlingarna vidfogat sina rent historiska arbeten — synas de mig dock även för denna professur vara av verkligt värde såsom en mycket beaktansvärd allmänt-vetenskaplig dokumentering, så mycket hellre som en dylik grundlig, högt vitsordad historisk skolning måste hava den största betydelse för forskning och undervisning i samtliga de ämnen, vilka höra till den nu sökta professuren, så väl statsrätt och statskunskap som förvaltningsrätt och folkrätt.

Till sistnämnda vetenskapliga arbetsområde har Herlitz synbarligen dragits över genom sin anställning såsom sekreterare i riksdagens konstitutionsutskott och särskilda utskott för författningsfrågor vid ej mindre än sex riksdagar (mellan åren 1917 och 1924), — vilken anställning i och för sig torde böra antecknas såsom meriterande inom både statsrätt och förvaltningsrätt — och genom sin befattning såsom föreståndare för stadshistoriska institutet (alltifrån år 1919). Med år 1921 framträdde denna hans nya inriktning i lärareverksamhet vid Institutet för socialpolitisk och kommunal utbildning och forskning, där han uppehöll undervisning och examination i förvaltningskunskap, statskunskap och

författningskunskap intill år 1925, då han erhöll docentur i förvaltningsrätt vid Stockholms högskola och förordnades att upprätthålla den professur, han nu söker. Han har under detta förordnande föreläst i samtliga till professuren hörande ämnen och även bedrivit vederbörligen vitsordade studier i civil-, straff- och processrätt.

Herlitz' rätts- och statsvetenskapliga produktion har till en början väsentligen rört sig inom det ämne, som låg hans befattning vid stadshistoriska institutet närmast, nämligen (historisk) förvaltningsrätt, vilket också på sin tid torde hava motiverat begränsningen av hans nya docentur. Han har i *Svenska stadsförbundets tidskrift* publicerat, förutom stadshistoriska revyer, som med kringsynthet och sakkunskap inregistrera varje års tillskott till litteraturen om våra städer, en hel serie av uppsatser, vilka kunna betraktas såsom en programmatisk orientering för hans egen forskning rörande det svenska stadsväsendet. En artikel i Statsvetenskaplig tidskrift 1921, *Ett och annat om självstyrelsens betydelse i svensk förvaltningshistoria*, upptager såsom titeln anger i skisserad form ett viktigt problem inom den svenska förvaltningens allmänna utveckling, och i ett översiktligt föredrag inför utländskt förum, tryckt under titeln *Die Grundzüge der schweidischen Staatsverwaltung* (1925), har han givit en god konturteckning av Sveriges säregna centrala förvaltningsbyggnad. Ett par specialfrågor inom städernas förvaltningshistoria har han, med framdragande av nytt material, behandlat i uppsatserna *Ett förslag från Gustav III:s tid om stadsförvaltning under landsrätt* (Hist. Tidskr. 1921) samt *Tolag och tullhusbyggnad* (Statsvet. Tidskr. 1922). Det är mig icke möjligt och torde heller icke vara behöfligt att här ingå på dessa uppsatser var för sig. Såsom gemensamt omdöme om dem kan sägas, att de kännetecknas av klar vetenskaplig frågeställning, omfattande studier, saklig vederhäftighet och en förträfflig stil, samt att de tillsammans vittna om att författaren allsidigt arbetat sig in i den svenska historiska förvaltningsrättens olika förgreningar.

Med en *Utredning angående vissa spörsmål rörande städernas domstolsväsende*, som offentliggjordes 1923, framlade Herlitz sitt första större förvaltningsrättsliga arbete. Utredningen var utförd på offentligt uppdrag för att tjäna såsom grundval för regeringens och riksdagens behandling av väckta frågor om stadsdomares avlöning och om regler för mindre städers förläggande under landsrätt, varav givetvis blev en följd, att författaren måste begränsa sin framställning med hänsyn till dess honom föreskrivna ändamål. Om arbetet därigenom fått en något annan läggning än ämnet ur rent vetenskaplig synpunkt kunnat föranleda, så utgör det dock inom den givna ramen en fullgod vetenskaplig undersökning, präglad av grundliga studier, moget omdöme och en, trots den sammanträngda förmen, god och klar avfattning. Författaren har därmed särskilt givit ett bevis på sin förmåga att göra den historiska

ningens bestämmelser som tidigare auktorers kommentarer och den i statslivet utvecklade praxis. Det kunde möjligen sägas, att arbetet kännetecknas mera av inträngande och kunskapsrik analys än av nya synpunkter eller rön, och att analysen någon gång blir nästan tröttande i sin strävan att uttömma varje detalj. Men så väl ämnets natur som den i och för sig högst förtjänstfulla empiriska arbetsmetoden, med oavlätlig sammanställning mellan grundlagsbud och praxis, torde göra detta behandlingssätt väl förklarligt. I varje fall utgör Herlitz' ifrågavarande verk en framstående vetenskaplig prestation.

I *folkrätt* har Herlitz icke företett något tryckt arbete, men väl maskinskrivna och för utgivning korrigerade anteckningar efter en vid högskolan hållen föreläsningkurs i ämnet. Den synes, inom den översiktliga ram som betingas av examensfordringarna, vara lyckligt uppställd och avvägd samt ådagalägga goda insikter även inom denna del av professurens läroområde. Till hans meritering i folkrätt bör också räknas hans provföreläsning öfver *De av Nationernas Förbund anordnade mandat* (av fakulteten förelagt ämne), vilken vittnade om ingående studier på ett nytt område av denna vetenskap och på ett förträffligt sätt klarlade den ingalunda lätta specialfråga han fått att behandla.

Såsom undervisningsprov förtjänar så väl denna föreläsning som den, vilken hölls öfver självvalt ämne, *Besvärsrättens reglering i svensk förvaltningsrätt*, det högsta erkännande. Att Herlitz är en synnerligen god akademisk föreläsare och ledare av vetenskapliga övningar kan jag för övrigt vitsorda även på grund av min kännedom om hans tidigare verksamhet såsom docent i historia vid Uppsala universitet.

Min värdesättning av Herlitz' vetenskapliga specimina utmynnar givetvis däri, att jag anser honom hava styrkt fullgod kompetens till den sökta professuren.

Lektor Fredrik Lagerroth har i likhet med docenten Herlitz fått sin vetenskapliga utbildning samt förvärvat doktorsgrad och docentur inom filosofisk fakultet. Hans gradualavhandling, *Frihetstidens statskick, en studie i den svenska konstitutionalismens historia* (1915) — föregången av en tidskriftsuppsats *Om konungamakten i frihetstidens statsrättsliga teori* (1909) — rör sig på ett område, som kan hänföras under både historia och statskunskap; hans docentförordnande gällde också till en början »historisk statskunskap» men övergick inom kort till »statskunskap». Han har uppehållit professuren i statskunskap och statistik vid Lunds universitet under sammanlagt närmare 3 år, innan han 1925 lämnade sin docentur för att tillträda lektorat i historia.

Lagerroths vetenskapliga produktion har en egenartad läggning, som framträdde fullt utvecklad redan i hans gradualavhandling. Denna är allt fortfarande hans huvudverk ej mindre genom sina väldiga mått — 735 sidor — än genom sin ovanliga inre res-

ning; dess framställning av »frihetstidens författning» inledes av en första bok om »författningens genesis» allt ifrån den svenska statens historiska begynnelse, upptagande mer än en tredjedel av den stora volymen, och arbetet omspanner alltså hela vår författningshistoria intill 1772 års revolution. Författaren har, såsom undertiteln antyder, inriktat sig på en kärnpunkt i denna historiska utveckling, »konstitutionalismen»; det är de bärande principerna för förhållandet mellan konung och folk, regeringsmakt och folkmakt, som han vill klarlägga så väl i den inledande delen som i teckningen av frihetstidens statsskick, och detta under oavslålig sammanställning av de olika tidsskedenas statsrättsliga idéer, både de allmänt europeiska och de svenska, med författningens utgestaltning i lag och statsliv. Genom denna idépolitiska inställning komma statsskickets organisatoriska enskildheter att liksom tråda i andra planet; Lagerroth behandlar visserligen politiska institutioner och arbetsformer, men icke med syfte att av dem giva en allsidig bild, utan väsentligen för att åskådliggöra de konstitutionella grundtankar, som i dem taga sig uttryck. Samma problemställning genomgår även ett flertal av hans senare arbeten.

En forskning av denna typ har sina risker; det händer lätt, att det spekulativa inslaget kommer att inkräkta på den empiriska sovringen av forskningens faktiskt givna material. Lagerroth har icke undgått dessa risker. Jag har om hans gradualavhandling tidigare uttalat — i ett på anmodan avgivet yttrande angående hans kompetens till docentur — att den röjer påtagliga ojämnheter och benägenhet att allt för fritt åberopa lösryckta citat av andra forskare såsom stöd för egen åskådning, att den vetenskapliga tekniken ofta nog icke motsvarar kraven på en strängt genomförd undersökning, samt att slutsatser och värdeomdömen understundom synas förhastade eller överdrivna. Liknande anmärkningar kunna göras även mot senare arbeten av hans hand; den spekulativa begåvningen och det spekulativa intresset dominera ej sällan så starkt, att den positivt författningshistoriska eller statsrättsliga undersökningen ej kommer fullt till sin rätt och icke blir metodiskt oangriplig.

Men dessa svagheter har jag i nämnda yttrande om gradualavhandlingen icke funnit avgörande för arbetets värde, och det samma gäller även Lagerroths senare skrifter av jämförlig art. En vetenskaplig produktion bör efter min mening värdesättas efter vad den ger i nya resultat och fruktbarande uppslag, även om den röjer ofullkomligheter i enskilda stycken. Och jag anser Lagerroths vetenskapliga författarskap äga så stora förtjänster, att de avgjort överväga svagheter.

Hans gradualavhandling utmärker sig — jag anknyter åter till mitt tidigare yttrande — för självständighet och djup i problemställningen, framstående styrka i den vetenskapliga tankegången och omfattande lärdom. Han har icke blott givit — med en mängd nytt material — den första genomförda analysen av frihetstidens märk-

liga politiskt-statsrättsliga utveckling, utan också klarlagt dess sammanhang med föregående tidsskeden på ett sätt, som i vissa avseenden innebär en ny och betydelsefull belysning av hela vårt statsskicks historia; särskilt är hans teckning av den senare Vasatiden och det Karolinska tidevarvet givande genom fina iakttagelser och värdefulla rön. Genom sammanställningar med de allmänt-europeiska statsidéerna under tidevarv efter tidevarv framstår den svenska författningens utveckling i ett vidgat perspektiv av stort intresse. Dessa framstående förtjänster göra Lagerroths stora verk, trots de anmärkta bristerna, till en märklig insats i svensk författningshistoria och statsvetenskap.

Till gradualavhandlingen ansluter sig ett mindre arbete, *Konung och adel, ett bidrag till Sveriges författningshistoria under Gustav III* (1917), i vilket författaren även för detta tidsskede fullföljt samma synpunkter. Han uttalar i sitt förord, att »ämnet ej hört till de mest givande». Man kan anmärka, att detta delvis beror på att frågeställningen blivit väl snäv för det gustavianska statslivet, som så väsentligt skiljer sig från frihetstidens; författaren betraktar också Gustav III:s tid egentligen såsom frihetstidens »epilog». Han har ej heller förmått här uppehålla samma energiska grepp på ämnet som i sitt huvudverk. Framställningen blir ofta mera essayistisk än strängt vetenskaplig; det — enligt förordet avsiktliga — förbigåendet av tidigare forskares resultat gör den ibland påfallande fragmentarisk; de långa referaten av Thorilds statsfilosofiska betraktelser stå icke i proportion till denne författares betydelse för tidens statsuppfattning. Arbetet har dock sitt obestridda värde genom författarens självständiga och inträngande analys av de faktorer, som med utgångspunkt från anakronismer och luckor i 1772 års regeringsform ledde fram till det nya konstitutionella försökets sprängning; hans sammanställning av det historiska materialet ger särskilt i bokens första del åtskilligt nytt, och stilen är fängslande. Såsom ett författningshistoriskt »bidrag» — och mera pretenderar ju icke författaren — försvarar även denna avhandling sin plats.

Ämnen rörande 1809 års statsskick har Lagerroth behandlat i trenne tidskriftsuppsatser: *Ett grundlagsbrott och dess motivering* (Statsvet. Tidskr. 1922). *Om förmenta gränser för de svenska statsmakternas grundlagstiftningsrätt* (samma tidskrift 1924) samt *Var Konungens borggårdstal grundlagstridigt?* (Tiden 1924). Den förstnämnda utgör en grundlig och klartänkt utredning av den på sin tid omstridda frågan om kronprinsen Karls regentskap 1857; författaren hävdar med omisstkännlig framgång en grundlagstolkning, motsatt den som regering och riksdag — under förhållandenas tryck — tillämpade. I den andra uppsatsen diskuteras ingående dels Boströms ryktbara paradox att rikets ständer icke ägde rätt att avskaffa sig själva, dels grundlagsenligheten av Lindhagens republikmotion 1912. Undersökningens förra del är övervägande statsfilosofisk och ger författaren tillfälle att visa, huru väl han

behärskar tänkandet över statslärans grundbegrepp; den senare delen utgör en skarpsinnig analys av argumentationen för och emot talmannens propositionsvägran å Lindhagens motion med delvis nya synpunkter. Den tredje uppsatsen behandlar mera kortfattat frågan om det s. k. borggårdstalets författningsenlighet med både opartiskhet och skarpsinne men utmynnar i ett något förtunnat teoretiskt resultat: att »den juridiska normens egen bristfällighet» gör den oförmögen att inverka på »människoviljans» personliga yttringar, även när det gäller den konstitutionella monarken.

Rent statsteoretiska äro Lagerroths tvänne undersökningar om *Boström och Kelsen* (Statsvet. Tidskr. 1925) samt *Stats- och rättsbegrepp i Platons skrifter t. o. m. Politeia* (i manuskript bland ansökningshandlingarna, tryckt 1927). De undandraga sig närmare bedömande från min sida, men utgöra i varje fall ytterligare vittnesbörd om författarens vittfamnande intresse för och hemmastaddhet i de mest skilda tiders tänkande över statslivets principer.

Till sammanställningen av statsteori med positiv statsrätt återkommer Lagerroth i sin avhandling *Psykologisk verklighet och juridisk fiktion vid tillämpningen av Sveriges grundlag* (1925). Dess försök att, såsom det heter i förordet, »tillämpa» Kelsens teori på den bristande motsvarigheten mellan svensk grundlags bokstav och det faktiskt framvuxna författningslivet är såsom sådant ett filosoferande experiment, på vilket jag icke skall ingå. Översikten över de märkligaste »döda bokstäverna» i vår författning röjer både statsrättslig kunskap och god överblick över statslivets reella gestaltning, om än utformningen förefaller något skematisk; och de reflexioner, vari undersökningen utmynnar, synas i flera avseenden även statsvetenskapligt fruktbarande.

Lagerroths i meritförteckningen upptagna recensioner och tidsningsuppsatser i statsvetenskapliga ämnen äro i sitt slag välskrivna och innehållsrika, men hava ur specimineringssynpunkt icke någon avsevärd betydelse.

Detta synes mig däremot avgjort vara fallet med de tvänne avhandlingar, som han inlämnat i maskinskrift: *Decentralisation och centralisation i svensk finansförvaltning och svenskt budget-väsen* samt *Ett systemskifte inom svensk statshushållning. Översikt över grundskatte- och indelningsväsendets avveckling*. Här rör sig författaren på ett nytt område, den svenska förvaltningshistorien och vissa dess resultat i gällande rätt. Tyvärr är, såsom han själv framhåller, den förra avhandlingen icke slutredigerad, och även den senare synes före en blivande tryckning vara i behov av någon överarbetning samt komplettering av materialet. Det möter under sådana förhållanden svårigheter att i enskildheter bedöma dessa arbeten, som var för sig hava ett betydande omfång. Så mycket torde dock kunna sägas; att de representera omfattande forskning och studier av vetenskaplig halt, samt att de, om de i fullbordad skick befordras till tryckét, böra bliva tillskott av värde till

vår förvaltningshistoriska och förvaltningsrättsliga litteratur. Det kan särskilt antecknas, att Lagerroth här väsentligen framträder såsom empirisk forskare; han betonar också i förordet till senare avhandlingen, att han avsiktligt begränsat sig till »yttre, rent objektiva fakta». Denna för hans författarskap nya läggning hindrar icke, att han även på detta material visar sin förmåga av sammanhållande synpunkter och god framställningskonst.

Av Lagerroths provföreläsningar hade jag endast tillfälle att åhöra den, som hölls över ett av fakulteten förelagt ämne. *Upplösningssprerogativet, enligt svensk rätt* (numera tryckt i *Statsvet. Tidskr.* 1926). Den var klart och ledigt avfattad samt framfördes sympatiskt, men föreföll ej alldeles lyckligt avvägd; den omstridda frågan om »vaderiksdagens» befogenheter blev — måhända på grund av bristande tid — allt för knapphändigt behandlad. Den andra provföreläsningen, över *Regeringsformen § 73* (självtvalt ämne), har senare offentliggjorts i utvidgat skick (*Statsvet. Tidskr.* 1927). Den synes, sådan den nu föreligger, utgöra en väl genomförd statsrättslig studie över den urgamla författningsbestämmelse, som den behandlar.

Mitt omdöme om Lagerroths utgivna skrifter och övriga lärdomsprov kan sammanfattas så, att jag anser honom hava ådagalagt en allmänt statsvetenskaplig kompetens, som fullt motsvarar de krav man uppställer för akademisk professur. Hans ovanligt omfattande och med outtröttlig vetenskaplig entusiasm fullföljda produktion är emellertid till sin mest betydande del statsteoretiskt-författningshistorisk; endast en mindre del faller under statsrätt och statskunskap i trängre mening. Hans synbarligen värdefulla arbeten i förvaltningshistoria och förvaltningsrätt föreligga blott i manuskript. I folkrätt har han icke direkt speciminerat. Man kan ifrågasätta, huruvida meriter av denna art kvalificera till den lärarebefattning det nu gäller. Jag har vid övervägande av denna fråga kommit till det resultat, att hans historiskt-statsvetenskapliga författarskap i varje fall hör så nära tillsammans med statsrätt och statskunskap samt hans maskinskrivna avhandlingar ådagalägga så obestridlig vetenskaplig skicklighet i förvaltningsrätt, att jag anser mig böra tillerkänna honom kompetens till den sökta professuren.

Juris Doktor Carl Gustaf Melander är den äldste av de sökande — född 1877 och elva år äldre än Herlitz, åtta år äldre än Lagerroth — och den ende som avlagt (jämte filosofie licentiatexamen) examina inom juridisk fakultet. Hans produktion faller helt inom professurens ämnen. Den syns mig emellertid i fråga om vetenskaplig kvalitet lämna rum för allvarliga anmärkningar.

Melanders första större arbete är hans avhandling *Svenska riksdagens justitieombudsman I: 1*, genom vilken han förvärvat sin doktorsgrad. Den utkom 1908, men den ominösa delbeteckningen I: 1 har icke utfyllts genom någon fortsättning. Två tidskriftsupp-

satser om *Justitieombudsmannen och ämbetsmännen* (1908)' samt *Tillkomsten av bestämmelserna om granskningen av justitieombudsmannens ämbetsförvaltning* (1909) föra icke undersökningen längre; den förra, av författaren betecknad såsom »Ett à propos för dagen», innehåller endast några kortfattade anmärkningar till en vid den tidpunkt då uppsatsen publicerades aktuell politisk fråga, och den senare utgör, såsom titeln anger, en historisk exkurs av mera periferisk art. Avhandlingen har karaktären av inledningsdel till en stor anlagd monografi, men denna inledning når icke fram till viktigare sidor av ämnet. Författaren har endast behandlat justitieombudsmannabefattningens tillkomst 1809 och dess historiska utgångspunkter, instruktionen samt bestämmelserna om ämbetsperiod och val. Han fullföljer denna undersökning i alla enskildheter, och han har genom sin minutiösa flit kunnat framlägga icke så litet av nya detaljuppgifter. Däremot har han alls icke berört ämbetets faktiska utgestaltning, justitieombudsmannens verksamhet och dess betydelse i statslivet, vilket väl dock skulle varit undersökningens viktigaste och tacksammaste uppgift. Något resultat av mera avsevärd betydelse har han följaktligen icke vunnit.

År 1910 publicerade Melander en andra avhandling, *R.F. § 90, en studie i svensk statsrätt*, I — sålunda ånyo en »etta». Ej heller den har fått någon fortsättning. Denna gång har författaren direkt gått in på själva ämnet så till vida, att han omedelbart griper sig an med tolkning av den omstridda grundlagstexten, och den uppfattning han hävdar synes mig i huvudsak hava goda skäl för sig, liksom hans kritik av andra uttolkare vittnar om stor beläsenhet och ett visst polemiskt skarpsinne. Tyvärr har den sakliga behållningen blivit synnerligen svårtillgänglig genom bristande disposition av framställningen. Kapitelindelning saknas, tankegången avbrytes oupphörligt genom hänvisningar till vad som skall följa längre fram eller genom oförmedlade, mer eller mindre vidlyftiga utvikningar, fördelningen mellan text och noter är ofta illa avvägd, och författaren fördjupar sig i subtil detaljpolemik på ett sätt, som ej sällan blir mera förvirrande än klargörande. Avhandlingen brister sålunda så betänkligt i vetenskaplig metod, att den — även bedömd såsom första del — icke kan anses motsvara kraven på ett vetenskapligt specimen.

Efter 1910 har Melander i statsrätt endast offentliggjort ett par tidskriftsuppsatser. Den ena, *Några punkter om statsrådets ansvarighet* (1915), berör i korthet och utan vetenskaplig apparat frågan om konstitutionsutskottets förfarande enligt R.F. § 107. I den andra, *Till frågan om yttranderätten inom riksdagen* (1917), framföres väsentligen samma tankegång som förut i avhandlingen om R.F. § 90. Bland ansökningshandlingarna har Melander nu inlämnat manuskript till en något större undersökning, rubricerad *Till frågan om »ny eller fortsatt riksdag»*. Den upptar ett ämne, som författaren tidigare berört i ett par tidningsartiklar (1914),

och synes i sin kritik av »fortsättningsteorien» erbjuda åtskilligt av intresse, om också knappast något egentligen nytt; arbetet föreligger emellertid icke i sådant skick, att jag anser mig därom kunna fälla något definitivt omdöme.

I förvaltningsrätt har Melander publicerat en provföreläsning från 1910. *Innebörden av uttrycket »gemensamma ordnings- och hushållningsangelägenheter» i § 1 av förordningarna den 21 mars 1862 om kommunalstyrelse på landet och om kommunalstyrelse i stad*, samt inlämnat första korrektur och manuskript till en undersökning med rubrik *En fattigvårdsrättslig principfråga*. Provföreläsningen innehåller en sammanställning av kommunallagarnas bestämmelser, men intet om deras tillämpning i praxis och därav föranledda prejudikat, ehuru detta senare uppenbarligen hade varit erforderligt för en tillfredsställande behandling av ämnet. Den »fattigvårdsrättsliga principfrågan» är den om »vistelsesamhälles» behörighet och skyldighet att i fall av behov meddela fattigvård, men författaren behandlar icke nuvarande fattigvårdslag, vilken han finner »ganska klar», utan gör till sin uppgift att »försvara» den princip, som vid dess utarbetande kom till uttryck i kommittébetänkandet, av 1915, »mot bestridande som kommit till synes i så väl praxis som teori» — före 1918 års lagsiftning. En sådan uppgift förefaller skäligen ofruktbar, även om författaren skulle lyckats uppvisa, att praxis och teori i fråga om tolkningen av *tidigare* fattigvårdsbestämmelser på denna punkt varit felaktig, vilket näppeligen är förhållandet trots den vidlyftiga och lärda apparat, som han framfört.

Folkkrätten representeras i Melanders produktion av hans år 1910 hållna och tryckta provföreläsning om *Begreppet krigskontraband*. Den vittnar om förtrogenhet med dåtida litteratur i frågan, men dispositionen är även här något löslig, och författaren har icke framlagt några självständiga synpunkter.

För den nu sökta professuren har Melander provföreläst dels över *Förenings- och församlingsrätten enligt svensk rätt* (förelagt ämne) dels över *Montesquieu och 1809 års regeringsform* (eget ämne). Jag åhörde båda föreläsningarna men kunde icke finna dem tillfredsställande vare sig beträffande skicklighet att meddela akademisk undervisning eller med hänsyn till den sakliga behandlingen av de ämnen, föreläsaren valt.

Mitt slutomdöme om Melanders specimining måste bliva, att jag, även om han ådagalagt kunskaper och vetenskapligt intresse, icke kan anse honom häva styrkt kompetens för akademisk lärarebefattning.

Vad jag anfört angående Herlitz och Lagerroth torde tydligt giva vid handen, att jag anser den förre äga ett avgjort företräde i kompetens för den sökta professuren.

Stockholm den 12 september 1927.

Nils Edén.

IV. Regeringsrådet Thulins yttrande.

Till Stockholms högskolas styrelse.

Stockholms högskolas lärarråd har vid sammanträde den 17 april 1926 utsett mig att jämte landshövdingen Edén samt professorerna Malmgren och Varenius såsom sakkunnig avgiva utlåtande över skickligheten och det inbördes företrädet hos de sökande till den vid högskolan ledigförklarade professuren i statsrätt med statskunskap jämte förvaltningsrätt och folkrätt. Såsom sökande till ifrågavarande professur hava anmält sig docenten Nils Herlitz, lektorn Fredrik Lagerroth och juris doktorn Carl Gustaf Melander.

Jag anser mig till en början med anledning av en fråga av de sökande ingiven skrift böra framhålla, att jag utgått från att, då i senare tid inom de juridiska fakulteterna ofta pläгат iakttagas att till sakkunniga, jämte personer från universitetsmännens krets, även utsetts ledamöter från högsta domstolen eller regeringsrätten, avsikten därmed varit icke att dessa skulle, vilket deras tid i regel ej medgiver, ingå i någon mera detaljerad kritik av ingivna arbeten; utan huvudsakligen att de skulle över dessa avgiva ett omdöme, väsentligen avseende den uppfattning, vartill den praktiska juristen kommit av nämnda arbeten och sökandenas på grund därav befunna lämplighet för ett visst professorsämbete.

Jag anser mig tillika böra framhålla, att, på sätt jag redan i mitt sakkunnigutlåtande, då förevarande professur förra gången tillsattes, angav, efter min uppfattning för en fullt tillfredsställande behandling av förvaltningsrätten och folkrätten samt delvis jämväl statsrätten, då dessa ämnen ingå i en professur i en juridisk fakultet, erfordras en genom avlagd juridisk examen eller på annat sätt vunnen allmän juridisk underbyggnad.

De arbeten av docenten *Herlitz*, som till mig överlämnats, falla inom dels statsrättens, dels folkrättens och dels förvaltningsrättens område.

Hans huvudarbete inom *statsrättens* område utgör »*Om lagstiftning genom samfällda beslut av konung och riksdag*», av vilket arbete en del allenast överlämnats i korrektur. Arbetet vittnar om en ur riksdagshandlingarna och samtliga de källor, som i övrigt stå till buds, vunnen förtrogenhet med ämnets alla detaljer, vilka författaren på ett ypperligt sätt sammanfogat till ett systematiskt ordnat helt. Han är väl ofta kritisk mot tidigare författare och ledare inom det politiska livet, men där han kommit till en annan

mening än den av dessa omfattade, anför han i regel därför skäl, som, även där de ej verka övertygande, dock visa skarpsinnighet och ett moget omdöme. Svagast synes mig det sätt vara, varpå författaren motiverat den s. k. fakultativa, för konung och riksdag gemensamma lagstiftningen. Åtskilliga viktiga frågor, på vilka läsaren väntat svar, hava av författaren med sträng begränsning av ämnet hänvisats till senare behandling, men synes dock i en del fall denna förklaring ej tillfylllestgörande, utan torde väl en huvudsaklig anledning till att dessa frågor ej upptagits till behandling hava varit den knappa tid, som står en sökande till professur till buds, och det är att hoppas, att författaren skall få tillfälle framdeles i annat sammanhang utfylla förefintliga luckor. En framstående jurist och kulturhistorisk forskare har gjort det uttalande om arbetets av trycket utgivna del, att det näppeligen har någon sin överman bland monografierna i svensk statsrätt. Även om jag icke anser mig äga tillräcklig överblick över de statsrättsliga författarnes produktion för att utan vidare våga underskriva detta omdöme, anser jag mig dock böra uttala, att jag sätter detta arbete, som med en ypperlig historisk bakgrund giver rik vägledning för alla dem, vilka hava att i ena eller andra formen syssla med lagstiftningsarbetet, synnerligen högt och att det, oavsett författarens i övrigt rika produktion, ensamt för sig skulle motiverat en kompetensförklaring till en professur i statsrätt med statskunskap.

Vad *folkrätten* angår, visar den summariska redogörelse för grundtankarna i den moderna folkrätten, som docenten Herlitz lämnat i av honom genomsedda *föreläsningar i folkrätt*, vårterminen 1926, liksom hans provföreläsning över förelagt ämne, att han behärskar jämväl denna gren av den sökta professurens lärområde och särskilt förstått belysa den betydelse, tillkomsten av nationernas förbund fått för folkrättens gestaltning.

Inom *förvaltningsrättens* område är det huvudsakligen stadsförvaltningen, som fångat docenten Herlitz' intresse, och torde det icke utan fog kunna sägas, att det väsentligen varit hans förtjänst, att stadsförvaltningens historiska utveckling blivit föremål för en allt rikare systematisk undersökning och att inom detta område påbörjats ett editionsarbete, för vilket docenten Herlitz angivit grunderna i sina intressanta uppsatser »*De svenska städernas privilegier*» och »*Några ord om den stadshistoriska forskningens närmaste uppgifter*». Den i enlighet härmed under Herlitz' ledning påbörjade serien »*Privilegier, resolutioner och förordningar för Sveriges städer*», av vilken Del I, omfattande tiden intill 1523, föreligger i korrektur, synes vara utförd med synnerlig omsorg och planmässighet.

Hans första större arbete inom stadsförvaltningens område utgör »*Utredning angående vissa spörsmål rörande städernas domstolsväsen*». I denna efter offentligt uppdrag utarbetade utredning har författaren framlagt positiva förslag beträffande vissa åtgärder i avseende å stadsdomarnas avlöningsförhållanden och städers

läggande under landsrätt. På dessa förslag skall jag i detta sammanhang icke ingå utan endast framhålla, att den redogörelse han såsom bakgrund till desamma lämnat över stadsinstitutionens utveckling, ett område, där hittills mera ingående förvaltningsrättsliga undersökningar saknats, varit ägnade att i väsentliga punkter ställa denna fråga, särskilt städernas rättsliga ställning till staten, i ett annat ljus än tidigare och därmed lägga en fastare grund för den lagstiftning i ovannämnda frågor, som måhända kan finnas erforderlig. Särskilt intresse knyter sig till hans intressanta framställningar om magistratsinstitutionens utveckling samt om privilegierna och privilegieskyddet, och skulle det allenast varit önskvärt, om författaren fått tillfälle mera i detalj redogöra för, huru de av honom i sistnämnda avseende uppställda huvudprinciperna ställa sig i praktiken, då först en sådan detaljredogörelse möjliggör ett bedömande av huvudprincipernas tillämplighet, om vilka fortfarande meningsskiljaktigheter råda på viktiga punkter. I ett avseende har författaren, om än med viss reservation uttalade mening, nämligen den, att ej vare sig privilegierna eller kommunallagarna utgöra hinder för Kungl. Maj:t att under vissa förutsättningar höja löneförmånerna för rådhusrättens ledamöter utöver vad i Kungl. Maj:ts prövning underställd stat föreslagits, vunnit regeringsrättens tillstyrkande.

I förenämnda frågor om städers förläggande under landsrätt samt om privilegieskyddet har docenten Herlitz tillika i en del smärre uppsatser lämnat ytterligare värderika bidrag, t. ex. i »*Ett förslag från Gustaf III:s tid om stadsförvaltning under landsrätt*» och den ovannämnda uppsatsen »*De svenska städernas privilegier*», och har han jämväl i smärre uppsatser eljest ägnat uppmärksamhet åt frågor, som falla inom stadsförvaltningens område, t. ex. i uppsatserna »*Några drag ur stadsförvaltningens historia under 1800-talet*»; »*Tolag och tullhusbyggnad*», samt »*Ur den svenska stadsbyggnadslagstiftningens historia*», i vilken senare han lämnat en intressant redogörelse för byggnads- och delvis även brandväsendets historia intill år 1874.

Hans huvudarbete inom svensk stadsförvaltning utgör emellertid det år 1924 utgivna arbetet »*Svensk stadsförvaltning på 1830-talet*». Stadshistoriska institutet har till uppgift att åvägabringa ett målmedvetet, vetenskapligt forskningsarbete med svensk stads historia som föremål och i detta syfte bland annat söka åstadkomma »en monografisk behandling av den svenska stadshistoriens huvudproblem till vinnande av rikare belysning av de områden inom Sveriges inre historia, som falla inom institutets arbetsuppgift, och till tjänst för det praktiska livets utredningsbehov». Det första större arbete i detta syfte, som utgivits av nämnda institut, utgör förestående utredning, som är avsedd att erhålla ett supplement i en utredning angående omdaningsarbetet vid 1830-talets mitt till den omgestaltning, stadsförvaltningen undergick genom 1862 års kommunallagstiftning. Det synes hava varit ett

lyckligt grepp av författaren att för sin första undersökning välja 1830-talet, som på stadsförvaltningens område betecknar slutpunkten i ett långt skede av långsamt fortgående förändringar, varefter de omändringsarbeten påbörjades, som sedan fingo sitt uttryck i 1862 års kommunallagar. Det har givetvis, då det gällt att på detta sätt skildra stadsförvaltningen vid ett visst tidsskede, varit svårt att gallra, att ur detaljerna söka få fram det gemensamma, och det har naturligen ej kunnat undvikas, att den, som närmare genomforskat vissa specialområden, ställer sig kritisk mot en del i arbetet lämnade uppgifter, men i det hela blir slutomdömet, att författaren lyckats i populär form lämna en skildring, som intresserar allmänheten lika mycket som förvaltningsmannen och vilken, på samma gång den giver ledtrådar för den, som vill intränga i äldre skeden av städernas historia, ger ett fast grundlag för att rätt förstå 1862 års kommunallagstiftning. I nästan varje avsnitt lämnar författaren nya upplysningar och uppslag av intresse även för den, som mera ingående sysslat med hithörande frågor, och det är endast att önska, att den utlovade fortsättningen ej måtte dröja för länge. Särskilt Avd. VI om stadsförvaltningens organisation och Avd. VII om städerna och statsmakten äro förtjänta av uppmärksamhet.

Såsom specimen för en professur i förvaltningsrätt synes mig sistnämnda arbete, däri författaren jämväl fått tillfälle behandla åtskilliga till statsförvaltningen hörande spörsmål, vara förtjänt av ett synnerligen gott vitsord, och bestyrkes författarens kompetens även på andra områden inom förvaltningsrätten genom vissa vid ansökningshandlingarna fogade smärre förvaltningsrättsliga uppsatser, särskilt »*Die Grundzüge der schwedischen Staatsverwaltung*» samt »*Ett och annat om självstyrelsens betydelse i svensk förvaltningshistoria*», i vilken senare uppsats särskilt härades insats i den kommunala utvecklingen fått en klarare belysning.

Provföreläsningarna visade den vane föreläsaren och voro till utförandet synnerligen tillfredsställande. I profvföreläsningen över förelagt ämne »*De av nationernas förbund anordnade mandat*» gav föreläsaren över mandatsystemets uppkomst och utveckling en klar framställning, vilken emellertid på samma gång visade svårigheterna att inpassa mandatförhållandet i det hittillsvarande folkrättsliga systemet. Profvföreläsningen över eget ämne »*Besvärsrättens reglering i svensk förvaltningsrätt*» ådagalade, att föreläsaren med god behållning studerat ej endast gällande förvaltningsrätt utan även den vägledning, prejudikatsamlingarna innehålla. Om föreläsningen emellertid ej i sak gav lika starkt intryck som den över förelagt ämne, berodde det helt visst väsentligen på ämnets art och svårigheten att sammantränga behandlingen av detta omfattande ämne, även om det skulle begränsas till huvuddragen, inom en föreläsningstimme.

Docenten Herlitz har tillika åberopat en omfattande rent historisk eller kulturhistorisk författar- och editionsverksamhet. Då

de inom detta område fallande arbetena ej bifogats ansökningshandlingarna, eller i allt fall ej tillställts mig, har jag allenast ansett mig böra framhålla, att de utav dessa arbeten, vilka jag haft tillfälle genomgå, utgöra ett ytterligare stöd för hans av mig förut vitsordade kompetens till en professur, som omfattar jämväl *statskunskap*.

Docenten Herlitz har väl ej avlagt juridisk examen, men då han undergått godkända tentamina i ett flertal av de viktigare i en sådan examen ingående ämnen och han tillika i sina arbeten ävensom i sin övriga verksamhet, jämväl såsom föredragande i lagrådet, visat en för en historiker ovanlig juridisk läggning, anser jag mig utan tvekan kunna tillerkänna honom kompetens till den sökta professuren i dess helhet.

Lektor *Lagerroths* huvudarbete utgör »*Frihetstidens författning, en studie i den svenska konstitutionalismens historia*», utgiven år 1915 såsom gradualavhandling. I detta arbete har författaren sökt lämna en framställning av den lösning frihetstidens lagstiftare gävo åt de konstitutionella problemen och till en rätt förståelse härav lämnat en utförlig redogörelse för de föregående seklers svenska författningssträvanden med hänsyn tagen jämväl till den allmänneuropeiska statsrätten. Författaren har därvid, med utelämnande i största omfattning av mera tekniska detaljer, inskränkt sig till en teckning av de allmänna principerna. Även betraktad närmast såsom en principutredning, kan mot arbetet anmärkas, att det i stora delar saknar nödig koncentring och begränsning. Den flera hundra sidor långa redogörelsen för föregående seklers författningssträvanden hade, utan att arbetet förlorat i värde, kunnat väsentligen sammandragas och förkortas. Antagligt är ock, att åtskilliga av de uppfattningar till vilka författaren på det material, som stått honom till buds, anslutit sig, vid en mera ingående källforskning komma att framstå i nytt ljus och att i varje fall hans idealiserade skildring av frihetstiden icke kommer att stå sig för historiens dom. Man får i flera delar av arbetet det intryck, att författaren mera strävat att giva en för allmänheten njutbar, populär än en i djupare mening vetenskaplig framställning av sitt ämne.

Men trots dessa allmänna anmärkningar måste man giva arbetet i dess helhet, särskilt såsom förstlingsarbete, det omdömet, att det måste anses särskilt löftesrikt. Det visar en förmåga att självständigt och konsekvent behandla ett omfattande och betydelsefullt avsnitt i vår författningshistoria och detta i sådan form, ofta livlig och medryckande, att läsaren, även den ej vetenskapligt skolade, med intresse följer utvecklingen seklerna igenom och vad som är än bättre tvingas att självständigt bilda sig ett omdöme, vare sig detta stämmer med eller blir ett annat än författarens. Arbetet har en vårdad stil samt är rikt på träffande omdömen, intressanta iakttagelser och originella uppslag.

Vad sålunda anförts gäller i huvudsak även hans år 1917 utgivna arbete »*Konung och adel. Ett bidrag till Sveriges författningshistoria under Gustav III*», vilket arbete sluter sig till det föregående såsom en omedelbar fortsättning, ävensom en redan år 1909 utgiven uppsats »*Om konungamakten i Frihetstidens statsrättsliga teori*».

Jag nämnde, att dessa arbeten såsom förslingsarbeten trots sina brister måste anses löftesrika. Då det nu gäller en professur, så är frågan: Har författarens senare produktion infriat dessa löften?

Härvid synes det vara lämpligast att först behandla hans sedermera tryckta arbeten, därefter hans i manuskript ingivna skrifter och sist hans provföreläsningar.

1) *Sedermera tryckta skrifter.*

Författarens huvudarbete inom denna grupp utgör avhandlingen »*Psykologisk verklighet och juridisk fiktion vid tillämpningen av Sveriges grundlag*». Ett ämne, som särskilt intresserat författaren, är den ofta förekommande bristen på motsvarighet mellan den svenska grundlagens bokstav och författninglivet. I förevarande arbete har han lämnat en intressant redogörelse för vissa områden, där sådan brist på motsvarighet råder, en redogörelse, som, ehuru han ej ingått på en mera uttömmande skildring av, huru det tillgått att så många av våra grundlagsbestämmelser blivit »döda bokstäver», dock visar, att han väl behärskar den positiva statsrätten, och utgör arbetet i denna del, likasom ock vissa därtill sig anslutande uppsatser i närliggande frågor, särskilt »*Om förmenta gränser för de svenska statsmakternas grundlagsstiftningsrätt*» samt »*Ett grundlagsbrott och dess motivering*», intressanta bidrag till vår statsrättsliga litteratur.

Ovannämnda redogörelse angående bristen på motsvarighet mellan den svenska grundlagens bokstav och författninglivet har dock ej utgjort huvudsyftet med författarens arbete utan har detta varit att vinna stöd för hans uppfattning, att staten ej äger karaktär av psykologisk verklighet utan endast »utgör ett system av rättsregler, genom ett fiktivt arrangement åskådliggjort i bilden av en mänsklig person» eller med andra ord, för att begagna författarens terminologi, att den juridisk-fiktiva statsteorien har företräde framför den real-psykologiska. I detta syfte har författaren under jämförelse med våra statsrättsliga förhållanden, lämnat redogörelse för viktigare statsteorier, tillhörande nämnda båda grupper. Denna redogörelse, liksom ock en del andra arbeten i hithörande frågor, t. ex. det i manuskript insända arbetet »*Stats- och rättsbegrepp i Platons skrifter till och med Politeia*», »*Boström och Kelsen*», en jämförelse, visa, att författaren är väl bevandrad i den allmänna statsläran, vilket givetvis är av betydelse för den, som skall bekläda en professur i statsrätt, även om, såsom förhållandena äro hos oss, dess verksamhetsområde företrädesvis utgör den positiva statsrätten. Men ehuru man måste giva förfat-

tären det erkännandet, att framställningen härutinnan är självständigt tänkt och konsekvent genomförd, verkar den dock i mångt och mycket ej tillräckligt genomarbetad och därför ej övertygande. Härtill kommer, att terminologien lider av en viss oklarhet och att den delvis av ämnets art föranledda populära och lättlästa formen i hans tidigare arbeten fått giva plats för en form, som gör arbetet mera tungt än vad ämnets natur synes kräva.

Övriga skrifter utgöras till större delen av föredrag samt uppsatser m. m. i tidskrifter och tidningar. Däribland må särskilt nämnas hans träffande och varmhjärtade minnesord över professor Fahlbeck, vissa sakrika men till tonen stundom väl skarpa recensioner samt en del artiklar, som närmast knyta sig till författarens arbeten över frihetstidens författning och hemfalla under samma omdöme, som förut avgivits om de senare.

2) *I manuskript överlämnade arbeten:*

Decentralisation och centralisation inom svensk finansförvaltning och svenskt budgetväsen, som insänts dels i en första utarbetning och dels i en senare omarbetad och väsentligen utökad upplaga.

Ett systemskifte inom svensk statshushållning, översikt över grundskatte- och indelningsverkets avveckling, samt

Indelningsverk och vakansavgifter.

Författarens i manuskript överlämnade arbete »*Stats- och rättsbegrepp i Platons skrifter till och med Politeia*» har redan förut omnämnts under 1), uppsatserna »*Regeringsformen § 73*» och »*Upplösningsprerogativet enligt svensk rätt*» behandlas under 3).

Arbetet »*Decentralisation och centralisation inom svensk finansförvaltning och svenskt budgetväsen*», som omfattar utvecklingen intill frihetstiden, ådagalägger, liksom författarens huvudarbeten över frihetstidens författning, hans förmåga att planlägga och på ett självständigt sätt historiskt behandla för gällande stats- och förvaltningsrätt viktiga principfrågor. Särskilt intresse knyter sig till författarens redogörelse för stabiliseringen av Sveriges finansväsen under Karl XI. Arbetet har utförts på ett sådant sätt, att det synes vara önskvärt, om, med den betydelse det har ej endast för finansrätten utan även för stats- och förvaltningsrätten att hithörande frågor historiskt belysas, denna del efter erforderlig överarbetning bleve utgiven av trycket och att författaren finge tillfälle fullfölja framställningen, såsom han åsyftat, intill de viktiga förändringar vårt budgetväsen undergick år 1911.

Vad arbetet »*Ett systemskifte inom svensk statshushållning, översikt av grundskatte- och indelningsverkets avveckling*» angår, har syftet därmed varit att i en kortfattad och överskådlig handbok (uppslagsbok) samla alla de många nämnda systemskifte vidkommande bestämmelser, som ligga spridda i ett otal offentliga aktstycken. Författaren har därvid ej åsyftat att prestera någon vetenskaplig undersökning i högre mening och ej heller ingått på en diskussion av systemskiftets allmänna betydelse, vilket givetvis

skulle krävt vida mera djupgående studier än författaren däråt torde kunnat ägna. Då arbetet ingivits vara endast »i det närmaste färdigt» har jag ej ansett mig böra ingå på någon detaljgranskning därav eller här framlägga någon detaljkritik av detsamma utan inskränker mig till att uttala, att arbetet, trots förefintliga missuppfattningar och luckor samt stundom mindre noggrant val av källor, såsom uppslagsbok torde komma att efter nödig överarbetning och komplettering få betydelse ej minst för förvaltningsmännen och att, ehuru arbetet väsentligen rör sig inom finansrättens område, det dock även visar, att författaren har både intresse och förmåga att behandla till gällande stats- och förvaltningsrätt hörande aktuella frågor.

Vad sålunda anförts om föregående arbete, gäller i huvudsak även arbetet om »indelningsverk och vakansavgifter», för vilket undersökningarna av författaren angivits vara »i det närmaste slutförda».

3) *Profvöreläsningar.*

Profvöreläsningarna över förelagt ämne »*Upplösningsprerogativet enligt svensk rätt*» samt »*Regeringsformens § 73*» voro till utförandet tillfredsställande, om än önskligt varit att föreläsaren i större omfattning än som skedde lösgjort sig från manuskriptet. Mot den redogörelse föreläsaren lämnade över upplösningsprerogativets innehåll synes efter min uppfattning ej något väsentligt vara att erinra, likasom ej heller mot föreläsarens förslag till lösning av några av de svårigheter, som i saknad av lagbud uppstå vid en sådan upplösning, särskilt då riksdagen ej är samlad. Hans försök till tolkning av § 73 regeringsformen torde, om än intressanta, däremot näppeligen komma att stå sig inför kritikens skärseld.

Såsom av det föregående framgår, är lektor Lagerroths produktion av så vitt skiftande art, att det är svårt att giva ett sammanfattande omdöme. Närmast synes hans håg och fallenhet ligga på det historiska och statsfilosofiska området och hava hans arbeten på det förra området vunnit den uppskattningen, att han föreslagits till medarbetare i såväl riksdagens som statsförvaltningens historia. Men synes mig dock det sätt, varpå han i senare tid behandlat även aktuella statsrättsliga och delvis jämväl förvaltningsrättsliga spörsmål, ingiva goda löften för framtiden och förhoppning, att han jämväl med framgång skulle kunna uppehålla en professur i stats- och förvaltningsrätt vid en juridisk fakultet, och anser jag mig därför, i den mån högskolan, liksom förra gången ifrågavarande professur var ledig, vill bortse från avsaknaden av juridisk examen eller däremot svarande kompetensprov, böra, om än med viss tvekan med hänsyn till att lektor Lagerroth ej alls behandlat folkrätten, tillerkänna honom en kompetens till det sökta professorsämbetet, som dock synes mig avgjort svagare än docenten Herlitz'.

I ett i maj 1911 avgivet sakkunnigutlåtande angående sökande till lediga professorsämbetet i statsrätt, förvaltningsrätt, kyrkorätt och folkrätt vid Lunds universitet anförde jag beträffande doktor *Melanders* dittills utgivna skrifter:

»Det är sålunda en rätt omfattande författareverksamhet, som *Melander* redan utövat. Huvudsakligen faller den inom statsrättens område, men har naturen av de ämnen han behandlat medfört, att i ej ringa utsträckning även förvaltningsrättsliga frågor däri fått behandling.

Arbetena vittna om en stor beläsenhet inom statsrättens och förvaltningsrättens område. Åtskilliga av de historiska framställningarna äro av stort intresse, liksom man ock i mångt och mycket måste giva författaren rätt i hans negativa kritik av de uttalanden, som i hithörande frågor förekomma i utgivna äldre arbeten och grundlagseditioner, men måste omdömena bliva mera växlande, då det gäller författarens positiva uttalanden i aktuella frågor. Ej sällan har författaren nöjt sig med den negativa kritiken och där positiva uttalanden gjorts verka de mången gång ej genomtänkta eller övertygande. Härtill kommer, att författaren icke synes hava ägnat språket den ans, som varit önskelig, ej heller alltid förstått att skilja det väsentliga från det mindre väsentliga. Mot dispositionen kunna ock anmärkningar riktas. Anledningen till ovan anmärkta förhållanden torde nog till stor del ligga däri, att författaren nödgats utgiva vissa delar av i stort anlagda arbeten utan att förut i erforderliga delar hava hunnit genomgå materialen för arbetena i deras helhet, men har jag dock kommit till den uppfattning, att, ehuru *Melander* genom sin föregående utbildning borde hava god grund för stats- och förvaltningsrättslig författareverksamhet, han dock ej genom sina nu utgivna arbeten kan anses hava ådagalagt den vetenskapliga mognad, att han för närvarande kan anses kompetent till det sökta professorsämbetet».

Frågan är nu, i vad mån doktor *Melanders* verksamhet efter denna tid ger anledning till ett ändrat omdöme.

Huvudvikten synes därvid böra läggas vid författarens kritik av fortsättnings- och försvar för nyriksdagsteorien, som föreligga dels i en tidningsartikelserie »*Ny eller fortsatt riksdag?*», dels i några otryckta utredningar med titlar »*Grundlagsprocedur och nyriksdagsteori*», »*Revisionsväl och nyriksdagsteori*», vilka äro avsedda att ingå som ett led i en tilltänkt stor avhandling om upplösningssprerogativet, samt »*P. M. ang. Kjelléns riksdagsmotion 1914 B*». I och för sig är ju, i saknad av tydligare grundlagsbestämmelser, förestående fråga av den natur, att grundlagstolkaren i många avseenden måste laga efter lägligheten, men författaren har i dessa arbeten framfört åtskilliga nya synpunkter och allt starkare skäl mot även en modifierad fortsättningsteori och för en ren nyriksdagsteori, till vilken senare även praxis faktiskt i huvudsak synes hava anslutit sig. Framställningen lider dock, delvis helt visst

beroende på skrifternas natur att vara utbrutna delar av ett större arbete, av en viss brist på klarhet och överskådlighet.

Författarens arbete »*En fattigvårdsrättslig principfråga*», därav endast två ark föreligga i korrektur, återstoden i manuskript, avhandlar en fråga, som, ehuru den för vår rätt i huvudsak genom 1918 års fattigvårdslagstiftning fått sin lösning, fortfarande ur skilda synpunkter förtjänar intresse. Författaren framhåller själv, att den i manuskript insända delen ej är tryckfärdig i sitt nuvarande skick och så tillvida ofullbordad, men att den utgör ett såsom sådant slutfört sammandrag av hela den återstående bevisningen. Arbetet vittnar även i sitt nuvarande skick om författarens beläsenhet på hithörande område men skulle hava vunnit i värde, om författaren bättre förstått att vid sina redogörelser för andras uppfattningar skilja det oväsentliga från det väsentliga och icke till noter hänvisat så mycket, som är nödvändigt för att läsa texten.

Övriga åberopade skrifter utgöras väsentligen av smärre tidnings- eller tidskriftsartiklar, som visa, att doktor Melander med intresse följer aktuella frågor på det statsrättsliga området och konsekvent sökt att med ledning av senare tids erfarenhet fullfölja sina i tidigare arbeten uttalade meningar, särskilt om § 90 regeringsformen. Hans uppfattningar verka dock, även där författaren stött sig på grundlagens ord, i många fall verklighetsfrämmande, såsom särskilt framgår av »Några punkter om statsrådets ansvarighet».

Av doktor Melanders provföreläsningar hade jag endast tillfälle åhöra den över fakultetens ämne »*Om förenings- och församlingsrätten i Sverige*». Men var denna såväl till form som innehåll föga tillfredsställande. Särskilt syntes kritiken över ämnets formulering föga motiverad. I provföreläsningen över »*Montesquieu och regeringsformen 1809*», som insänts i manuskript, har föreläsaren ansett sig kunna med ett bestämt nej besvara frågan, om Montesquieu återfunnes i 1809 års regeringsform. Denna fråga är efter min uppfattning av den natur, att den ej helt kan besvaras varken jakande eller nekande, och blir man i varje fall ej av författarens bevisföring övertygad, att de hava fel, som vilja se ett väsentligt samband mellan regeringsformen och Montesquieu.

Doktor Melander har väl framför övriga sökande det företrädet, att han avlagt juridiska examina och även, vilket givetvis har betydelse för förvaltningsrätten, under lång tid tjänstgjort i förvaltningen på skilda områden, men synes dock icke vare sig dessa omständigheter eller hans senare utgivna arbeten giva anledning ändra mitt år 1911 avgivna omdöme, att han icke kan anses hava ådagalagt den vetenskapliga mognad, som kräves för ett professorsämbete i förevarande ämnen.

Stockholm i maj 1927.

G. Thulin.

Till red. insända skrifter.

- Finsk Kommunaltidskrift.* 1927. Nr 4—5. Hfors 1927.
- Finsk Tidskrift för vitterhet, vetenskap, konst och politik.* T. CIII. H. I—III. Hfors 1927.
- Helsingfors stads statistik.* II. Utrikes handel år 1926. — III. Sjöfart åren 1924—26. — IV. Stadens tekniska verk år 1926. — V. Stadens räkenskaper och bokslut år 1926. Hfors 1927.
- Historisk Tidskrift.* Årg. 47. H. 3. Sthlm 1927.
- Industria.* Årg. XXIII. Nr 17—21. Sthlm 1927.
- Institut International d'Agriculture, Rome.* Bulletin de statistique agricole et commerciale. 1927. No 8—9. — International Yearbook of agricultural statistics 1926—1927. — Revue internationale des Institutions économiques et sociales. 1927. No 5—6. Rome 1927.
- International labour review.* Vol. XVI. No 1—4. Genève 1927.
- Kommersiella Meddelanden.* Årg. 14. Nr 15—19. Sthlm 1927.
- Mercator.* Tidskrift för Finlands näringsliv. Årg. XXII. Nr 33—42. Hfors 1927.
- Nationalekonomisk Tidskrift.* 1927. H. 4. Kbhvn 1927.
- Nordisk Försäkringstidskrift.* Årg. 7. Nr 4. Sthlm 1927.
- Revue du Travail.* 1927. No 7—9. Bruxelles 1927.
- Skandinaviska Kreditaktiebolaget.* Kvartalsskrift. 1927. Nr 4. Sthlm 1927.
- Sociala Meddelanden.* 1927. Nr 8. Sthlm 1927.
- Statistisk Månadsskrift.* Årg. XXII. No 7—8. Sthlm 1927.
- Statistisk Årsbok för Göteborg.* 1927. Gbg 1927.
- Sunt Förnuft.* Årg. VII. Nr 5—6. Sthlm 1927.
- Spensk Finanstidning.* Årg. V. Nr 46—52. Årg. VI. Nr 1—4. Sthlm 1927.
- Svensk Tidskrift.* 1927. H. 6. Sthlm 1927.
- Svenska Landsbygdens Kommunaltidning.* 1927. Nr 8—9. Sthlm 1927.
- Svenska Stadsförbundets Tidskrift.* 1927. H. 5—6. Sthlm 1927.
- Sveriges officiella statistik.* Olycksfall i arbete år 1924. Av Riksförsäkringsanstalten. Sthlm 1927.
- Tiden.* 1927. Nr 6. Sthlm 1927.
- Tidskrift,* utg. av Juridiska Föreningen i Finland. 1927. H. 4. Hfors 1927.
- Tirfing.* 1927. H. 5—7. Sala 1927.
- Weltwirtschaftliches Archiv.* Band 26. H. 2. Hamburg 1927.
- BIRCK, L. V., Technischer Fortschritt und Überproduktion. (Kieler Vorträge 21.) Jena 1927.
- COLLINGS, HARRY T., Die Kapitalexpansion der Vereinigten Staaten in Lateinamerika. (Kieler Vorträge 23.) Jena 1927.
- ELY, RICHARD T.; ADAMS, THOMAS S.; LORENZ, MAX O.; YOUNG, AELGYN A., Nationalekonomien i Grundtræk. Paa Dansk ved CARL IVERSEN. Kbhvn 1927.
- HAMMARLÖW, UNO, Der wirtschaftliche Informationsdienst der Exportstaaten. Bern 1927. Verlag Hallwag A.-G.
- REUTERSKIÖLD, C. A., Den svenska förvaltningsrättens system. (Skrifter utgivna av K. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala; 24. 1.) Uppsala 1927.
- BINÄNDER, V. Å., Kanonisk rätt och nutida offentlig rätt. Klerus och offentlig tjänst. (Uppsala Universitets-Årsskrift 1927. Juridik. I.) Uppsala 1927.
- SCHULTZE, ERNST, Ruhrbesetzung und Weltwirtschaft. Eine internationale Untersuchung der Einwirkungen der Ruhrbesetzung auf die Weltwirtschaft. (Schriften des Weltwirtschafts-Instituts der Handels-Hochschule Leipzig. Band 3.) Leipzig 1927. G. A. Gloeckner, Verlagsbuchhandlung.
- SILVERSTOLPE, G. WESTIN, Svenskt näringsliv i ungdoms-seklet. Sthlm 1927. Kooperativa Förbundets Bokförlag.
- SUSAT, W., Über die Beziehungen zwischen Aussenhandel und Volkswohlstand. (Kieler Vorträge 22.) Jena 1927.

Brand- och Lif-
försäkrings Aktiebolaget

S K Å N E

M a l m ö

Samtliga fonder 31/12 1927

c:a 63,000,000 kr.,

däraf garantifondsforbindelser 9,300,000 kr.

**Brandförsäkringar,
Liv-, Livränte- och Pensions-**

m. fl. försäkringar meddelas genom bolagets huvudkontor i Malmö
och genom dess agenter å alla större platser i Sverige.

■ ■ ■

**Olycksfall- och Sjukförsäkringar,
Automobil-, Inbrotts-, Resgods-,
Vattenskade-, Glas-, Garanti-,
och Skadestånds-**

försäkringar meddelas av

Försäkringsaktiebolaget

M A L M Ö

genom bolaget Skånes agenter